

કાવ્યાનંદ નિધિ.

કા.

16-9-26

સચિવાલય

વિભાગ ખીન્ને.

Res No 447

III
1926 28/9/1926

182

કાવ્યાનંદ લલિતાનંદ પંડિત.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૩૭૭૮- વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ કાવ્યાનંદ નિધિ

વિષય

શ્રી કાવ્યાનંદ નિધિ. દ્વિતીય વિભાગ.

રચી પ્રસિદ્ધ કર્તા.

કવિ, ઈન્દિરાનંદ લલિતાનંદ પંડિત.

પાતાંજલ યોગસૂત્ર, રૂદ્રાધ્યાય, બ્રહ્મસૂત્ર અને વેદાંત દર્શન,

કાવ્યાનંદ નિધિ વીગેરેના રચયીતા.

નાગર ફેળીયા-મુદ્રત.

સર્વાધિકાર સ્વાચિન.

મૂલ્ય રૂ. એક.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૩૦૧૭૯

રચી પ્રસિદ્ધ કર્તા,
કવિ, ઈન્દિરાનંદ લલિતાનંદ પંડિત.
નાગરકુળીયા-સુરત.

-:છાપનાર:-

નારાયણરાવ લક્ષ્મણરાવ નીકમ.
૪૦ "શંકર" પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ, ચૌદાશ્રીજ-સુરત.

અર્પણ.

હરિગીત.

ગુણશીલ દેવાંશી સુપ્રેમે સત્ય સતી દૃઢ ભાવના,
રસપૂર ઉર રંગે રમાડી તારતી ભવ સીધુમાં;
કર તાહરો જે દિવસથી મેં અહી લીધો મુજ હસ્તમાં,
તે દિવસથી ચિત્તા શયન કર્યું ત્યાં સૂધી સુખ સુખમાં. ૧

નવ કલેશ કલીને વિદ્ય આવ્યાં તુજ પ્રભાવે દૂર થયાં,
સતી ચાર રત્નો મૂકી ગઈ તે દિવસથી મુજ દુઃખના;
આવ્યાં દીનો શું પુણ્ય મુજ લઈ છોડી અધવચ પરવરી,
સ્વર્ગેથી આવી ઈન્દીરાએ છોડી ત્યાં ફરી સંચરી. ૨

આ અંતનું અર્પણ તને છે સ્મરણ તારૂં નીત થવા,
જન મંડલોને સમ સિતા તું થૈ ગઈ પ્રીતિપથ જવા;
પ્રિત મહારી તેં તોડી તે શું મુજ મન પ્રભુ ભણી જવા,
ઇન્દિરા આનંદ યોગે ભાષ્ય બ્રહ્મ સૂત્રજ થવા. ૩

અનુક્રમણિકા.

કાવ્યની પ્રથમ પંક્તિ.

મંગળાચરણ

૫૭૪

- ૧ જયતુ જયતુ જયતુ ચંડ પ્રચંડ શક્તિ પ્રદાયિ પ્રભુ. ૧
- ૨ અહા અહા શી રમ્ય લીલા. ૨
- ૩ જય જગદ્દિશ્વર જગત વિલાસી. ૩
- ૪ અકલ એક સકલ માંય સત્ય જ્ઞાન જ્યૌતિ. ૫
- ૫ ઓમ ઓમ ધ્યાન મન ધારો. ૫
- ૬ જ્ઞાન દ્રષ્ટિ થકી વીચારી મંગળ હું ઉચ્ચરું. ૬
- ૭ શીવતત્વ જાણું + હિ કેવા મહેશ્વર. ૭
- ૮ નામોચ્ચારથી ઓમ તું આવી હૃદયે નામી ઉલો આ દિસે. ૭

૨ લોળા લીમદેવની સ્તુતિ.

- ૧ આ હિંદના રજપુતો તણી જાળ સવે. ૯
- ૨ લોળો લીમદેવ ભડ ગાજતો કરી બંધ. ૯

૩ હાલરું લહરી.

- ૧ માતાનું હાલરું ઘણું જીવેરે મારાં બાલકડાં. ૧૦
- ૨ પ્રતાપસિંહની માતાનું હાલરું. (હાલો હાલો જગપતિને. ૧૧
- ૩ કૃત્તાત્રયનું હાલરું. (હાલો હાલો કૃત્ત દિગમ્બર) ૧૨
- ૪ નોગીની વહુનું હાલરું. (મારા બાલકડાં તું થજે તાત સમે ૧૩
- ૫ સીતા-લવકુશનું હાલરું. ૧૪

A હીંચુ જીલો જીલો ગાઉ હાલરું.

B અસીધારા સુતીર્ય રકત સ્નાન કરો. ૧૫

૪ રામ ચરિત્ર નાટ્ય લહરી.

- ૧ શીવ શીવ રટતાં સરશે કામ. ૧૫
- ૨ તીજેરીને તાળા તણા વેપાર થયા છે બંધ. ૧૬
- ૩ ધર્મ અર્થને કામ મોક્ષ લઇ. ૧૮
- ૪ સીધાવો પુત્ર રત્ન ખ્યારા, ૨૧
- ૫ સર્વરી સાથ સંચાર કરી સુખમાં. ૨૨

૬ જય સ્મશાન રક્ષા ધુળી ધુરંધર,	૨૩
૭ ધુંટણીએ ઘનશ્યામ તે માતાને ભાવે	૨૫
૮ કોણ ચૂંટાં હુંટ છૂપી અંતરિક્ષે રહી	૨૬
૯ ધારી કેા દંડ શર આસન વિષે બાણને	૨૬
૧૦ ચાલી ચાલી મનોહર ગજગમની	૨૭
૧૧ મંગલમય ચંકર સુખકારી	૨૯
૧૨ લજ્જા લોપીને વાણ ઉચ્ચારી	૨૯
૧૩ ગયા કયાં પ્રાણપતિ પ્રિયરાગી	૩૦
૧૪ ચીત્ત ચંચળુ ઓ જીગતે જીવતી જોડાયું કયાં કેમ	૩૧
૧૫ મારે કાળજે કંઈ કંઈ થાયરે, હું સમજીના નાનીબાળ,	૩૨
૧૬ ભવ્ય ભાલ છે વિશાલ બાલ ઇંદુ અર્ક એ,	૩૩
૧૭ ઉગ્યો શું તેજ તણો અંબાર, આવી થઈ	૩૫
૧૮ કોઈ ઉઠો ઉઠો કરો ધનુષ ભંગ	૩૭
૧૯ સદ્ગર્ભ સંતને આજથી દીવસ	૪૦
નાયિકા લહરી.	૪૧
૧ ગુણશીલ દેવાંશી સુપ્રેમે સત્ય સતી દ્રઢભાવના	૪૭
૨ આમ આમ રસ આખતાં	૪૯
૩ એક પ્રેમ બાળવવા ખાતર	૫૦
૪ જે તાપ ત્રય રણ ત્રણ મૂકાવનારી	૫૨
૫ શિવ ગૌરી વૃત રહી ધારી	૫૪
પરોપકારી યોગી.	૫૮
૧ મારે મન તે મહાલે સતકર્મનું અભિમાન	૫૮
૨ હરિમય આ છે વિશ્વજ આપું	૫૮
૩ પ્રેમાકર્ષણ શક્તિ થકી ખેંચાઈ આવ્યો	૫૮
૪ મનુવા છાંડદે કર નાહિ વિષય વિષ પાન	૫૯
૫ જોયું કયાંથી જોગીએ ભયે વિષ નાંખ્યું ઢાળી	૬૦
૬ ગયો ગૃહપતિ મુજ નાથ	૬૦
૭ નિહર પુત્રી તું થઈ	૬૦

૮ મન મહિ મનુવા લે શ્રી રામ રમરી	૬૧
૯ પ્રજ્ઞાના મૃત દ્રષ્ટિ જેની થઈ તે પ્રજ્ઞાન દેખે બધે	૬૧
૧૦ બાણે શું અસ જન તે અવધુત ફેર્તો	૬૨
૧૧ લડબડ લાગી આગ	૬૨
૧૨ દે છે તરૂવર રૂડી કંઠમૂળ બિલાને	૬૨
૧૩ લલે બાળો મીટીની દેહ વિકારી	૬૩
૧૪ શુણી શબ્દ એ ગાન	૬૩
૧૫ સુખના સાધનો સુકી કયમ દુઃખ હોરે સુબાણ	૬૫
૧૬ કરી દુઃખી હોર દુઃખ નાહિ	૬૫
૧૭ પંખ પુટી કે બાયે ઉડી	૬૬

શૃંગારમાળા.

૧ પહેરાવું સુંઢરી તુજને સતિ શુદ્ધબાલા	૬૭
૨ જેમાંથી જગ ઉપન્યું ટકી રહ્યું	૬૭
૩ રાત્રે રતિ ભય થકી છણકે કરીને	૭૧
૪ બાયે બુવાની જળરેલ દોડી	૭૩
૫ વિરહ વિષની વેદના પળી	૭૪
૬ અમર શવ પણ કાય, મરણ ધર્મી દુઃખીયારી	૭૭
સુરોપીય જગદવ્યાપી પ્રચંડ સુદ્ધ લહરી.	૮૧
૧ દુંદૂભી દુમ દુમ ઠંકાઓ ઠમ ઠમ	૮૧
૨ એ શત્રુ આળ્યા ચઢી અંહીયા આગ મૂકી મદ્રાસમાં	૮૨
૩ ચાલો, ચાલો હીંદીઓ ચાલો	૮૩
૪ ઉઠો ઉઠો થઈ સજ્જ શૂરવીર	૮૪

સખમરિન વર્ણન.

૫ પેસે છે પાતાળે પળમાં	૯૦
૬ ચડપ ચડપ ધુમ ધુમ ગોળા	૯૪
૭ સુંગા સુંગા કેમ સુતા સુમ થઈ વકતાને કવીઓ	૯૫
૮ હિંદ રાજ્ય ભક્તિ (લડાઈમાં)	૯૭
૯ પરિશિષ્ટ.	

શ્રી કાવ્યાનંદ નિધિ.

ભાગ ૨.

સુમંગળ લહરી.

મંગલાચરણ.

ઈશ્વર સ્તુતિ.

તરંગ ૧ લો.

રાગ કલ્યાણ-ખિલાસ વિગેરે.

તાલ દાદરો.

જયતુ જયતુ જયતુ ચંડ પ્રચંડ શક્તિ પ્રદાયિ પ્રભુ, જય. (ટેક)

સ્થુલ સૂક્ષ્મ કારણ બન્ધન દૂરી કરણ કૃપાળ વિભુ;
 શુદ્ધ સત્વ પ્રકાશ પ્રેરીત રજતમ મલિનતા દૂરીકર્તુ-જય. ૧

હિંચ પ્રકાશ જ્યોતિ ઉદભવ પ્રેરક અન્તર્યામિ વિભુ;
 નિરોધ પ્રાપ્તિ સ્વરૂપ સ્થિતિ સ્થિરવૃત્તિવિલાસ સ્પુરણ કર્તુ-જય. ૨

અમૃત અરણ્ય અગ્રાધ સુખમય અખંડ અદ્ભુત ઈશ પ્રભુ;
 નંદ ઈન્દ્રિય ઈષ્ટ ઈશાન સર્વ જ્ઞાન પ્રેરક શુર-જય. ૩

તરંગ રમે.

રાગ કદમાણુ

(અહા આ શી રમ્ય લીલા શાંતિ આપે એ રાગ)

અહા ! અહા ! શી રમ્ય લીલા આ વન ઉપવન તમ નદીમાં જ્યોતિ;
 મનહર, દુઃખહર, સુખહર, સાત્વિક સ્વરૂપ પ્રકાશ પ્રભુતા પ્રભુની
 ચિત્ત હરતી-અહા. ૧

કલિમલ કલેશ વિકલતા ધોતી, રજ તમ દુઃખની દયા ન જોતી,
 રમ્યલીલા રમણિય આ રમતી, વિશ્વ વિલાસીને મન ગમતી-અહા. ૨
 મન ઉન્મન કરી ઝડીઓ ઝરતી, ધર્મ મેઘ આનંદને ભરતી,
 નિર્વિકલ્પે સમાધિ કરતી, ભવ ભય તિમિર મરણને હરતી-અહા. ૩

નરપતિની સત્તા સહ જોટી, કલેશ દુઃખમય કેદની હોતી,
 રાજ્ય દ્રોહી કહી પરહિત રતને સદૈવ કેદની કોટડી દેતી-અહા. ૪
 બંધન કોનું ન દીસતું જ્યાંકિ, સ્વતંત્ર મન આ લહે નિજ આંહિ
 સ્વતઃ સિદ્ધ આનંદ સુખદાર્ઠ, ગળી રહેતું મન તેડની માંહિ-અહા. ૫

અગાધ અનહદ પ્રહાપનોતિ ઓમનાદ ભરી ગગન ધ્રુમાંતિ,
 સ્વેચ્છાએ નભમાં વિચરંતિ શાંતિ પ્રભા સુખ ચિત્તરૂપ સ્હોતિ-અહા. ૬
 જ્યોતિ તણી જ્યોતિની આગળ ઝાંખી પડી રવિચંદ્રની છુતિ
 ચિદ્વૃપ, નિજ્વૃપ, અર્પ, સ્વરૂપ, સુખ, વિહસિત, વિભસિત
 વિકસીત પ્રોતી-અહા. ૭

લલિત લીલા રમણિય શ્રી હોતી, નાદ પ્રહારી દ્વેશે ભરતી,
 અકથને નહિ વૃત્તિ કથતી. નંદ ઇન્દિરા ભય મન ખોતી-અહા. ૮

તરંગ ઉન્ને.

ચોપાઇ-કલ્યાણુ તેતાલો.

- જય જગદીશ્વર જગત વિલાસી;
વિવિધ નામ રૂપ જયોત પ્રકાશી. જય૦ ૧
- જય સ્થિતિ લય હૃદય કરનારા;
જય વિશ્વંસર પ્રિય અવિકારા. જય૦ ૨
- આણું આણુંમાં ગુણુ ત્રય ભરનારા;
ક્ષેત્ર અને ક્ષેત્રજ્ઞ થનારા. જય૦ ૩
- બિજ અંકુર થડ ડાળ ઉગાવે;
પણું ફૂલ ફળ બીજ બનાવે. જય૦ ૪
- નામ નામીની એકી કરીને;
શબ્દ અર્થ રહે જ્ઞાન ભરીને. જય૦ ૫
- પ્રસવ પ્રતી પ્રસવે જમ ભાસે;
આણું આણુંમાં ગતી જ્ઞાન વિલાસે. જય૦ ૬
- તું સત્ય જ્ઞાન અનંત અખંડ;
અક્રીય ક્રીયા કરે છે પ્રચંડ. જય૦ ૭
- શશી, રવિ, નભ, નિધી ઉડગણુતારા;
સુષ્ટી સ્થિતિ લયને કરનારા. જય૦ ૮
- નિયત પરધીન જગત આ સર્વે;
હું કરું એજ અવિદ્યા ગર્વે. જય૦ ૯
- નિજ ઇચ્છા થકી કર્મ કરે છે;
તકપિ ફળો તુજ હાથ વિષે છે. જય૦ ૧૦
- તું ચીદ ચીત બની જીવ વૃત્તિ;
સંસાર કર્મથી થાય પ્રવૃત્તિ. જય૦ ૧૧

- વ્યથી દેહ સંકલ્પ હો છે;
ચિત્તની વૃત્તિ એ સર્વ કરે છે. જયં ૧૨
- માંસ મધ વ્યભિચારની વૃત્તિ;
ચિત્તમાં ને અંતરથી પ્રવૃત્તિ. જયં ૧૩
- નામ સશુભ્રુ અનીશ્વર વાહી;
તે જડ દૈત્ય કૂર ને થાય પ્રમાદી. જયં ૧૪
- જેના અંતર ચિત્તની વૃત્તિ;
રજ તમ બર સક્ષસી હોતી. જયં ૧૫
- જે સત્ત્વ રજ તમ વૃત્તિ બરે છે;
સમ પુણ્ય પાપી તે મનુજ ઠરે છે. જયં ૧૬
- જે સત્ત્વ રજ પર-હીત રત પાળે;
ઈષ્ટા પૂર્ત કરી વૃત્તી વિશાલે. જયં ૧૭
- તે શુદ્ધ માત પીતા પિતૃ લોકે;
પિતર કદ્યા અહીં તહીં ચંદ્ર લોકે. જયં ૧૮
- સ્વધર્મ ને સ્વદેશની હાજે;
ઓતે તે નર પીતર વીરાજે. જયં ૧૯
- જે જ્ઞાન યોગ તપ પરહીતકારી;
વૃત્તિ ધરે તે દેવ રૂપ ધારી. જયં ૨૦
- જે બ્રહ્મ જ્ઞાન ત્યાગે વૈરાગ્યે;
નિઃકામ તે મોક્ષ પામી વીરાજે. જયં ૨૧
- નંદ ઇન્દ્રિય ધર્મધીર વૃત્તિ;
હાન, હયા રતી ચીત્તની વૃત્તી. જયં ૨૨

તરંગ ૪ થો.

બીલાસ-તાલ હાઠરો.

ભગીએ રઘુનાથ કુંવર-એ રાહ

અકલ એક અકલમાંય, સત્ય જ્ઞાન જ્યોતિ,
ઓતપ્રોત સમરમે છે નિરક્ષીર મ્હોતિ. અકલ. ૧
વાણી મન તર્ક શ્રુતિ વિરમીને ઉદ્દાસી,
વિશ્વનો વિલાસી ત્યાંહ રમી રહો વિકાસી. અકલ. ૨
દૃષ્ટ દૃશ્ય કરવા મથે મનુજ મૂર્ખ રાશી,
ક્ષીતીજ પકડવાને ધાય, મરજળ જયમખ્યાસી. અકલ. ૩
બાહ્ય દૃષ્ટી કરીને દોડી, દોડી મૃગ અભાગી,
પાચો પેટમાંની નાહી, ઠસ્તુરી કહાપી. અકલ. ૪
શ્રુતિ સુગંધ અનુભવે છે, પણ જડે ન ક્યાંહી,
દેશકાળ દ્રવ્ય કાર્ય, પ્રસવ જગત જ્યાંહી. અકલ. ૫
હું પદ છોડી શરણ ભાતું ઇંદીરા આનંદે,
પ્રેમ નીધી અંતરે તુજ પ્રકાશ સુખ કંદે. અકલ. ૬

તરંગ ૫ મો.

વણુભરો.

ઓમ્ ઓમ્ ધ્યાન મન ધારો,
નામી નામ ઐક્ય વીચારો. ટેક
પણ માત્ર છુટી કરી કહીએ,
A 'અ-ઊ-મ' બોલું-નાહ-સય લહીએ;

A ૬ માત્રા પણ માત્રા-ઓંકારની અ-ઊ-મ-બોલું નાહ સય એ ૭ માત્રા.

૧ વૈશ્વાનર અથવા વીરાટ ૨ બીજી માત્રા હીરણ્યગર્ભ ૩ સુવ્રાત્મા

શીવ-૧૬ ૪ પ્રકૃતિ પરમાત્મા નિત્ય સામ્ય અસામ્ય ૫ નાહ Sound ઓમ્
એવો શબ્દ ૬ Silence સય The unknown નિર્દુષ્ટ.

રહેટ ચળક આકૃતી કહીએ.	ઓમ્ ૧
ખટ ચક્ર માંચ ખટ માત્રા,	
સાતમે અનામી યાત્રા;	
તુરંગા મૌન ધરી રૈ'એ.	ઓમ્ ૨
છ પ્રકાર છે અન્યસ્ત,	
ચાર પ્રકાર થૈની સમસ્ત;	
સ્મરિ ભવ જલધિ તરતા રૈ'એ.	ઓમ્ ૩
ઇંદીરા અખંડા નહે,	
સત જ્ઞાન અનંત સુખ કહે;	
મજ્જાન બ્રહ્મા છ'હે.	ઓમ્ ૪

તરંગ ૬ ઠો.

હમીર કલ્યાણ દાદરો.

(જય જય સિંધુ અગાધ એ રાગ)

જ્ઞાન દૃષ્ટિ થકી વિચારી મંગળ હું ઉચરું;	
સુખક મંગળમયઅરૂપ અદ્રયત્વું જ્ઞાન કરું.	જ્ઞાન. ૧
ઋત સત્ય આસ્તભાતિ પ્રિય પિતૃ તને સ્મરું;	
સર્વ માંચ સર્વ રૂપી ઓત પ્રોત આહરું.	જ્ઞાન. ૨
તું વિના ન અન્ય કાંઈ શેષ ઇશ અનાદિ તું;	
વાણી મનથી દૂર દૂર તેહને કયમ હું સ્મરું.	જ્ઞાન. ૩
દૃષ્ટા દશ્ય કરવા મથું-ચેતનને જડ બનાવી પુણું;	
ઉંધી રમત ગમત સુખ મન એહવું માહરું.	જ્ઞાન. ૪
એક અંશમાંચ અખીલ ઉદર માંચ છે રહું;	
એહવા ગણનાથ ભૂત, પતિતું જ્ઞાન શું કરું.	જ્ઞાન. ૫
જલધિમાંથી જલ લઈને જલતું તર્પણ છું તરું;	
એકજ સમષ્ટી તેહ વ્યષ્ટી વિવિધ કલ્પું છું.	જ્ઞાન. ૬
તરંગ ફેન યુદ્ધયુદ્ધે ને બરફની જે પૂતળી;	
જલનિધીમાં નીર સ્વરૂપ કાળ કમમાં છે ખરી.	જ્ઞાન. ૭
ઇંદીરા આનંદ જ્ઞાન કાવ્ય રસામૃતતું જ્ઞાન;	
પ્રેરુ' ત્હારું તુજ ને અર્પિ ભાવ દાખવું.	જ્ઞાન. ૮

તરંગ ૭ મો.

યમન કલ્યાણુ બીલાસ-તેતાલો
 (યા જગથેં નહિ કેઈ અપના એ રાહ.)
 શીવ તત્ત્વ બાણું નહીં કેહવા મહેશ્વર,
 જેહવા છો તેહવાને હું નમું જગદીશ્વર. ટેક શીવ.
 વેદ શાસ્ત્ર શાસ્ત્ર શેષ થાકી ગયા શોધી શોધી,
 નેતિ નેતિ કહી વિરામ, લે, જડે, ન સુખ નીધી. ૨
 પલ પલે પળે આણુંઓ આકૃતિ વીલાઈ જાય,
 નામરૂપ ભુસાઈ જાય, શેષ સત્યચીદ્ર પ્રીતિ. ૩
 કસ્તુરી છે પેટમાંય, શોધવા મૃગ દૂર ધાય,
 દોડી દોડી થાકી જાય, વાસથી ભુલાઈને. ૪
 ભવજળ પીવાને જાય, માત્ર મરણ ત્યાંહ ધાયે,
 પીક તૃષા મટે ન ઠાય, ભવની બ્રાંતિ મ્હાંયએ. ૫
 જાગૃત સો વર્ષનું છે, સ્વપ્ન ઘડી બે ઘડીનું.
 સુષિતે ઊંઘ્યા સુધીનું, સર્વ સ્વપ્ન સમ ખરે. ૬
 જાગૃતનું સુખ દુઃખ સ્વપ્નની તૃપ્તિને ભૂખ,
 સુષિતનું સહુ સ્વર્ગ સૂખ, ક્ષણીક સર્વ આખરે. ૭
 ઈંદ્રીરા આનંદનીધી સુખ સમાધિમાં સુધી,
 આનંદનો અગમ્ય ઉદધી લય સુયોગ મૌનમાં ૮

તરંગ ૮ મો.

“પણ માત્ર ઓમ્કાર”.

શાહુલ વકીડીત.

નામોચ્ચારથી ઓમ તું આવી હૃદયે-નામી ઉલો આ દિસે,
 વૃત્તિનો લય તૂજમાં થઈ જતાં જ્ઞાન સ્વરૂપે વસે;
 સાક્ષાત્કાર થતાં અનુભવું હું છું, “અ” વિશ્વરૂપી થતે,
 જેને કહે શ્રુતિ વેદવિદ મુનિજનો વૈશ્વાનર: છે તું તે. ૧

“જી” ઉચ્ચાર થતાં તું તૈજસ દિવે પીતાંબરાવિષ્ણુ હે,
વીલાસે, હરિ, દીવ્ય દેવ, ધૃતિમાં ઉપગ્રહો ગ્રહ ભરે;
પાંચે તેજ ભયાં રવી શશી ધ્રુ, ને વિદ્યુત વન્હી કરે,
યોગીંદ્રો શ્રી હિરણ્યગર્ભ કહીને તદ્રૂપતાને કરે. ૨

માત્રા અર્ધ “મ”કાર તે પદ શીવા-શીવ સ્વરૂપે સદા,
સુપ્તિમાં ખીજમાં સમાયું જગ છે-પ્રાજ્ઞ સ્વરૂપે તદા;
વૃક્ષો ખીજ ઉગી સ્થીતી કરી જાએ-લયે ફરે ફેરી આ,
વારંવાર સુમંત્ર આ ઘટી તણા યંત્રે ફરે આહ ! હા ! ૩

પરમાણુ રૂપ ખીંદુ મળીને ફાળે કીચા શક્તિએ,
મ્હોટું રૂપ મહર અહં-કૃતિ ભરી આકાર ક્ષેત્રના તે;
આનંદે તું અનંત થાગ નહીં ત્યાં, તું ત્યાં પદાર્થો વિષે,
ઠંઠા શક્તિ સુબુદ્ધિએ વિલસે તો, વિલાસી વિશ્વે હસે. ૪

જાણે કાચનું હોય યંત્રનલિકા દ્રવ્ય પાસે કરી,
ઝીણાંને રૂપ મ્હોટું કરી દે એ કાચ શક્તિ ખરી;
તેવી જીવ તું માંદા શક્તિગૂઢ અદ્ભુત ભરી, યોગીન્દ્રજીએકરી,
કીડી ગુંજર વિધિના રૂપપ્રતિ, તું રૂપ હે છે ધરી. ૫

ઓમ્ ઓમ્ ઓમ્ કરી નાદને નભ ભર્યું ચક્રો બુમાવી નભે,
મ્હા ચોધા બળવાન તું બળી તણા, ભેરાનું છે ભેર તે;
પંખી પ્રાણી પવન ગાન કરતા વાણી વહે સર્વ એ,
વ્યાપી નાદ વિલાસ પ્રહ્લ સઘળે, એ શારદા સર્વ જે. ૬

ઇંદ્રીય નિધિમાં મુકાવ્ય લય થૈ, આનંદ પ્રેમે ડુબ્યું,
નિર્વીચાર તુરીય તત્પદમહી-મીંધુ સુખીંદુ ભળ્યું;
નાહી નામજ નહીં રૂપ, હું હું વ્યથી સમષ્ટી થયું,
સુખે સૂખ અથાગ મંજળ થતાં ક્યાં મૃત્યુ ક્યાં ભય ગયું. ૭

ભોળા ભીમદેવની સ્તુતિ. તરંગ ૯ મો.

(અનુસંધાન પ્રથમ ભાગના ૭૩માં પૃષ્ઠથી)

આદ્યાણુ-સોરઠી-સોમનાથનો પૂજારો.

વચ્ચંતતીલકા

આ હીંદના રજપુતોતણી બાળ સર્વે,
ગ્યુહે રચાઈ પણ છે રણ કચ્છ ગર્વે;
ત્યાં જેપીયો બની ભુલાવું હું દુષ્ટ સર્વે,
લોભી હુટાઈ વીણ, વારી બધાય મર્શે. ૧

જહાં વીત્ર હોય ત્યાંહાં તે ઉઠશે સ્વત્યાગે,
ન્યાં ક્ષત્રિયો વિફલ ત્યાં દ્વોજ એક બાગે;
બાણે શું જન્મિ જમદગ્નિ સુપુત્ર આજે,
મલેરછો વિહારી રણમાં હણવા વીરાજે. ૨

તુટી તામ્રમુખી એ ઢાળ

લાવળી

ભોળો ભીમદેવ ભડ ગાજતો, કરી બંધ હીંદના માર્ગ,

કુરુક્ષેત્ર ખીણપર ચોકી, આરાવલી ગુહને રોકી

સાગર નૌકા ત્રીદીશ ઘાટો ગઢ કીલ્લા ગોદી. ભોળો. ૧

ફરે મીંધુ નદી પર નાવો, જળમાર્ગ અદ્વાપુત્રાઓ !

હીમગીરી ખાણ ખીણ જંગલમાં પણ, ભમતા વીર દૂતજો. ભોળો-૨

હુંટયા સોમનાથ પણ કાંઈ, જરી હીમત હારે નહીં;

વકરાયો એ વાઘ તાકતો, મહમદ આતતાઈ. ભોળો-૩

સુણો સઠલ હીંદ નૃપાલો, ગૌહત્યારા ઝટ ઝલો,

રખે પ્રગટ (યધ) પકડાતા વીરો, શુપ્તચાર ચાલો. ભોળો-૪

મુકો મિયાને* હથીઆરો, સ્ત્રી વેશ ધુમટા ધારો;

ઓર્ચીતા પડી તૂટો લાગ જોઈ, હરહર પોકારો. ભોળો-૫

ઈંદિરા હુટયું ધન સરવે, લઈ ભય નહીં એ ગરવે;

હુટો હુંટનારના ઉંટ અશ્વને, રખડાવી રોકી. ભોળો-૬

હાલરુ-હાલરી.

તરંગ ૧૦ મો.

માતાનું હાલરડું*

એકતાળી-તાલ.

બજ ગોવિંદ, બજ ગોવિંદ—એ રાહ

ઘણું જીવેરે મારા બાલકડાં, ટેક

બાલકડાં છો નાનકડાં હો; નાનકડાં ને લાડકડાં હો. ઘણું ૧

ઠાકા લાવ્યાં રમકડાં શુભ; મામા લાવ્યાં માણેકડાં ખુબ. ઘણું ૨

સસ્મિત વિકસિત વિલસિત રસપૂર;

વિગલિત પ્રપુલિત સુંદર મુખડાં. ઘણું ૩

સુક્રીતિં યથાને વંધ વધારો; સ્વધર્મ સેવી સત્ સંચારો. ઘણું ૪

કર્મ યોગી થઈ દેશ ઉદ્ધારો; અરિહલ રાક્ષસને સંહારો. ઘણું ૫

ધર્મ સ્થાપના વીરવિચારો; સ્વતંત્ર મુખમાં ઇશ સંભારો. ઘણું ૬

શમકૃષ્ણના ચરિત વિચારો; લઈ આકર્ષ તે પંથ પ્રચારો. ઘણું ૭

શાંતિ જ્ઞાન આનંદ વધારો; સદ્ વિદ્યાથી કલેશ ત્રિહારો. ઘણું ૮

કલિ મલ કલેશ કુટિલતાં હરતાં; તરિતારો ભવ પ્રભુને રમરતાં. ઘણું ૯

માતા આશિષ એમ ઉચરતાં; બોધ ભરે હાલરડે હિંચતાં. ઘણું ૧૦

*આર્યશાસ્ત્રોમાં માતાને પ્રથમ ગુરૂ ગણેલી છે. સંન્યાસી કોઇને નમસ્કાર કરતો નથી. પણ જ્યારે ઝોત્થીતિ પોતાની માતા રરતામાં મળે તો તેને પ્રથમ ગુરૂ જાણીને સાદાંન હંડવત પ્રણામ કરે છે. એવો શિષ્ટ સંપ્રદાય છે. આ પ્રથમ બોધ મા પુત્રને હાલરડાં ગાઇ કરે છે. હજાર પણ માતાઓ છોકરાને હિંધાડવાને માટે તેનું પારણું અથવા ઝોળીને હીંચોળતી વખત હાલરડાં ગાય છે. હાલના જમાનામાં બધીખરી ઝાંઝો હાલરડાં ગાવાનું જુલો અર્ધ છે અને બાળકોને એક અબજુ અને હલકા ખવાસની આપાને સપુરત કરી પોતે પાલવા બંદરે હવા ખાવા બગી દોડાવતી જાય છે. એ મોરી જૂલ છે. એવું જણાવવા માટે આ હાલરડાંની રચના કરવા કુદરત લાગ પાળી હાલરડાં રચ્યાં છે.

પ્રતાપસિંહની માતા હાલરુ ગાય છે.

ધંબીશ માર્યનો રાહ.

એકતાળી તાલ.

હાલો હાલો લાહકડાને, હાલો હાલો છત્રપતિને, ટેક

હાલો હાલો પૃથ્વી પતિને, હાલો હાલો વીરજન્માને;

હાલો હાલો ચામર ધરને, રક્ષક મેવાડી વીરજનને. હાલો

મંજુલ મનહર સુખકર સુંદર, બાલક પાલક માલક વીરને;
સુમુક્ત સુસ્મિત સુલલિત વહને, મંજુલ મનહર વિરસુ વચને. હા.

વીરતા ધીરતા પ્રિયતા ભરીને, જલ થલ નલ શુદ્ધ ગીરીગંધરને;
વીર ભયા સિંહજીના સુતને, શિખરું પટતું નહિ કુદવાને. હા.

બઠરી સતને જણીતી બિચારાં, સિંહજી એક તે એકે હજારાં;
નદી નગ દગ કરતાં ચોકીને, રક્ષો નરવર મેવાડીને. હા.

દુર્ગની કાઠી લાલ ધ્વજા ધરી, ધુજવે ઠરીવર નખથી વીરસુ;
પ્રથમ ધર્મ તે પ્રભુને સ્મરવાં, શુરજન સેવાથી શુભ ગરવાં. હા.

નામ પ્રતાપ દેહએ લીધું તે, વીર ધીર યશ પ્રીતિમય છે જે;
નામિનો નામ સંબંધ એવો, વાચ્ય વાંચક ભાવથી ગરવો. હા.

પિતા પુત્રવત્ સંબંધ જાણી, રણધીરા રજપુત પ્રમાણી;
એક જાટકે સ્વર્ગે રહેવા, દોઢ સંઘે જીવને જાવાં. હા.

કુખ કુળ સુખ કુખ ગભાવી, રાજ પુત્રિનું નામ નિભાવી;
રમો રમત રણ બાણ ધનુની, ઉરધરને શિખ દે છે જનુની. હા.

પ્રથમ? દેશદ્રોહીને ચિરવા, પછી પ્રદેશી વિધર્મી ધરવા;
ધુર હાંકી મેવાડની ભકિત, રક્ષણ કરવાની પૂર ઉકિત. હા.

નેક ટેક કાળે દુઃખ સહેવાં, લેખે રજપુત નહિ દુઃખ કહેવાં;
સ્વતંત્રતા સહીતી ગરવી, પરિયાએ મુકિત ઉઘરવી. હા.

સહમાં ઇન્ધર નીરખી ને, ધારો ધર્મ સહ કાર્ય મંહિ ને;
 નરપતિ ગઢપતિ કીર્તિપતિ ત્હનેજ, પાળો માવડી મેવાડીને. હા.
 ફરકાવો ધ્વજ લાલ લઈને, લે'રે ઉડજો કીલ્લા પરને;
 લોલો લુટવા આવ્યા લુટારા, વટલાવી શ્રી સુખ હરનારા. હા,
 પરધન પરહારા સ્વદેશી, હરવા આવ્યા અહીં વિદેશી;
 જેને અર્થે તુરીયાશ્રમે, કાળ હોય થાયે આશ્રમીને. હા.
 રમો રમત રફાટક દ્રવ્યો જે, સેવો અન્ધ રણવીર વાહકતે;
 ઉઠો ધ્વજ વિજય વીર રસની, ઇંદિરા દ્રગ ઉંચી ગફડની. હા.

દત્તાત્રયનું હાલરડુ અનુસૂચા માતા ગાય છે.

ઇંગ્લીશ માર્ચનો રાહ.

એકતાળી તાલ

હાલો હાલો દત્ત દિગંબર;* હાલો હાલો ત્રય ગુણ ઇન્ધર. ૧
 હાલો બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશ્વર; હાલો સત્ય ને ધર્મ ધુરંધર. ૨
 હાલો પાપ નિકંદન ભયહર; હાલો વિભુ વ્યાપક ચર અચર. ૩
 હાલો કામ પુરણ કર ઇન્ધર; હાલો ભવ વાત્સલ્ય કૃપા કર. ૪
 હાલો કમ તણા ફળ દાતા; હાલો ત્રિભુવન શુભકર શા'તા. ૫

* સતી શિરોમણી અનુસૂચાનો છળ કરવા વિશે તંના મતારથ પરિપૂર્ણ કરવા ત્રિગુણાત્મક ઇન્ધર પુત્રરૂપે થયા.

એક સમયે અત્રિ મુનીએ પૂછ્યું કે, હે પૂર્ણ યુવાવસ્થામાં તપ આચરનારી આર્યપુત્રી તમારી શી દૃષ્ટા છે. તે સમયે અનુસૂચાએ કહ્યું કે, “ભૈરાવે તે ખીજી શી ધામના હોય, પતિસેવાએ સર્વ કામનાં પરિપૂર્ણ કરનાર વસ્તુ છે. તેમ છતાં હે ભગવન! આર્યપુત્ર! ઇન્ધર વારંવાર વિવિધ અવતાર લે છે એવા પુત્રની સેવા જે હું ઉઠાવું તો હું કૃતકૃત્ય થાવું” મુનિવર્મએ કહ્યું કે, “આ વસ્તુને દેશકાળની અપેક્ષા છે. ઇન્ધરની દૃષ્ટા હશે તો તમારી મનોધામના સિદ્ધ થશે.” આ ઉપરથી દત્તનો જન્મ થયો છે. વિશેષ વિવેચન દત્ત જન્મકથામાં જોવું.

નોગોની વહુ હાલરુ ગાય છે.

ગરબી-નટવર વસંત (એ ઢાળ.)

રાગ મ્હાડી કથ્યાણુ તાલ દાદરા.

મ્હાશ બાલકડાં તું થજે તાત સમો,
જેણે ઝુંડો ઉપાડયો આખા દેશ તણોરે—મ્હારા ટેક. ૧
યોગી છે એક નોગી ક્ષાત્ર ભૂમિ તણો,
રવી મધ્યાન્હ તેજપુજ વીર ઘણોરે—મ્હારા. ૨

(વલણ) મ્હારા હૈયા તણો હાર જે છે પ્રાણનો
આધાર, બ્રહ્મચર્ય અનીવાર્ય તેવો
થાજે તું અગ્રણી જાપાની તણો—મ્હારા. ૩
રમો આ છે રીવોલવર તારી કને,
તાકી મારજે વાઘ વરૂ ગીધ વનેરે—મ્હારા. ૪

(વલણ) કદી પંખી પણ ના પૂરીશ પિંજરમાં,
જ્યાંહાં જુએ ત્યાં તોડ બેડી બંધ ઘણાં;
એતો કહીએ મ્હાપાપ જ્યાં સ્વાથંતું છે માપ,
દૈયે રંકને જો તાપ, —મ્હારા.

કોપ દેવી સ્વતંત્રાનો ઘણોરે
કરી વેપારી ગત એતો પાપની છે પત
પીવાં રંકના રગત ળહાલા ળહાલા હીંચું,
તું રવી પ્રાતઃ તણો —મ્હારા.

અમૃત ઇલિસ પી, પ્રેમ માતૃભૂમિ તણો,
ગાજે માતૃ કૂખ કૂળ વીર ચોવિતા તણો;
શુણુ કાંચે ગવાય સહેજ સ્વર્ગે જવાય,
પીતૃ હર્ષે ભરાય, શ્વર ડંકાતણોરે —મ્હારા.

સીતા લવકુશને હાલરડુ ગાય છે.

લલિતવૃત.

હીંચું જુલો જુલો, ગાઉં હાલરડું, પય પીયો સહા, આર્ય ધર્મનું;
જીગલ રામનું, હોય રૂપ શું, પ્રેમ શૌર્યને, સત્ય શીલનું. ૧
હાલ જેહનું, પારણું દીશે, બાણ સૈન્ય તે, સોગઠાં હશે;
રણભૂમિ ખરે, ચોપટો થશે, રમત વીરના, બાલ લક્ષશે. ૨
અરી દળો દળી, હાંકી દૂર રે', માત્ર એજ કર્તવ્ય છે ઉરે;
સ્વાર્થને તજ્યો, એ નીશાનરે, દેશ રક્ષવા, નરવરો ફરે. ૩
બાળ લાડકા, લે રીવોલ્વરો, ક્ષાત્ર વીરના, રમઠડાં ધરો;
મહુકૂસ્તીમાં, અરિહલો ચીરો, દો સ્વતંત્રતા, લકિતમાં ઠરો. ૪
નૃપતિ સાહ્યમાં, સંપથી ફરો, રાજ્યલકિત, ઔદાર્ય આદરો;
પક્ષો પણ નહિ, પાંજરે પુરો, છે સ્વછંદથી, ગગનમાં ઉડો. ૫
સત્ય શીલને, ધર્મ સ્થાપવા, દુઃખદ દૈત્યને, દુષ્ટ મારવા;
ઋષિ, મુનિ, શ્રુત ગાય રક્ષવા, ક્ષત્રી વીર તે, જન્મતા હવા. ૬
લવ અને અલ્યા, કૂશ બાળકા, ભૂમીના થજો, વીર પાલકા;
અગ્રણી થજો, આર્ય નાયકા, રામ શ્રી સમા, સુલટ સાયકા. ૭
સુલટ દો સહા, હાન સુખનું, હીત પ્રજા કરો વચન માતૃનું;
હિંચુ હીંચી પ્રીતે, ગઈ હાલરડું, નંદ ઇંદિરા, પ્રેમ શૌર્યનું. ૮

ઉંધી જા, હાલો હાલો,

લવ:—ના, બા, મારી નાનકડી અસી ધારાનું બીજું ગીત ગા.

સીતા:—હજી ઉંધતો નથી, ઉંધી જા, મને ઉંધ આવે છે.
બાજે દીસે બહું ઉંધ્યો છે તો, ?

લવ:—ના. બા. તે ગા, નહિ તો હું નહિ ઉંધું.

સીતા ગાય છે. નટવર વસંતનો ઢાળ

ગરબી

અસી ધારા સુતીયું રકત સ્નાન કરો,
 મ્હારા નાનકડા એ તારો ખેલ ખરોરે;
 સુઓ, સુઓ, સુવીર બાળ ધર્મે ઠરા. અસી૦
 થાઓ, સાક્ષાત તેજપુજ તાપે રવિ,
 હોમો અશ્વત્થા સુમેધ કરી મોટા હવીરે; સુઓ૦
 દીપો દીવ્ય દીવાકર પ્રભા પોષી રહી. અસી૦
 સૌંચે ધંદિરા તે રગ રંગે શૌર્ય બરી,
 એ તો સીંહણે જણ્યા છે સીંહ સુત હરીરે, સુઓ૦
 સદા માતૃ સ્નેહ પરહિત પુણ્યે ઠરી. અસી૦

શ્રી રામચરિત્ર નાટ્ય લહરી

તરંગ ૧૧ મો.

અંક ૧

પ્રવેશ ૧ લો.

(આકાશમાં વીણા, મૃદંગ, તાલ લૈ ઉડતી ઉડતી દેવાંગનાઓ
 આતિ ગાનિ શીવ પૂજવા જાય છે. નીચે પૃથ્વી ઉપર દશરથ
 રાજાની સભા ભરાઈ બેઠી છે.)

મંજળાયરણુ.

રાગ-યમન કલ્યાણ તેતાલો.

યા જગદે નહિં કેઈ અપના એ રાહ

શીવ શીવ રટતાં સરથે કામ,

હર્ષન કરીએ જઈને સભામાં, આજ પ્રયાણે પ્રવરે રામ. શી૦ ટેક ૧

શુભ શુદુરતે શુભ શુકનમાં, આલ્યા કરવા દેવનું કામ. શી૦ ૨

ચક્ષુ રાણી સીતા પરણ્યે, રાવણ હણાસે છુટ્યે સ્વામ, શી૦ ૩

ધન્ય જનૂની પુત્રને પ્રસન્ન્યા, ભુભાર ઉતરવા સુંદર શામ. શીં ૪
ધર્મ સ્થાપન કરી અધર્મ હણશે, સાધુ સદ્ગુણીજન વિશ્રામ. શીં ૫
આલો જઇ પૂંછ પ્રસન્ન કરીએ, ગિરિભપતિ કૈલાસને ધામ. શીં ૬

(કચેરી ભરાઇ છે, છત્ર ચામર આહીણી અને જેષ્ટિકા ધર
ધારિણી સહિત હસરથ રાજા આવે છે અને સર્વે ઉડી ઉભા
થાય છે. આશનપર બિરાજે છે, ગાયન ! આહુ છે રાજા કાન હાઇ
ઉંચું નોંઘ કહે છે.)

હસરથ:-અહો ! આશ્ચર્ય ! રવિપ્રભામંડલમાં આ મધુર
ગાયનનો ધ્વની કયાંથી ?

વસિષ્ઠ:-રાજાધિરાજ ! દેવાંગનાઓ ંચેમ માર્ગે મંગળ
ઉચ્ચરતી શિવ પૂજને જાય છે તેનો આ ધ્વનિ છે.

હસરથ:-અહાહા ! ! ! શું સુંદર ગાયન ! નિત્ય આકર્ષણ
કરી, તાંડવપ્રિય ચંકરને ઝટ પ્રસન્ન કરે એવું આ ગાયન જણાય
છે. (વિદુષકને ઉદેશી) હે વનચર પ્રાદ્યણ, કેમ તારાથી આ
અંબળાય છે કે ? કેવું સુંદર છે !

વિદુષક:-હે પૃથ્વીપતિ ! પાલનહાર ! મારો નાનો કીકો
રહે છે તેના જેવુંજ પ્રિય આ ગાયન લાગે છે.

હસરથ:-વાહ ! આ પ્રાદ્યણે તો ભક્તિરસ ગાયનની સાથે
વત્સરસ પણ દર્શાવ્યો છે.

પ્રધાન:-(આસનપર ઉભો થઇને) કેાઇ ફરિયાદી હોય તો
બોલાવો.

(ચોપદાર ત્રણ વખત યુમ પાડે છે.)

ચોપદાર:-કેાઇ ફરિયાદી છે એ.... ? કેાઇને ફરિયાદ કરવી
છેએ.... ? કેાઇને કંઇ અડચણ છે એ.... જો હોય તો બહેર કરો.

(કાંઈ બાલતું નથી)

વિદુષક:-ફિરયાદ, ફિરયાદ.

રાજા:-(હાસ્યવહને) અરે વનચર પ્રાદાણુ ? તારે શી ફિરયાદ કરવાની છે ? બાલ.

વિદુષક:-

મનહર.

તીજેરીને તાળા તણું વેપાર થયા છે બંધ,
ઘેર ઘેર ખુણાં દ્વાર રાતે પથ રહે છે.
કેહખાનામાં કેલી નથી કાંઈ તેથી ખાલી,
ચોકીદાર આમ તેમ ફેગટ ફેરા ખાય છે.
કામ વીણુ ન્યાયાધીશ કાલાં છે બગાસાં ખાય,
અન્યાયને અપરાધ જાતે મરી જાય છે.
નથી કાંઈ લઠનાર કીટ્ટા લશ્કરના ભાર,
મિથ્યા ખર્ચ રાખો રાજા ફિરયાદ મ્હારી છે.
ખેડુતતા ખેતરમાં કશપટ વાધ્યું ધાન્ય,
કર લેતા કેમ નથી લક્ષ્મી ઉભરાય છે.
ગાય ઢોર બાંધ્યા ગાઝા પ્રાદાણુ થયા છે તાજા,
રાગી નહી રાજી નથી વૈદતો મુઝાય છે.

રાજા:-વાહરે હસમુખા પ્રાદાણુ ફિરયાદને મિથે તેં તો ધર્મ રાજ્યની ખુબી વર્ણવી છે. તું અભણ છતે, ધન્ય છે તારી બુદ્ધિને. પ્રાદાણુમાં વિલક્ષણ બુદ્ધિ હોય એ તો જન્મસંસિદ્ધ હક હોય એવું બાસે છે.

વિદુષક:-મ્હારાજ ! હું અભણ છું, પણ કીકાની માતો ભણેલી છે ને, તેણે મને શીખવ્યું.

રાજા:-પ્રાદાણુની ધર્મપત્નિ ઉચ્ચ કેળવણીવાળી હોય તેમાં કાંઈ નવાઈ નથી. પણ તારા દ્રષ્ટાંતથી એમ લાગે છે કે, મૂર્ખ પક્ષીને પણ ચતુરાઈ શીખવનારતો તેમની ઉત્તમ ધર્મ પત્નિઓજ છે.

(છોકીદાર દોડતો દોડતો પ્રવેશ કરે છે.)

છડીદાર:-મહાનુભાવ ! મહર્ષિ વિશ્વામિત્ર પધારે છે.

દશરથ:-સત્વર પ્રવેશ કરાવ. અર્ધ પાંચ જલદી લાવો.

(રાજા ઉઠી ઉભા થાય છે વિશ્વામિત્ર આવે છે.)

વિશ્વામિત્ર:-(બે હાથ ઉંચા કરી) જય, જયરવિકુલદીપક,
દશરથ દીર્ઘાયુર્ભવ !

(રાજા નમન કરે છે અને અર્ધ પાંચવડે પૂજા કરે છે)

વસિષ્ઠ:-પધારો મુનીશ્વર આ આસનપર વિરાજો.

(સર્વ હાથ જોડી ઉભા રહે છે.)

વિશ્વામિત્ર:- અંજની ગીત.

ધર્મ અર્થને કામ મોક્ષ લઈ
વિદ્યા સહિત જયમ વેદ રહ્યો જઈ
તેમ વિરાજે અજનંદન આ વશીષ્ઠની પાસે.*

કવીત-દ્રુપદ

જેમ શશી આશમાન રહી બહુ પોષણ સૌખ્યધીનું કરતો,
રંજન સૌજન્ય મનકરી નીજ પિયુષ કીરણ પાથરતો;
રોહીણી સંગ રહી ને તરંગ નિધીહરણે ભરતી ધરતો,
અજનંદન તેમ પ્રભામન આનંદ ઉત્કર્ષે ચીતને હરતો.

વસિષ્ઠ:-પ્રધાનજી મહર્ષિ વિશ્વામિત્રની મધુરવાણી અને
આશિવાદનું આતુર્ય કેવું રસીલું છે.

*આ કવિતામાં શ્લેષાલંકાર છે. વસિષ્ઠને તેમજ સમ્રાટને
પણ લાગુ પડે છે. તેમજ રાજાની ઉપમા વસિષ્ઠને અને વસિષ્ઠની
ઉપમા રાજાને ઘટે એવું આતુર્ય વિશ્વામિત્રના વચનમાં છે. જે
પ્રમાણે ચાર પુરુષાર્થનું સાધન જે વેદ અને બ્રહ્મવિદ્યા વસિષ્ઠની
પાસે રહી છે તે પ્રમાણે આ દશરથ રાજા ચાર પુત્ર પટરાણિ
સહિત સૂર્યવંશી અયોધ્યાની ગાદી પર બિરાજે છે. જેની પાસે
વસિષ્ઠ જેવા મુની છે !

પ્રધાન:-તપોધન એવા બ્રાહ્મણોની વિલક્ષણ બુદ્ધિ, આતુર્ય સર્વને છક કરી નાંખે એવું હોય એ સ્વાભાવિક છે.

વસંતતિલકા

વિદ્યાભણી શોધ કરે ઘણાએ, વર્ણો તણા અગ્રીણી એ જણાએ;
જ્યાં જ્યાં જનો અજા દશે મુઝાએ, ત્યાં ત્યાં નિતી ધર્મ શું સ્થાપતા એ.

ઉપપ્રધાન:-

એકે વસ્યા જંગલમાંયતોએ, વિદ્યાર્થીઓને પ્રીતિથી ભણાવે;
પાષાણ કે ભમરડા સમ હોય તોએ,
શીલ્પી સમા શુરૂજનો દીવીભુક્ બનાવે.

મંત્રી:-

દીવાથકી જેમ પ્રગટે દીવાઓ, તેવા શુરૂથી સઉ શિષ્ય ભાવો;
અંધારુ દૂર કરીદે પ્રગટે પ્રભાવો, પ્રજ્ઞાન શાંત ભરીદે શુરૂ એ હવાઓ.

તંત્રી:-

જેના પ્રતાપે નૃપવર્ય વીર, બન્યા ભણી શાસ્ત્ર કળા સુધીર;
જાણે શશિ રવી હવી ભુક પ્રતાપ, તે વિપ્રતેજ નૃપ આ ઉભું આસપાસ.

સેનાપતિ:-

પ્યાઠાં સમી સકલ વર્ણ સુખે ચલાવે,
થાપી ઉથાપિ નિમઃ* રાજ્ય મૂળો હલાવે;
ધુર્માવને રણ વિશે કીર્તિ અપાવે,
તે વિપ્ર ભાગ્ય તવથી અહીં ચાલી આવે.

દશરથ:-મહર્ષિ ! આપની તપશ્ચર્યા નિર્વિઘ્ને ચાલે છે ને !

શાંત અને આનંદદાયક તપોવનમાં વિદ્યાર્થીઓને કાંઈ
જોઈતું હોય તો આપ મને આજ્ઞા કરશો અને આપના આજમનનું
કારણ દર્શાવશો.

વિશ્વામિત્ર:-ધન્ય છે સમ્રાટ ! રાક્ષસોના ઉપાધિ વનમાં વધી
પડ્યો છે. ચક્ષુષ્ય કરી નાંખે છે અને વિદ્યાર્થીઓના અભ્યાસના

કામમાં ખલેલ કરે છે, માટે તમારા બે પુત્ર રામ અને લક્ષ્મણને મારી સાથે વનમાં મોકલવાની કૃપા કરો.

રાજા:—(વસિષ્ઠની સામું ગભરાઈને જુએ છે) (મનમાં) શું ઉત્તર આપું. છોકરાઓ બાળક છે. યુદ્ધથી અભણ્યા છે. મહર્ષિને ના પણ કેમ કહેવાય. (મ્હોટેથી) મહાનુભાવ ! રાક્ષસોનો ક્વંચ કરવા માટે આ સેવક આપની સાથે આવવાને તૈયાર છે.

વિશ્વામિત્ર:—મહાનુભાવ ! તમારું કામ નથી. હું તો તમારા બે પુત્રોની માંગણી કરું છું.

રાજા:—(ફરી ગભરાઈ વસિષ્ઠની સામું જુએ છે) (મનમાં) શુરૂ મહારાજ ! સાણસામાં સાપનું મોહડું આવે તેવી દશા મારી થઈ છે. શું ઉત્તર આપું સુજતું નથી. આ કોપી મહર્ષિ ખિન્ન-વાશે તો મ્હારું સર્વ ઐશ્વર્ય ભસ્મ કરી નાખશે. નથી હા કહેવાતી નથી ના પડાતી.

વસિષ્ઠ:— રાગ ભેરવ-દાદરૈ

ઉચ્ચું રૂડું પ્રભાત વાયે મંજુલ વાત, ડારડાર ડોલેરે-એ રાહ.

જો જો નૃપવર હે ભુપાળ, તણ પ્રેમ મહા મોહ બળ;
નથી તનુજ આ તુજ શીયાળ, એતો સિંહ તણું છેજ બાળ,

(વલણ) કરી કુંભને વિહારશે.

પથ્થર રત્નને પુરૂષ જન્મ, ફર ફર બાય તેમ તેમ;
વધે મૂલ્ય કીર્તિ પ્રીત, હેમમાં જડાય બણજો.

રાજા:—(વિલે થોડે) જેવી શુરૂવરની આજ્ઞા. (સમને ઉદ્દેશી) પ્રિય પુત્રો ! રામ અને લક્ષ્મણ ! મહર્ષિ વિશ્વામિત્ર તથા શુરૂવર્ય વસિષ્ઠને વંદન કરી તેમની સાથે જાઓ અને તેમની આજ્ઞાનુસાર વર્તન રાખજો અને શુરૂ સેવા આદરજો.

કૈશલ્યા:—

લાવણી.

પ્રભાત ઉગ્યું સુક્રીતિ કીરણો ભાનુ તણા અળકે—એ રાહ.

સીધાવો પુત્ર રત્ન ખ્યારા રવિકુળ ભૂષણ,
રામ લક્ષ્મણ આંખ તણા તારા. ૧.

આશીશ સુજ છત્ર છાંય કરજો,
શુર સેવા સદ્ભાગ્ય ઉદય કર બહાલા શીર ધરજો, ૨.

કીર્તિ રણયથ ઉજ્જવળનામિ,
વળજો વેગે બહાલા વિજયી શુર આજ્ઞા પામી. ૩.

વિકટ વનવાસ વિચરનારા,
સીંચ આશીશ ઉમળકે પય તણી ઉઠે ધારા. ૪.

કુખકુળ દૂધ ગભરનારા,
રક્ષણ કરજો મંગળમય શીવ શુકન થાય સારા, ૫.

વિશ્વામિત્ર:—ધન્ય છે ! ધર્મારણ્યના રક્ષક ! સમ્રાટ ! તમારું દિન દિન પ્રત્યે વધારેને વધારે કદયાણુ થાવ (એમ કહી પુત્ર સહિત જાયછે.)

વસિષ્ઠ:—હે સમ્રાટ ! શુર કુળમાં શુરજનને સ્વાધિન કરેલા પુત્રો વિષેની પ્રેમ રજા કાપી નાખવી જોઈએ, મન ખિન્ન કરવાનું કંઈ કારણ નથી.

હે સુધીર ! ધૈર્ય ધારણ કરો અને પ્રસન્ન રહો. તમારા પુત્રો જાણે દેવયાનમાં પ્રગતિ કરતા હોય તે પ્રમાણે આત્મોન્નતિ કરતા જશે, એમાં કાંઈ શક નથી. હવે માતા પિતાને સ્થાને શુરજનોજ સમજવા.

શબ્દ:—પ્રેમ રજા તોડવો મહા કઠીન છે. હે મહર્ષિ શુર-વર્ધ આપની આજ્ઞાનુસાર વર્તન કરવું એજ મારું કર્તવ્ય સમજી એ પુત્રોને શુર કુળમાં સપુરત કર્યા છે.

પ્રવેશ ૨ જો.

વિશ્વામિત્ર વાત કરતા કરતા રસ્તે આલે છે અને જાને જાણે આનંદથી આલે છે અને જંગલની પાસે આવતાં કહ્યું કે,

ખાલકો વનને ઉચિત વિદ્યાર્થીઓને પહેરવાના આ કપડાં ધારણ કરે. પગરખાં, મુકુટ અને સર્વ આભરણો નિરાધાર દોકોને દાન કરી દે અને મારી સાથે ચાલે. આ નદીમાં સ્નાન કરે. યજ્ઞ પુરિષ જે ભસ્મ તે વડે શરીરનું રક્ષણ કરે. અને આ યજ્ઞ કુંડની પ્રદક્ષિણા કરી યજ્ઞ નારાયણને વંદન કરે. અને હું શિખવું તે પ્રમાણે આહુતિઓ આપો. અને હવિભુક્ સપ્તાર્થિની પાસે ધનુર્વિદ્યાની સફલતા માગો. પ્રત્યંચા ચડાવી ધનુષ્ય ઉપર આ પ્રમાણે બાણ ચઢાવી વીરાસને સ્થિત થાવો અને આ મંત્રનો જપ કરો. ચિત્તને એકાગ્ર રાખજો. ભટકવા દેશો નહિ એમ કહી કાનમાં મંત્રમાં મૂકે છે.

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ. (પણકુટી યજ્ઞકુંડ, આશ્રમો અને નદી, નગનું દર્શન)

પ્રભાતીયું ઝુલણ તાલ દ્રુપદ

શર્વરીસાથ સંચાર કરી સુખમાં, પ્રેમસાગર શરી સાધુ સાથે;
શેષની સેજમાં શાંત થઈને સુતો, સ્વેત અભિસારિકા રંગરાતો. ૧
પ્રગટ ઉપા રવીજ્ઞાન વિજ્ઞાનભર, હૃદયના હૃદયમાં લીન થાતો;
ઝાંઘડીનાથ રગરગ રસામૃત ભરી, વિશ્વનાદી લીલી રમ્ય પાતો. ૨
કીલકારે ભર્યું વ્યોમ મહલ બધું ગાજ્યું છે ગગન ઘનઘોર વ્યાપ્યો,
પંખોડા વૃક્ષથી ઉડી ઉડી આવતાં, ભાવતાં હરખ છલકાઈ જાતો. ૩
મલયગીરી કાવ્યનીકુંજમાં કવી સમે, પવનવન શબ્દ મંજૂલવાતો,
તર્કની લહેરમાં રંગ તરંગમાં નાવડી બાથ સડમાં ભરાતો. ૪
રમણ રમાડતો ઉછળી ઉછાળતો કંચૂકીમાં ભરાઈ વિહરતો ભદ્રોતો
રસનિધિ કહાવતો મરૂત તરાવતો માનુની તીર પોંચાડી ચઢાતો. ૫
મુરલિ સત્કર્મની સાધુરસ શાંતમાં, નદીગીરી સાથે હસી કેહવાતો,
ચેતના જડ મહીં ભરી ભરી ભાવનાં લાડીલાડી રસેના ધરાતો. ૬
જ્યાંહ જોઈ ત્યાં ઇંદીરા રંગીલી, નવલ જોખન ખીલેલી દીસે છે,
સોળસણ સાધવી ત્રીસમે લક્ષ્મી, પુષ્પ સુદોષના પત્રીનીએ. ૭

ચીંતવે મધુપ મધલોભી મહમસ્તને લીડવા કર પ્રસારી કળીએ,
જોઈ રહી વાટડી રચીક માથુકડી, ખીલી ન ખીલી ચરીમુક્ત જે છે. ૮
માનુની હંસ માનસ સરવર તીરે, મુનીવરો સાથ હસી તાળી દેતો,
ઈંદીરાનંદ આનંદ રસ રંગમાં, હંસીની સાથ મુર લેલી ગાતો. ૯

પ્રવશ ૪

(મધ્યરાત્રિ ચિથો શાળામાં કામળી પર આદર ઓઢી ઉંઘે છે)

વસંત તિલકા

નિશાચરો વળી અને વ્યભિચારીઓને,
માર્ગો દઈ ક્ષીંતજ સંધિ રમશાન માંહે;
અરકાસ્ત અંધારૂં ઘનઘોર છાંયે,
વ્યાધો વડે નિશાચરો રીઝી વનજાયે.

(નારદ વીણા વગાડતા પ્રવેશ કરે છે)

રાગ-મલ્હાર તેતાલો

નારદ:— લાગ્યા વસંતમાં ભમરા ભમવા*—એ રાહ

જય રમશાન રક્ષા ધુળી ધુરંધર, ભૂતનાથ શીવ લોળા ભવ હરહર;
ઘનઘોર તિમિર અંધારૂં જ્યાંહે, ભડ ભડ ચિતા વહ્નિ વિશાલો.
ઢટાયા મુઠકાં ગીધ ને કુતરા, ખગ પંખીના માંસ સડેલા;
જ્યાંહેજેવું ત્યાંહે ત્રાસ તિમિર ભય, ત્યાંહે રમે છે આમ નિશાચર.
જય મૃત્યુજય વિવપાન કર્યુંતે, જય પરહિત રત પરદુઃખ હર્યુંછે.
ઘટઘટ માંહે શાક્ષી સ્વરૂપે, નાચે ભવ તાંડવ પ્રિય રાતે.
નમું સદાશિવ સતત જ્યુંં જાગે, બ્રહ્માનંદે નાચે રાચે.
કાળી માતા કહેર કરતી, શાંતિ આનંદ દૂર કરતી.
અકલ ઇંદિરા સકલ વિશ્વમાં, નિર્લેપી આત્મા ત્રિભુવનમાં,

(ધૂન) હર ઝૂં હર ઝૂં હર હર હર—

જય જય શંકર હર ઝૂં હર ઝૂં

---

* નારદની સર્વત્ર વ્યાપક સમષ્ટિ રૂદ્રરૂપ જે સાયંકલાનનો પવન તેમાં
સદાશિવને નિર્લેપ અને આનંદરૂપ ભૌતિક પદાર્થો સાથે રમણ કરતા અને
અંતર્યામિરૂપે વસતા નિરખી હર્ષમાં નાચતા ક્રૂરતા અને માખન કરતા પ્રવેશ કરે છે.

નારદ:—આજે કંઈ ધબા ધબીના સોદા થયા નહિ. આજનો હઠાડો ખાલી ગયો હાવો કંઈ રમસાનમાંજ સળગાવીએ. અહો! આતો ખ્રીસ્તીઓનું રમસાન છે. અહિંયાતો ટેબલ જેવા પથરાપર લેખ લખ્યા છે. વળી આ મુસલમાનનું કબરસ્થાન છે એમાં મુતલા મુડકાના આકારની ધોરોનો સુમાર નથી. પણ પારસીઓના ભસ્તામાં ગીધ કલકલ કરી રહ્યા છે. સડેલાં મુડકાંની ગંધ ઉડી રહી છે. ભસ્તામાં હાઠકાના ઢગ એકઠા થયા છે અને ખ્રીસ્તીઓના મુંઠર કપડાથી ચણગારેલાં મુડકાના રસમાં કીડાઓ ખદખદે છે અને જેમ લગનસરામાં જમણવારો ઉડે છે તેમ તેઓ મબથી પોતાનું સ્વાદિષ્ટ ભોજન ઉડાવે છે. એમાં પણ અસંગ એવા સદાશિવ આનંદે નૃત્ય કરે છે મારી સર્વત્ર પ્રદ્મદ્રષ્ટિ થઈ છે. તથાપિ ચંકરની કૃપાવિના વસ્તુ શાક્ષાત્કારને હજી વાર છે એમ લાગે છે.

નિશાચર:—નમન કરીએ છીએ પ્રદ્માના પુત્ર તમને નમન કરીએ છીએ.

નારદ:—આશવાહ; કેમ કુશળ હોમ તો છે.

નિશાચર:—હા મહારાજ આપની કૃપાને લીધે પણ આ પ્રાદ્મણો અને વિદ્યાર્થીઓ સાંજને વખતે પણ ભડકોલીયું કરી આખી રાત ધુમાડો કરે છે અને અંધારૂં થવા દેતા નથી. તેથી અમને બહુ હરકત થાય છે. માટે અમે તો તેમના ચક્ષુનો કુંઠ ભાંગી નાખવાનું ધારીએ છીએ કેમ હીક છેની ?

નારદ:—ચુકિત તો હીક છે પણ પ્રાદ્મણો તુમડા લઈ ઉઠશે તો તમારાં માથાં ફેડી નાંખશે તેનો કાંઈ બંદોબસ્ત કર્યો. તે બગતાં છે કે ઉંઘતા તે એક પથરો નાંખી બેવું. ઉંઘતા હોય ત્યારેજ તમને ફાવે.

રાક્ષસો:—પ્રદ્માના પુત્રે આ વાત તો સાચી કહી ને ઉંઘતા બગતાની પરિક્ષાની ચુકિત હીક બતાવી.

(નમન કરી તેઓ બાય છે અને વિશ્વામિત્રના શિષ્યો ઉંઘતા હતા તેમનાપર હીંકરા પથરાનો માર મારે છે.)

વિશ્વમિત્ર:—અરે બાબુજી તારી અકબલાની ટેવ હજી
અંત નહિ કે; અધરાતે પણ કાંકરા મારી જાગડે છે.

બાબુજી:—બીતો ચેલો શિવશંકર તોફાની છિ તે કાંકરા
મારતો હશે.

(આખો આશ્રમ ખળખળી ઉઠે છે મે ઉપરથી કાંકરા પડે છે)

ફરક વિદ્યાર્થી હું નથી નાંખતો, હું નથી નાંખતો એમ કહે
છે અને કહે છે કે આતો નિશાચરોનું તોફાન જણાય છે,

વિશ્વામિત્ર:—(અત્યંત થઈ) અરે શિષ્યો આ કેલાહલ શું
મચાવી રહ્યા છે ઉધવું નથી કે ?

શિષ્યો:—ગુરૂ મહારાજ વિશ્વધારીઓ કાંકરાં અને શીલાવા
વર્ષાદ વર્ષાવે છે ને હમને કાંકરાં બહુ વાગે છે.

વિશ્વામિત્ર:—અરે પણ આ યજ્ઞનાયણનો કુંડ ફેણે ભાંગ્યો
ને તેમાં કાકરાંને પથરા ક્યાંથી આવ્યાં. આ તોફાન સક્ષસોનું છે.
અરે સક્ષસો ઉભા રહો હમણા તમારો અંત આવશે.

(સક્ષસો ગુસ્સે થઈ મુનિપર પથરા ફેંકે છે.)

(વિશ્વામિત્ર શ્રીરામ અને લક્ષ્મણને ઉઠાડે છે.)

વિશ્વામિત્ર:—હે રામ ? હે લક્ષ્મણ ? ઉઠો. ગઈ કાલે જે મંત્ર
અને અનુસંધાન શીખવ્યું હતું તેનો પ્રયોગ કરી, આ નિશાચરોનો
વિક્લંસ કરો.

પ્રેમાત્મક દશમસ્કંધ.

રામકૃષ્ણ કહીને નામ જનુની બાલાવે-એ રાહ.

છુટણીએ ઘનશ્યામ તે માતાને ભાવે.

ઋષિ મુનિ પુત્રો ભયંજિત દિન થઈ પેકારે,

કરે યજ્ઞતથોત્તે ક્લંસ રામ, કી ધા બહારે. ૧

બહુ ગદોલ જોઈય માર વિદ્યામુખ વરસાવે.

લઈ લોખંડના દુષ્ટ હંડ કુટો અભાવે. ૨

મળ્યા મળ્યા હજારે દૈત્ય શિલાઓ 'વરસાવે,
લઈ હોમ ધનુને જાય કોણ કો' છોડાવે. ૩
રઘુવીર શ્રી રણધીર ધનુષ લઈ ધા, વારે,
મંત્ર શક્તિવડે સૌમિત્ર સંકટ નિવારે. ૪

(રામ અને લક્ષ્મણ કોધથી ધનુષ્ય સજ કરી બાણ ચઢાવી ઉભાછે.)

લક્ષ્મણ:—

કુલણા.

કોણ અહાં દુષ્ટ છુપિ અંતરીક્ષે રહી માંડી ઉત્પાત સતકર્મ માંડે,
આવ ઉતર નિથે યુધ્ધ કર જો, પ્રીતે શરણથા, નહીં હણું ધર્મ માંડે;
નાહીં તો સર્વના શીર આ બાણથી છેદી નાંખુ છુટો નહાસી ક્યહિ,
દુષ્ટ સ્વભાવના દૈત્ય સર્જન પીડે આજ આયુષ્ય ખુટયું કાળ આંડે.

કવિ:—

હરિગીત.

ધારિકો કંઠ, શરઆસન વિષે બાણને ધરી સજ કર્યું,
તો પૃથ્વિના નગશેષ ડગમગ હાલી કંપી ખળભળ્યું;
નભ પવનપાણી સાગરે નિર આતશય ઊછળ્યું,
રવી શશિ હળો વહ્નિ સ્વપથસુ નવઅહ ચળીને ચિત ચુક્યું. ૧
ટંકારથી ત્રિભુવન્ન ત્રાસ્યું લંકધ્વજ ભાંગી તૂટ્યું,
ત્રાસ્યા જીવે ત્રીભુવન્નના દેવ ત્રય રક્ષો નમ્યું;
જય વિજય થાજે આજ શ્રી રામચંદ્રે ધનુધર્યું,
રાક્ષસોને અક્ષતોથી આમ આમંત્રણ કર્યું. ૨

ઉદ્ધતવૃત

નમંદના રામાયણ મુખનો રાહ.

ને જ્યાંહાં કરી ધનુષ ટંકાર લક્ષ્યને સાંધી સીધા,
એ રામવીર રણધીર વીરાસન માંડી ઉભા;
ને છોડ્યું એક જ્યાં બાણ સર્વના પ્રાણ લીધા,
કોણનાં નગને ધરા દુંદૂભિ ચળક કીધા.

(સર્વ રાક્ષસોને બાણથી વિધી નાખ્યા ને શાંતિ પ્રસારી
બીજે દિવસે જનકરાજને ત્યાંની કંકાતરી આવી કે ધનુષો જમાં
શિખ્ય સહિત પધારવું.)

પ્રવેશ પ મો.

વાડીમાં મેળાપ.

(રામ અને લક્ષ્મણ પુલ લેવા બંધ છે. પુલ ચૂટતાં ચૂટતાં)

રામ—અહો આ વાડીમાં તો શંકરનું દેવાલય છે. બાઈ
બાલો સંઘ્યા સમયે રીવના દર્શન કર્યા વગર પાછાં જવાય નહી
આટલા પુલ ગુરૂવર્યને કાલે પૂજા કરવાને બસ થશે. બહુ થયાં.
એમ કહી રીવના હાથેરામાં દર્શન કરવા બંધ છે.
(ત્યાં સ્તુતી કરતા હાથ જોડી, આંખ મીચી બન્ને બાઈઓ ઉભા છે.)

કેરબાની ચાલ. તાલ ઢાઢરો.

બાલો બાલો મુખે કંઈ શરીરવદની—એ રાહ.

ચાલી ચાલી મનોહર ગજગમની
ભૂલ્યા ભૂલ્યા તે ચાલ હંસ નીજ પદની—ટેક,

સાખી—ચંદન કેશર પુષ્પને કમળ માળ ઉપહાર;
અમલ વિમલ કરકુંજમાં પુજવાને ત્રીપુરાર,
વલણ—આજે છેહી પૂજા વર વરવા ખરી,
કાલે સ્વયંવરે વરમાળ કરી. ચાલી. ૧

સાખી—પદ પડતાં ચગદાય શું ચક્રવર્તીના માન,
રૂપ યૌવન અલંકૃતી, થકી નમ્યાં અભિમાન;
વલણ—એવી એકાંતમાં સખી સંજ લઈ,
આશા હમંજ ઉરમાં માય નહી. ચાલી. ૨

સાખી:—નિજ પિતુની વાડી વિશે રહેરખહારછો બંધ,
હુપાવતી પણ ના હુપે હસી મુખ મલકાય;
વલણ:—મન તન જોરે મદન જાંહી,
આવે મદ પ્રકાશ નેત્ર મંહી. ચાલી. ૩

સાખી:—પલ પલ પલટાં પલટાં છબી પાડતું મન,
તર્ક વિતર્કે અંતરુ ખોળી ખોળી ત્રિભુવન;

લલલ:—શુદ્ધ સાત્વીક અન્નનું જોર ચરે,

ખેંચી આર તે, વીવર્તો છે ભરે. ચાલી. ૪

સાખી:—સાક્ષાત્ ઇંદ્રિય નેહ એ ક્ષોભે અપરંપાર,
વૈદેહી દેહી કરી-શ્રી લક્ષ્મી અવતાર;

લલલ:—ઉડી કહી પરી શું ગગનની,

ધર્મ સ્થાપન કરવા યુગ યુગની. ચાલી ૫.

(વાડીમાં સ્વર સંભળાય છે. વૈદેહી આમ આમ ચાલે, વાડીમાં તે શું ભુવે છે. શંકરના પૂજનનો વખત થઈ ગયો.)

લક્ષ્મણ:—ભાઈ વાડીમાં કેઈ સીનો રજક સંભળાય છે.

રામચંદ્ર:—ચલે હવે અહીંથી. તેઓ આણી તરફ જ આવી પહોંચશે. બ્રહ્મચારીઓએ પરસીનું મુખ જોવું અનુચીત છે માટે હવે ઉતારે ચાલે.

(સીતા પૂજન કરવા શીવાલયમાં જાય છે.)

વસંતતિલકા.

સીતા:—ભાઓ સખી અહીં થકી ચક્રી આમ જાયે,

ભાંગી સમાધિ વર શીવ કમિશી રહાયે;

નૈષ્ઠ્યાપ અંતરની આરસી જ્યાં સદાયે,

શી વાર ખીંચ પડતાં મૂઠું સીદું થાયે.

લક્ષ્મણ:—ભાઈ આણી પાસ મુખ કરી શંકરની આરતીના

દશન કરી જાયે. એ દીશાએ ભાઓ આવે છે તે તરફ પૂંક

કરી આપણે કરાઈ કરીશું.

કલ્યાણ-યમન.

જગતમાં ગરજનાં સૌ સાથી-એ હાળ.

મંગલમય શંકર સુખકારી. ટેક

લોળાનાથ ભિડભંજન ભવ છો,
ભકત વત્સલ હો ત્રિપુરાદી* મંગળ ૧

રામનાથ છો હૃદયમાં રમતા,
મનવાંછીત હો મહનારી x મંગળ ૨

ખોળો પાથરી વર+વર+વીનવે,
ઈંદ્રિય અવનિ સુતા શ્રી હરી. મંગળ ૩

(બન્ને જણ હાથ જોડી સ્તુતિ કરે છે.)

સીતા:-

ભેરવી-ઢાઢરો.

શીવહર મૃડ ભવ પૂરપૂર્ણ કામ, નીજ ભકત પ્રતી છોવરહ આમ.
હાથો ગિરિશ જેહ વર વરશે ચામ, પ્રેમપુંજ અનુપસ્વરૂપકામ;
કથા કૂળ તણો દિપને શું નામ, રસ ભરી રટે રમણીય આમ.
કાલ સ્વયંવરે ભૂપ નીરખી આમ, બાણું કેમ બાળક કયો ગૂણઆમ;
શીવશીવ જપૂં એક આઠ ભામ, જોયા સર્વ પુરૂષને પિતું સમાન.
વરતણો નહીં સંકલ્પ નામ, શીવ સાક્ષી રૂઢય ગતના તમામ;
ઈંદ્રિય ઉન્મની મ્હાંય આમ, હાખ્યું શીવે હૃદયમાં રૂપ રામ.

(પૂજન કરતાં સીતાજીની દ્રષ્ટી શ્રીરામચંદ્રજી પર સહજ સ્વાભાવિક રીતે પડે છે.)

સીતા:-(સ્વયં) ગોકુળીએ લઈ જાયો હો યોધવરાજ-એ રાહ.

લજ્જા લોપીને વાણુ ઉચારી, ક્ષમા કરજો સત્ય વિચારી, ટેક,
હર્ષન આતાપી મ્હાં છું તમારી, સાક્ષી મધ્યે રહ્યા ત્રિપુરાદી,
સતીના સ્વયં ભુવોને વિચારી, દુર કરશે ન થઈ તવ નારી. ક. ૧

*હંસ્થુલ સદ્ગતિ કારણ શરીરરૂપી કેદખાનાનો નાશ કરી મેક્ષગતિ આપનાર
x જોમા સ્મરણથી મનોવિકાર ધોવાઈ નિર્મળ પ્રેમ, સુખ, વંશવ, દેવાંશી
આનંદભાગે જિજ્ઞા, અને રજતમત્તક વૃત્તિનો નાશ કરનાર શીવ.

શ્રી મુખચંદ્રે દેહ ઝોવારી, શરણાંગતને લેલો સ્વીકારી,
મન માન્યો માગ્યો મેળવ્યો મુજને, લોળા નાથે દીધો વર ભારી. ક. ૨
કરજો કૃતાર્થ સ્વયંવરે આવી, કાઠ પુરો મોટા મઠ નારી,
ઈંદ્રિયા આનંદમાંય કીશેરી, શ્રીરામ મુખચંદ્ર પિયે અકારી. ક. ૩

અહો આ મેઘરથામ સુંદર મનોહર મહારા પતિ થવાને
યોગ્ય લાગે છે, કેઈ પણ પર પુરુષનું મુખ ન જોવાનો ઉદ્દેશ છતાં
મારી દૃષ્ટિગોચર આ મનમોહક મૂર્તિ મહારા મનમાં નૈસર્ગિક સ્વભાવે
વિદ્યુત વેગે તારા મૈત્રી સમાન પેસી જઈ મહારા હૃદયનું આકર્ષણ
આટલું બધું કેમ થઈ ગયું. શ્રી શંકરે કૃપા કરી મ્હને વરનું મુખતો
નહિ બતાવ્યું હોય. હે લોળાનાથ! તમારી અકળ કળા હું તમારી
બાળકી કાંઈ બાણ્વતી નથી.

મહાર્જ અંતર એમ કહે છે કે, આ મનોહર મૂર્તિ આપજ
અહીં ઘસડી લાવ્યા છો અને તેના મુખનું દર્શન મ્હને કરાવ્યું
છે. માટે જો એ પતી થવાને યોગ્ય હોય તો આપ મને સૂચના કરશો.
ઝોખા કહે છે સૂણુ સાહેલી લાવ નાથને વહેલી વહેલી-એ શઠ
પ્રેમનિધિ પતિ પ્રીયરામ રમો છો હૃદયે આઠ ભામ. પ્રેં ૧
ફડયાતો રમી ભય છે રામ થઈછુ વિસ્મિત નીરખી કામ. પ્રેં ૨
જડેના શબ્દ શું કહું હું નામ સંપૂર્ણ પૂરે પલ્લપલકામ. પ્રેં ૩
અતીથી આચાર્યોના કામ માત પિતુના છોડીને ધામ. પ્રેં ૪
ઘટીતને અઘટીત એ છે નામ ન છાજે રતી રમણે હપમાન. પ્રેં ૫
પામિપદ વૈદેહીનું માન સખી સચીવા ગ્રહણીનું સ્થાન. પ્રેં ૬
(શ્રી રામ ભક્તમણુ ભયછે.)

જોગી આશાવરી-હાહરો.

ગયાં ક્યાંહાં પ્રાણપતી પ્રીયરંગી, ધ્યાન ઝોકાગ્રથી સળી ભગી;
જે શીવ પૂજન કરીને નીરખવા, ધ્યાને રહી હતી માગી. ૧
હૃદયમાં રામ સ્વરૂપ નીરખ્યું તે વ્યુત્થાનમાં ગયું ભાગી;
જ્ઞાવરી બાળા અકીત નયનથી જુવે ન તે પ્રીયને ભાગી. ૨
શીવ શીવ ભૂલીને પ્રીય પ્રીય જપવા વૈદેહી થેલી થઈ ભાગી;
ભૂલી પડી મૃગ નયની ઇંદ્રિયા કરી શીવ વીનવવા ભાગી. ૩

ભેરવી-દાહરો.

અહો બુલી જઈશ કેમ યાશેર,	ટેક.
સમાન વય રૂપ ગુણના નૃપ સ્હો;	
શ્રી રામ કેમ ઓળખાશેર.	અહો. ૧
રસ ભરી રટે છે રમણી રામા,	
પ્રત્યક્ષ ભેષ પરખાશેર.	અહો. ૨
શોષે આમ તેમ ચક્રીત મૃગાક્ષી,	
અધીરા આકુળ આશેર.	અહો. ૩
કરનેહી કરગરીને ટટળે,	
ખોળા પાથરી પાસેર.	અહો. ૪
વીરહ કુઠારે વ્યથીત ધંધિરા,	
કુંળી કેળ હળી ત્રાસેર.	અહો. ૪
(સર્વ ભય છે.)	

પ્રવેશ ૬ ઠો.

(વૈદેહીનું શયન ગૃહ)

(સખીઓ પરસ્પર વાત કરે છે.)

વસંતતીલકા.

વૈદેહીને કંઈક ચેટક લાગ્યું આજે,
વાડી માંહી રીવપૂજ્યા ત્યાંથીજ લાજે;
છુપી મુમંદ હસતાં મનસા થવાતે,
લાગી સમાધિ મુખની વરવા વીરાજે. ૧

લાવણી.

સખી:-ચીત ચંચળ ઓ ભુગતે ભુવતી ભેડાયું ક્યાં કેમ,
ધ્યાન અર્ણવે ડુબી મૃગાક્ષી સૂખ સમાધી ક્ષેમ;
સ્મિત મંદે મુખચંદ્રે મચી છંદે
મલપતિ મધુ મધ ભમરિ લંપટ ખીલતી કળી પરનેમ. ૧

સીતા:-પ્રિત તંતુઓ અદ્ભુત ભેટે વિદ્યુત વેગ સમાન,

સાખી

શ્રીવ વીના નવ ભણશે અવર અકલ એ લેહ.

એડે તન મન પ્રાણને પરવશ કરી દે છેક,

બ્રહ્મચારી, હો સ્વિકારી, પ્રિત મહારી

પ્રેમ પુષ્પનો પુંજ સકોમલ હીન્ય ધનુર્ધર રામ. ૨

હાસી:-વૈદેહી આજ શું વિચાર કરો છો, આજે તો વેણી
ગૂંથતાં વાર લાગશે. સ્વયંવરને માટે તૈયારી કરવાની છે બાંધત થાવ

—:મહાડ તેતાલો.:—

(જય જય સુખકરણી અમૃત ઝરણી અખિલ જગતની મા,—એ રાહ)

સીતા:-મારે કાળજે કંઈ કંઈ થાય રે હું શું સમજું નાની બાળ

મન મચ્છદુતું પ્રેમે ખેંચાઈ, સ્થીર સીધા શુભ જોય,
ચીંતન કરી અંતરમાં તહાડું, ખંડાર છુપાવું હું તોયરે. હું. ૧

ખંડાવરી એસું અમકી ઉઠું, છુપાવવા સુખીં તોય,
એકાગ્ર ધ્યાન સમાધિ વિશે મુજ, અંતર વૃત્તી તને જોયરે. હું. ૨

રહેજ જોઈ મુખ ફેરવું આડું, બાણી તૂં છે તૃપ્ત એમ,
પાછી સુઈ વળી ઉઠું તરત, શું તૂં ગયો કે કેમરે. હું. ૩

તાલાવેલી મનમાં પ્રગટી તપી હું તારૂણી એમ,
માનુની કેડું મન વીંધાયું કામ બાણે ખમ્મ જોમરે. હું. ૪

સર્વ વૃત્તિને સમેટી લાગી અંતર વૃત્તિ પ્રેમ,
ખાન બુલી પાન બાન બુલી હું, ખંડાવરી મૃગલી જેમ. હું. ૫

ભૂરકી નાખી ભામિની લોળી, મુખ જોતો સ્વપ્ને કાળ,
મીઠું મધુરું મનહર લાગે, નીરખતાં તતકાળરે. હું. ૬

નંદ ઇંદિરા આશું છે થાએ, આળ્યો શું મહારો કાળ,
વીધનો વેગચઢે વૈદવાલા, આનંદે ખેળું, લાળરે. હું. ૭

પ્રવેશ ૭ મો.

(ગુરુ શિષ્ય સહિત જનકપુરીમાં જાય છે. સભા ભરાઈ છે.)

(મહર્ષિઓ હજારો શિષ્ય સાથે બ્રાહ્મણોની ઘેઠકમાં ઘેઠા છે.)

વિદ્યામિત્ર શિષ્યો સાથે પ્રવેશ કરે છે. રાજા અર્ધ પાદવતી પૂજા કરે છે.

જનકરાજા રામને જોઈ કહે છે.

રાગ ખમાચ, તાલ ઠાકરો.

આજ શ્યામ ચોહેલીનો ખાંસરી બજાયકે—એ રાહ.

જનક:— ભવ્ય બાલ છે વિશાલ, બાલ ઈંદુ અર્ક એ,
શીવ નેત્રત્રય સમાન મધ્ય પાવક આપતે;
વીર શ્રી વીરાજ્યમાન, કાંતિ દિવ્ય અનુપ કામ,
કોણ પિતૃના વિશ્રામ, ધન્ય ધન્ય ધન્ય તે.

વિદ્યામિત્ર:—ભસ્મમાં છુપેલ ચીનગારી અગ્નીની,
રક્ષક મુજ યજ્ઞનાએ તાડીકા હણી.

સાખી.

અજનંદન નંદન રવી, કુળ રઘુરતન સમાન,

ગુરુવશીષ્ઠની છાંયમાં, છે યોગ વીરવીર ભણ. ભસ્મ૦ ૧

(રાજા વિદ્યામિત્રને બ્રહ્મસભામાં બેસાડે છે. સભામાં નાચ-
રંગ ચાલી રહ્યો છે. વેશ્યા ગાય છે. ભાનુદત્ત તાલ આપી તેના
સામું જોયા કરે છે અને ડોકી હલાવે છે.)

વિન્નુદત્ત:—(એક ગુસ્સો પહેરાવી) અહ્યા ભાનુદત્ત આ
શું કરે છે.

આ વારાંગના સામું જોઈ શું ક્યાન આપે છે અને તલ્લીન
કેમ થયો છે.

ભાનુદત્ત:—વારાંગના એટલે શું ?

વિશ્વદત્ત:—સાંભળ.

દર્શનાત્ હરતેચ્છિતં, સ્પર્શનાત્ હરતેચ્છલં ।

સંભોગાત્ હરતેવિર્યં, નારી પ્રત્યક્ષ રાક્ષસિ ॥ .

પાપાચરણ કરનારી, દુઃખોત્પાદક સ્ત્રી. તને સંસર્ગ દોષ લાગશે અને બ્રહ્મચર્યને અનુચિત વિચાર કરવાથી ગુરૂ મહારાજ કોપાચમાન થશે.

ભાનુદત્ત:-(ધ્રુજતો ધ્રુજતો) અરરર ! હાય હાય ! મહેં આ શું કર્યું. આવી ધર્મસભામાં આવી આમડછેટ કયાંથી ? મહેં જાણ્યું કે, આતો કાંઈ સામગાન છે અને કોઈ દેવાંગના તે ગાય છે અને તેથી તાંડવપ્રિય શ્રી શંકર પ્રસન્ન થાય છે. માટે હું તો બ્રહ્મહરથંતર સામ સમજી તેનો તાલ લેતો હતો અને નૃત્ય નિરિક્ષણ કરતો હતો.

વિષ્ણુદત્ત:-અરે રાજાઓના તો વૈભવ એવાજ હોય.

ભાનુદત્ત:-ત્યારે હવે આ પાપનું પ્રાયશ્ચિત્ત શું કરવું.

વિષ્ણુદત્ત:-સો ગાયત્રિનો જપ કર. સૂર્યનું ઉપસ્થાન કર અને સ્નાન કર. એટલે બ્રહ્મચર્ય ખંડીત ન થતાં વારાંગના દર્શનનું પાપ નિર્મુળ થઈ જશે. એટલું પ્રાયશ્ચિત્ત બસ છે આજે કરી નાખજો.

ભાનુદત્ત:-ચાલો ત્યારે સ્નાન કરવા. પાપથી મુક્ત થઈએ.

વિષ્ણુદત્ત:-અરે સભામાંથી એકદમ ઉઠીને જવાય નહિ, એ તો અસભ્યતા કહેવાય. થોડી વારમાં એ નાચ ખલાસ થશે. એટલે જમવાનો વખત થશે અને સર્વ મહર્ષિઓને બ્રાહ્મણો નદીએ સ્નાને જશે તે વખતે સૌની સાથે ઉઠી નદીએ ન્હાજો. મુરખા હવે એણી તરફ જોઈશ નહિ.

(ભાનુદત્ત વેશ્યા તરફ પીઠ કરી બેસે છે ને આંખે હાથ દે છે.)

વિષ્ણુદત્ત:-અરે મુરખા સભામાં તે પીઠ કરીને બેસાય ને આંખે હાથ શું દીધા છે. માટે સીધો બેસને માત્ર તે તરફ જોઈશ નહિ. એટલે બ્રહ્મચર્ય ભંગ નહિ થાય.

(નાચ બંધ)

(મ્હોટા મ્હોટા ત્રણસે મહુ હેલ્લેસાં કરતાં રીવનુંં ધનુષ્ય સભામાં લાવે છે.)

(સીતા હાથથી પર ભેસી પ્રવેશ કરે છે.)

જેષ્ટિકા કર ગ્રાહીણી:-જય ! જય ! વૈદેહી ! જનકનંદીને ઘણી ખમા નીમા, નિગા રખીયે મહારાજ.

હરમાં તુ દીલ સાથ એ રાહ.

ભિચૈ શું તેજ તણો અંબાર, આવી ધણ હાથીણી ઉપર સ્વાર,
 ડોલતાં ઘંટડીનો ટણકાર, પગેથી પુછડાં સુધી ચણગાર. ૧
 ઓઢા એ કીનખાએને જુલ, હીરાને મોતી અતી અમુદ્ય. ૨
 કારીગીરીતણી અલં એ કૃતી, કરીણી મત્ત મ્હોટી ડોલતી. ૩
 છે કુંભ સ્થળપર ઢાલ, ઘંટડી છુલ્લ રંગમગ ચાલ. ૪
 ગજ ગામીનીના ઉપમાય, ખુટી ગજ ગમને કવીની જાય. ૫
 પટરાણીઓની હાર, ગાતિગીત માંડલીઢોની નાર. ૬
 માનુની મ્હોટીને સુકુમાર, ચાલતી સુખપાલે ફરનાર. ૭
 એ વૈભવને એ માન, ચીતરે કવિ કલમે કયમ ગાન. ૮
 એ વૈદેહી વૈદેહી, બીજું શું કવીઓ કહેશે દેહી. ૯
 નીરખવા નેત્ર થયાં તૈયાર, સમાવી વીવર્ત મન વિકાર, ૧૦
 જાણીએ શરઆસન શર લક્ષ્ય, પ્રાણ નીમીષ ભુલ્યાં ભેચક. ૧૧
 સુખ સમાધિતણો એ યોગ, વૃત્તિ નિરોધ કરીલે ભોગ. ૧૨
 વૈભવે ચચીનીના ઉપમાય, ચચીને વૈદેહી ઉપમાય. ૧૩
 લટે કે ન લટે કવી શરમાય, મુકત ને વૈભવીને દેવાય. ૧૪
 પાડયું એ જનક નંદીની નામ, કરે છે જગત વંદીની કામ. ૧૫
 એ અવની સુતા સુકુમારી, કન્યકા સ્મીતવહની સુખકારી. ૧૬
 જેના પર લાખ રતી ઓવારી, પૂતળી પ્રેમતણી અવીકારી. ૧૭
 એવી છે શમ હૃદય મંદિરા, ઈંદિરા શમ રટે મન ગીરા. ૧૮

વક્ષતંત્રિકા.

ખેંચાઈ નેત્ર કરીણીપર ચાલ્યું ધ્યાન,
જ્યાં છત્ર ચામર સહીત વીરાજમાન;
ભણે શરાસન અને શરલક્ષ્યપ્રાણ,
પ્રોવાઈ એક થઈ યોગ સિતા શું ભણુ.

પ્રધાન:—(ઉઠીને) મુનિવર્યો ! મહારાજાઓ ! અને ક્ષત્રિ
વિરો ? સમ્રાટ જનક રાજા જે કહે છે તે સાંભળો.

જનક:—હે મહાવીરો ! આ મારી વિનંતી સ્વીકારો. મુનીશ્વર
પરશુરામે આજ્ઞા કરી છે કે જે કોઈ આ શીવ ધનુષની પત્યંચા
ચઢાવી ધનુષ્ય ભાંગ કરશે તેને હાથણિમાં વીરાજેલી મારી કન્યા
વરમાળા પહેરાવશે, માટે ધનુષ્યનો ભાંગ કરો.

(સર્વે ધનુષ્ય જોઈ કંપે છે કોઈ ઉઠતું નથી.)

કવિ:—

(અંજની ગીત)

વાંકુચુંકું જઈ ભયંકર મુષક ગળી જયમ પડયો મણિધર;
જ્યા વિણુ તેમ છે ચાપ ભૂષણ હર ડચકી જુવે છે. ભયથી નૃપવર.

(રાવણુ પ્રવેશ કરે છે)

રાવણુ:—અહો આ ધનુર્ચાગમાં મનેજ આમંત્રણ નહિ ? હું
ધનુષ્ય ભાંગી કન્યા વરીશ એવા ભયથી મને આમંત્રણ કયું
નથી. તો હવે મારા આ અપમાનનો બદલો ધનુષ્ય ભાંગી બધાને
ચોઢ મેષ ચોળું છું જુવો.

રાજા:—

(કેરબાની ચાલ)

કોઈ ઉઠો. ઉઠો કરો ધનુષ ભાંગ

ડચકી જુવો શું વિલા વહનથી રાણી ભાયા વીર ધરો ઉમંગ-કોઈ
વરો કીર્તિ યશને કન્યા આ પુરો મ્હાડું પાણુ કરો ન વિલંબ-કોઈ
શીવ ધનુષ આ ભાંગી વીજયપ્રદ ક્ષત્રી નામને આણો ન કલંક-કોઈ
કરજોડી 'હું' વિનવું સર્વને લાભ રાખો ક્વયંચરે ફડો રંગ-કોઈ

કેમ કેઈ ઉઠતા નથી. હે ક્ષાત્રવીરો! અથવા મહર્ષિઓમાં
બ્રહ્મચારીને વેષે આવેલા વિદ્યાર્થીઓ અથવા વેશ બદલીને આવેલા
કેઈ ક્ષાત્રવીરો જો છુપી રહેશે અને મ્હારું પશુ મિથ્યા થશે
તો તેનું પાપ તેને શીર છે.

(રામ અને લક્ષ્મણ એકદમ ધ્રુણ ઉઠે છે અને લક્ષ્મણ
રામની સામે જોય છે અને રામચંદ્ર ગુરુની સામા જુવે છે.)

રાવણુ:—આ ધનુષ્યનો ભંગ કરનાર મ્હારા સિવાય બીજો
કેઈ નથી એ તો કૈલાસપર્વત ઉપાડનાર હુંજ એનો ભંગ કરીશ
(ધનુષ ઉઠાવવા જાય છે)

વસંત તિલકા

આંખો અચાનક દશાનન દૈત્ય દોડી,
ઉઠાવતાં ધનુ છુટી ગયું છાતી ફેડી;
નાંખ્યો સભામંડી ચતો શબ તુલ્ય તોડી,
ગઈ આગરૂ થઈ પડ્યો જનમૂલ્ય કોડી.

વસંત તિલકા.

ટીટોડી આમ ટવળે શીવનામ જાપી,
ભરે સકામ મનમોહન મૂર્તિ સ્થાપી;
શું પોપટી હરી જશે કુર કાગ પાપી,
સૃષ્ટિ કંમે સૃણ સુહંસીની હંસ આપી.

(વીર હાથે પશુ ધનુષ ઉંચકાતું નથી અને જમીનને ચોંટી ભડુંછે)

વસંત તિલકા.

એ દૈત્યનું તપ ગયું જળમાંથી તોડી,
શીવે કૃપા કુર ગણી મુકી છેક છોડી;
દીપે પડ્યો જેમ પતંગ સ્વઅંગ મોડી,
ઉડી જતાં શીર મુછત્ર થઈ રખોડી.

(બહુ ભેર કરી ધનુષ ઉપાડે છે ને વાંકુ વાળે છે અને પ્રત્યંચા ચઢાવવા ભય છે એટલામાં ધનુષ એકદમ હાથમાંથી છટકી છાતીમાં ભેરથી વાળે છે રવણ મુછિત થઈ ભોંયપર પડે છે અને ઢોહી ઓઠતો ભય છે.)

વસંત તિલકા.

મુછીંત થૈ ઢળી ભયે કેળ ધા માં,
વન્હી વીશે નહીની હોય પડી પ્રકામાં;
પેસી ગઈ વીજળીશું ઘન રામ શામા,
કે કૂર્મ અંગ હૃદયે હૃદયે વિરામા.
'અજબ શંકરની ઇચ્છા અને કૃતા;
ગર્વિષ્ઠનો ગર્વ ઉતારવાની રીતી.

રાવણ:-અહો કુર હૃદયના ક્ષત્રિઓ આ મહારી છાતી ઉપરથી ધનુષ્ય કેમ કાઢી લેતા નથી. સભાની મધ્યમાં બ્રાહ્મણનું મૃત્યુ થાય છે તે કેમભેદ રહ્યા છે. શું પૃથ્વી નિર્વીર્ય થઈ ગઈ છે. ઈશ્વરે કેાઈ વીર નિર્માણ કર્યો નથી જગતમાં એકજ રાજારાવણુ વીર છે અને તેની આ દશા છોડવવા કેાઈ સમર્થ નથી શું?

વસંત તિલકા.

ઉત્પન્ન થૈ અવનીથી જનકાત્મભાયા,
દૈત્યો રૂધીર ઘટપુરી ભલૂં કમાયા;
થૈ બ્રહ્મતંજ તપભ્યોતથી પૂર્ણ માયા,
અન્માર્ગ શીલ ફરી જે થકી છે સ્થપાયા.

સીતા:—

પીતા પણ એવું તે શું લીધું, વાહારે થઈને વેરીનું કામ કીધું;
કેામળ રામ કર અંશુલી કુમળી, પર્વત ચુરા કરશે શું ખિલતી કળી.

પીતાં ૧

જુગતીભેદ શુણ્ડપ ગમતી મળી, ઉદયભાગ્યના હું આ પણુથી પળો.

પીતાં ૨

પૂર્વ પાપપૂજ થયો શૂભળી, પિયુષ કર પામી ગયું તે ઢળી
 પીતા૦ ૩
 શીવશીવ દુઃખ આ નાંખો ઢળી, પુજન પુણ્ય પુર્ણ રેભેને ફળી
 પીતા૦ ૪
 કુવારાં રહી ભેગી થઈ ઝુરવું, ચોટયું શીર રામરામ રટી મરવું
 પીતા૦ ૫

વિશ્વામિત્ર:-વત્સ રામ ! ઉઠો શંકરના ધનુષ્યને વંદન કરો
 શંકરનું સ્મરણ કરો અને સભામાં બ્રહ્મહત્યા થતી અટકાવો ?
 ધનુષ્યનો ભંગ કરો અને આ કન્યાને વરો. જનક જેવા પુણ્ય
 શાળીના વચન મિથ્યા થવા ન દો.

વસંત તિલકા

આજ્ઞા થતાં ગુરૂતણી પદપદ્મ વંદી,
 શ્રીરામ વીર ગતી હોય હરી સ્વછંદી;
 એ બ્રહ્મચારી પરબ્રહ્મ પદારવંદી,
 ઇદિ વરાક્ષી વરવા જનસૂખ કંદી.

વસંત તિલકા

હડી હડી નુર કે શું પોપટી કીર ભેતાં,
 રમી રહી રમણે શું મૃગલી મૃગ ભેતાં;
 હરી ગર્ભ પ્રીત ઘેલી હંસીની હંસ ભેતાં,
 વીજળી પ્રજળી પેઠી સજ્જળી રામ ધનમાં.

(શ્રી રામચંદ્ર ઉઠે છે અને ડાબે હાથે રાવણની છાતી
 ઉપરથી ધનુષ્ય હંચકી લે છે.)

શંકરની અહભુત લીલા ! ભાડાણીની સ્ત્રીની સવાવાલની
 વીંટલીથી હલકી ભગવાનની મૂર્તિ તોળાઈ તેવું આ ધનુષ્ય થઈ ગયું.
 ભોગૈશ્વર્ય શંકર લધિમા અને ગરિમા વિભૂતિની રમત ઠીક રમતા
 જણાય છે. (પ્રત્યંબા ચઢાવી રામ ધનુષ્યનો ભંગ કરે છે અને
 જનક તનયા માળ પહેરાવે છે.)

શુટે સપ્રેમ ગજ શીશુ સ્ત્રીએ રમ્ભાડી,
ભાંગે લિલાથી લઈ શેરડી મ્હોટી બાડી;
તહેવો પ્રથંડ ઘનનાદ ધનું ઉપાડી,
ભાંગી પૂચું પશુ પર્યા રઘુવર લાડી.

(ત્રિભુવનમાં ધનુષ્ય ભંગનો કઠકડાટ ગાળુ રહ્યો ને બ્રહ્માંડ
કોલ્યું બ્રહ્મા અને વિષ્ણુ આશ્ચર્ય ચક્રિત થઈ આ બ્રહ્માંડ કંપ શાથી
થયો તે શોધવા લાગ્યા)

રાગ કલ્યાણ અથવા ગીત.

મંગલ મંગલ માનુની માનો, ટેક.

સદ્ગમ સંતને આજથી દીવસ, સ્થાપન ઉદયને હર્ષ થવાનો. ૨
લજ્જત થઈ નીલજ્જ દશાનન, કૈત્યનો ગર્વ ઉડ્યો ઉરઆણો. ૩
શ્રી રામચંદ્ર પ્રતાપી છે પરણ્યા, વરણે ઋષિમુની વીરશ્રી વખાણો. ૪
જગદંબ બનકી રઘુવર ભુગતી, જોડ ભુગલ યોગ હરી કમલાનો. ૫
કોડંડ હરચંડ ચાપ ચઢાવી, રવીકુળ રવીએ કચું તે વખાણો. ૬
પૂરાયો પણ ચિંતા દૂર થઈ છે, જનક વીદેહીના શુરને પ્રણામો. ૭
કોડંડ સ્વાર થઈને બાલકનો, યોગ્ય વિવાહથી કૈલ થવાનો. ૮
ઉતર્યો છે તોરતે કુઠાર ધરનો, ક્ષાત્ર ઉદયથી છે વીમાસવાનો. ૯
જનકાત્મજાએ અવની સુતાએ, પ્રેમમૂર્તિમય પ્રગટ પ્રમાણો. ૧૦
રમણીય રામ સીતા સીતહૃદયે, કમલ કોમલમાંહે ભમરો ભરાણો. ૧૧
શુરની કથાનાં એ કુલ મ્હોટાં, શીવ સેવા દૃઢ ભકિતજ બાણો. ૧૨
જય દોષ વાયને વીપ્રના ગહને, આશીષ ધન પુણ્ય છે માનો. ૧૩
મંબુલ મંબુલ ફરકે સુરંગી, દેવજને પતાકા નિધીપર બહાણો. ૧૪
હંદુબી દેવની દુમદુમ ગગને, ઊડે શું વીહંગ દેવ વીમાનો. ૧૫
સંત સ્મધુ સતી સજ્જન હૃદયે, રંક ઉઠાસી હૃદ પ્રેમ ભરાણો. ૧૬
ઈંદિરાનંદ આનંદ ઉછળીને, મંદ મધુર કાવ્ય રસ છલકાણો. ૧૭

નાયિકા લહરી.*

તરંગ ૧૨ મો.

ઉપોદ્ધાત.

વેદ, કવિ, સદ્ગુરુ જ્યાંદિ વિદ્વાનોનો હેતુ એ છે કે, જનમંડળમાં સદ્બોધ પ્રવર્તીવિ, પ્રીતિ, ધર્મ અને સંસાર સુખ, વૈભવ અને ઇશ્વર તરફ, બુદ્ધિ, જડ, નિરશ, શઠ અને પાપી લોકોને દિનદિન પ્રત્યે ઉચ્ચ સ્થિતિમાં લાવવા માટે કરુણા કરી જાતે તન, મન અને ધનનો વ્યય કરી પ્રગતિ કરાવવી અને સૃષ્ટિ ક્રમને અનુસરવું અને તેથી સૃષ્ટિક્રમ વિરૂદ્ધ કર્મો તથા દેવડાવવા આ નાયિકાવર્ણનની રચના રચાય છે. કારણ કે વર્તમાન પરિસ્થિતિ (surrounding circumstances) માં વામીઓના જનસમુદાય વડે આખું વાતાવરણ કુત્સિત પરમાણુથી ભરાઈ ગયું છે. અને તે શ્વાસોશ્વાસમાં લેવાથી જીવાનીઆઓના મન વિષય વાસનામાં ભર્યા કરે છે. માતાપિતા ગુરૂ જનના ભયથી શરીર ઉપર દાબ રહે છે. તેથી શરીર અને મન પરસ્પર સામ સામે વિરુદ્ધતામાં વર્તન કરે છે. આ સૃષ્ટિક્રમ વિરુદ્ધ વર્તન છે. દૂર દેશમાં રાજ્ય ફેલાવાથી મોટાં સૈન્યો અને રાજ્ય કાંત્રિ પુરૂષો દૂરદેશ મોકલવામાં આવે છે. તેમજ વિદ્યાભ્યાસ માટે લાખો રૂપીઆના ખર્ચે છોકરાઓને મોકલાવવા પડે છે. તેથી તેઓ નિરંકુશ અને સ્વચ્છંદી ઉન્માર્ગે પ્રવર્તે છે. અનેક રોગો ઉત્પન્ન થઈ અકાળે મરણ પામે છે તેનું કારણ સૃષ્ટિક્રમ વિરુદ્ધ વિચિત્ર વિનાશ થાય છે. કેટલાંકે કવિઓ પ્રથમ કસાઈ જઈ અધર્મને આધીન

*નાટીનું શ્રીરામ ચરિત કાવ્યનંદ નિધિના ત્રીજા ભાગમાં છપારો.

થાય છે અને કેટલાએક જેમ અને તેમ અધર્મથી દૂર રહી હંદ નિશ્ચયે નીતિ અને ધર્મ જાળવી રાખે છે. અદેખાઈ અને કોષ અંદનના વૃક્ષને જાળવી રાખવા ખાતર કાંટાની વાદ જેવા છે. કેટલેક અંશે કવિઓને બીભત્સ રસનો ઉપયોગ કરવો પડે છે. જેવી રીતે પેટમાંનો વિકાર કાઢી નાખવા માટે વૈદ લોકો ઉલટીનું ઓસડ આપે છે. તેવી રીતે કાંટાળો આપવા માટે અને મુધારવા માટે કવિઓ બિભત્સ રસનો ઉપયોગ કરે છે અને પ્રેમને નિરોગી અને તંદુરસ્ત બનાવે છે.

નાયિકા વર્ણન બે પ્રકારે કવિઓ કરે છે. એક તો શરીર અને જન્મ જે પૂર્વ જન્મના કર્મથી પ્રાપ્ત થાય છે તેનું વર્ણન અને બીજી રીત એવી છે કે, શરીર અને મન ઇત્યાદિના પ્રકારોનું વર્ણન કરવું. પહેલી રીતમાં પદ્મિનિ, ચીત્રિણી, હસ્તિની, અંબીણી ઇત્યાદિ લેદો દર્શાવાય અને બીજી રીતે સ્વીયા, પરકીયા, સામાન્યા, મુગ્ધા, અભિસારિકા, કુલટા ઇત્યાદિ લેદોના વર્ણન વડે પ્રીતિ જાળવી કુળશુભ, વિદ્યા, રતી, પ્રેમ આતુર્ય ઇત્યાદિ નાયક અને નાયિકાનું વર્ણન કરવામાં આવે છે. તે દર્શાવવા આ અન્યનું પ્રયોજન છે, વાત્સ્યાયનમુની અને કોક દેવાદિએ કામ શાસ્ત્રની રચના કરી છે. તેમાં બગડવાનો સંભવ વધારે હોવાથી હમે વિશેષ વર્ણન ન કરતાં ટૂંકામાં પતાવ્યું છે. તેમજ ઔષધો-પચાર અને રોગ નિવારણના પ્રયોગો વૈદક શાસ્ત્રના વિષયો હોવાથી તેનું વર્ણન હમે કયું નથી. હાલમાં કેટલીક નર્સો દ્રતી તરીકે કાફાઈ કામ કરે છે. તેનાથી સુગ્ધ જનોએ સાવધ રહેવું. કારણ કે સુવાવડમાં સ્ત્રીઓના શુભાંગો જોવાનું અને તેનું મન મેળવી લેવાનું ઇત્યાદિ કામ તે કરે છે.

હાલની કેળવણી વિશે કોઈ કવિએ હોદ્દા બનાવ્યા છે તેના તે, નવા નહિ બનાવતાં હમે અત્રે ટાંકીએ છીએ.

મેટ્રીક તો મરવા પડ્યા, બી. એ. થયા બે હાલ,
એમ. એ. આદ્યા મસાણામાં, વાહ! કેળવણી છે હાલ;

હજાર પાના વાંચવા, ઝીણી નકામી વાત,
સાર કંઈ નીકળે નહિ, નકામી બગડે જાત.

અંગ્રેજી માસ્તર હાથમાં છત્તર ગજવામાં પત્થર કારણ કે
હાડ અને માંસનો આહાર અને વ્યભિચાર કરવાથી જડબુધ્ધિ
અને નિર્ધનતા પોતાને હાથે પોતે પ્રાપ્ત કરી લીધી છે.

વિશેષ વિવેચન.

કામશાસ્ત્ર કે જે વાતચાચન મુનિતું કરેલું છે તે અને નાયિકા
વર્ણન અનેક અન્યકારોએ રચેલાં છે અને ઉદ્દીપક, સંતભક અને
માદક દ્રવ્યોની અનેક બનાવટો વડે કરીને જે જનનેન્દ્રિયોને કાબુમાં
રાખી તેના ઉપર જય મેળવવાનો છે તેને બદલે તેને સૃષ્ટિક્રમ
વિરૂદ્ધ કુમાર્ગે ઉત્તેજન આપી એટલે તેમાં દારૂની પોટલીઓ રાખી
(infikin) (સોબોદાહ સ્નાયુઓનું સંકોચન અને ઉત્તેજન કરી) ભય,
રોગ, મરણ અને પાપ તથા વિશ્વાસઘાત તથા હુર્યાઈ ભરૂંગાઈમાં
બસાની પુરુષો પ્રેમ, ધર્મ, આનંદ, વિલાસ, પૂણ્ય, પરસ્પર વિશ્વાસ,
સ્વાર્થની એકતા અને જોડાણમાં દિનદિન પ્રત્યે પ્રગતિ કરી તન,
મન, ધન અને પૂણ્યની વૃદ્ધિ કરવી એટલા માટે સુપુત્રોત્પત્તિનું
કામ અથવા તો પુત્રરૂપે પિતા વંશપરંપરા પોતેજ અવતરણ
પામે છે, અને પ્રજાથી શરીરની શરૂઆતથી માંડી પોતાનું શરીર
વંશરૂપે પ્રલયાંત સુધી કાયમ રાખવાનું કર્મ એવા ધર્મ ચુકત
સંલોગને છોડી, સંલોગની મૃગ તૃષ્ણાકા જળમાં ફાંફાં મારતા
અને આખરે નિર્વિર્ય, નપુંશક અને મરણને શરણ થયેલાં રસ
વિનાના ખાલી ખોખાં જેવાં વ્યભિચારીઓને સન્માર્ગે પ્રવર્તાવવાના
હેતુથી સારું અને નહારું એવા શુભકર્મ સ્વભાવનુ દર્શન કરાવવા
અને ધર્મનિતિને માર્ગે દોરવવા આ હમારા નાયિકા વર્ણનનો
ઉદ્દેશ છે. પણ કેટલાએક અન્યકારો મિથ્યા મરજળની આશામાં
અફળાતાં જે કાંઈ અન્ય રચના કરે છે અને આ પવિત્ર કર્મને
એટલે કે સંલોગને પાપી બનાવી દે છે તે અટકાવવાનો
હમારો હેતુ છે.

એક વખત સંલોગ કરવામાં જેટલું વિર્ય અપે છે તેટલું વિર્ય શરીરમાં પાછું ઉત્પન્ન થતાં રહે દિવસ લાગે છે. આ પ્રમાણે જો જમા ખરચ પ્રતિ સંલોગમાં થતો જાય તો મનુષ્ય સો વરસ જીવી શકે છે. તે ઉપરાંત જે સંલોગ કરતા નથી અને નૈષ્ઠિક પ્રદાયર્ય પાળે છે તેઓ ભિન્ન, હનુમાન, અત્રિમુનિ ઇત્યાદિના જેવા બલ, બુધ્ધિ પરાક્રમમાં પોતાના પ્રદાયર્યને લીધે નિપજે છે. માટે જે એક શરીર રસના ટીપામાંથી ભિન્ન. ભિન્ન અને હનુમાનજી જેવા પુત્રો ઉત્પન્ન કરવાની શક્તિ ધરાવે છે તેને જો શરીરમાં પચવા લીધું તો સો વરસ કરતાં પણ વધારે જીવી શકે છે. એ વિષે પ્રમાણ એ છે કે જ્યારે પ્રાદ્યલો હરદાજ પંચ મહાયજ્ઞમાં સંધ્યાની સાથે વૈશ્વદેવ કરે છે તે વખતે વૈશ્વાનરની પ્રાર્થના કરે છે કે, ત્રાયુષં જમદગ્નેઃ કદયપસ્ય ત્રાયુષં અગસ્ત્ય ત્રાયુષં તન્મે અસ્તુ ત્રાયુષં એનો અર્થ એ છે કે:-હે વૈશ્વાનર તમારી કૃપાવડે મને જમદગ્નિ; કસ્યપ, અગસ્ત્યના જેવું ત્રણે વર્ષનું ત્રાયુષ્ય પ્રાપ્ત થાવ. વિસ્તાર ભયે વિશેષ લખતા નથી. આ પ્રદાયર્યનો પ્રતાપ થોડું લખે ઘણું કરી વાંચજો.

કુતરા, ગધેડા, લેંસ અને ગાય પશુ કહેવાય છે તેનામાં લગ્નનો વિધિ નથી. ગર્ભાધાન કરવા પુરતુંજ તેઓ મૈથુન કરે છે. તેઓ કંઈ વારંવાર મૈથુન કરતા નથી. પરંતુ આ માનવ જેને દ્વિપાદ કાળા માથાનો પશુ કહે છે અને જે જીહ્વા ઝાલે છે, પ્રપંચ કરે છે, તે સક્ષસ વારંવાર માદક પદાર્થો લઈ વ્યભિચાર વડે પ્રેમ રહિત, આનંદ રહિત થઈ ઘર સંસારમાં પૂજો મુકે છે. અને લગ્નના કાલ કરારને ફાડી વેસ્ટ પેપર બાસ્કેટમાં ફેંકી દે છે, વારસાનો હક ગુમાવે છે અને મરણને શરણ થાય છે. એથી ઉલટું જે જોડાંઓ કામશાસ્ત્રાનુસાર ગર્ભાધાન સંસ્કાર કરે છે, તે તેનામાં વિર્યનો અતિ સંબંધ થવાથી વારંવાર ધણીને ધણીજાણીમાં અને ધણીજાણીને ધણીમાં પરસ્પર પ્રેમ ઉભરાય છે અને કદાપિ કજીયા કંકાસ કે ડાઇવોર્સ કરવો પડતો નથી. એ વિષે દ્રષ્ટાંતમાં અત્રિ અને અનુસુયાનું દ્રષ્ટાંત અને પ્રેમ કેવો

ઉભરાય છે તે જુઓ. ઉછાંછળી અને નાદાન છોકરી, અકદ્યાગરી હતી, તે અત્રિમુનિની સાથે લગ્ન થયાથી મનુસ્મૃતિમાં કદ્યા પ્રમાણે, ધણીના ગુણ કર્મ સ્વભાવ ધણીઆણીમાં ઉતરી આવે છે અને ધણી ધણીઆણી બન્નેનો સ્વભાવ પુત્રમાં આવિર્ભાવ પામે છે. પણ એક ઋષિ પત્નીએ એક મૂર્ખ અભણ હબસી છાકટાની સાથે વ્યભિચાર કરી હબસીના પેટનું બાલક ઉત્પન્ન કર્યું તો તેનામાં મહર્ષિના ગુણો ઉતરી આવતા નથી અને તે ૧૫ંડહાન કરે તો મહર્ષિને મરણ પછી પિતૃ લોકમાં જે શ્રેય મળે છે તે મળતો નથી. તે પ્રમાણે અનુસૂયાની સાથે અત્રિએ સંલોગન કરવાથી અત્રિ અને અનુસૂયાનો પ્રેમ પર્ણકુટીમાં પણ અચળ અને સ્થિર રહ્યો હતો અને વારંવાર અત્રિ ઉપર અનુસૂયાનું વહાલ ઉભરાયાંજ કરતું હતું અને અત્રિનું વહાલ અનુસૂયા ઉપર ઉભરાયાં કરતું હતું. આ પરસ્પર પ્રેમના ઉભરાઓ વડે તેઓ સંલોગ વિના સુખી હતાં. એનું કારણ એ કે, બન્નેની ભર જુવાનીમાં પણ શરીરમાં વિર્યનો સંચય થવાથી પરસ્પર વહાલ વારંવાર અતિ ઉભરાતું એ વિષે હમે આ ગ્રંથમાં અનુસૂયાનું હાલરડું લખ્યું છે તેની પુટનોટ વાંચવાથી સમજશે. પુરાણોમાં અને શાસ્ત્રોમાં અને વૈદક શાસ્ત્રમાં પણ અનેક વચનો અને દ્રષ્ટાંતો છે તે સર્વ અત્રે લખવાની જરૂર હમે ધારતા નથી. સમજીએ પોતાની કલ્પનાથી સર્વ સમજી લેવું. इत्योम्.

જે પ્રમાણે બ્રહ્માએ ગુલાબનું બીજ ઉત્પન્ન કર્યું ત્યારથી માંડીને તેની કલમ કાપીને બીજે ઠેકાણે બીજા રોપ્યું વળી તે બીજા બીજા કલમ કાપીને ત્રીજે ઠેકાણે રોપ્યું એ પ્રમાણે પ્રલયાંત સુધી વંશપરંપરાની સાંકળની કડીઓ જોડાતી જણાય છે. મનુષ્ય પ્રાણી પોતાનું શરીર પુત્ર દ્વારાએ કાયમ રાખે છે અને વંશપરંપરા તેજ શરીર પ્રલયાંત સુધી વંશ રૂપે આત્મા વૈ પુત્રઃ એ શ્રુતિ પ્રમાણે અમરપણું પ્રાપ્ત કરે છે. એનું શરીર નષ્ટ થતું નથી. ગુલાબની કલમો અને લોહાની સાંકળની કડીઓ તે

પહેલા ગુલામનો કટકો છે અને સર્વ કટકઃઓ તેજ ગુલામના છે, એટલે ગુલામ મરી ગયો એમ કહેવાય નહિ. જીવું ઝાડ સુકાઈને તેનું તે નવું ઝાડ થયું. કાટ ચઢેલી સાંકળની કડી અગ્રીમાં ગાળી ટીપીને નવી સાંકળ બનાવી તેમાં હોદું તેના તેજ સ્વરૂપે સ્થિત છે. એજીનના બાઈલરમાં પ્રત્યેક નળીમાં વરાળ જેમ જેમ વધારે રૂંધાય છે તેમ તેમ એજીનનો પાવર એટલે 'ઘોડાબળ' વધતું જાય છે. તે પ્રમાણે વિર્યરૂપી વરાળ પ્રત્યેક સ્નાયુમાં રૂંધાઈ વધારે ને વધારે મન ઇન્દ્રિય અને ઓજસ એટલે તેજ વધારે ને વધારે બલિષ્ઠ થાય છે. એ ઉદ્દેશ સંલોગ અને વંશ વૃદ્ધિનો છે અને તે ગર્ભાધાન સંસ્કાર એટલે કે શ્રીમંત વખતેની ક્રિયામાં કર્યાવ્યા મૂળજ શ્રીત સંમત એક મહાન ધર્મનું કાર્ય છે. તેનો દુરૂપયોગ માદક, ઉતેજક અને સ્તંભક ઔષધિ વડે ભેલાન થઈ મા, બેન, દીકરી અધર્મમાં પ્રવર્તે નહિ અને શાંખિનિનો ભાગ ધારણ ન કરે પણ ઉત્તમ પદ્મિનિનો ભાગ ધારણ કરે અને પુત્ર સુખ આયુષ્ય વૈભવ અને પ્રીતિમાં કલ્લોલ કરી ભવસાગર તરે એ ધર્મ બતાવવા ખાતર આ નાયિકા વણનનો હુમારો ઉદ્દેશ છે.

અત્રે હમે વૈદેહીને અનુસૂયાએ જે બાધ કીધો તે લખવાની જરૂર ધારીએ છીએ.

અનુસૂયા:—હે જનક નંદિની ! તમે બાળક છો. આ જમતમાં પ્રહ્લાદએ શ્રેયસ્કર અને પ્રેયસ્કર એવા બે પદાર્થોને નિરમાણ કરેલાં છે અને તે એક બીજાથી વિરુદ્ધ સ્વભાવના છે. ક્ષણિક સુખ આનંદ વૈભવ આ પ્રીય એવાં સ્થુલ પદાર્થો છે ને પ્રેયસ્કર છે. જેવું કે આ હાડકા આમડાનું શરીર જેને શબવત્ એવું કહે છે તેમાં અંતર્યામિ રૂપ ઈશ્વર વસે છે અને તેને અંતર્યામિ એમ કહે છે. જે મનોમય શરીર છે તેને કિંગ શરીર એવું નામ આપ્યું છે અને તે જીવતા મનુષ્યમાંથી નીકળી જાય છે ત્યારે તે હાડ આમના શરીરને શબ કહે છે તેમાં પ્રત્યેક

કર્મના સંસ્કાર જે ભાવિ જન્મમાં ખીજ રૂપે દટાયલાં રહે છે તેને કારણ શરીર એવું નામ આપે છે અને ચોથું શરીર સમષ્ટી-રૂપ અંતર્યામિનું છે. તે અંદર બેઠો બેઠો પોતાની માયા વડે સર્વ કાંઈ ચલાવે છે અને સર્વ કર્મનો સાક્ષી છે. હવે શ્રેયસ્કર પદાર્થ શું છે તે કહું છું તે ધ્યાન ધરી મનમાં દૃઢ કરી રાખજો. ચર સ્થાયી, અચળ આનંદ, સુખ, વૈભવ ઇત્યાદિ આપનાર પદાર્થોને કલ્યાણના માર્ગમાં મુકનાર છે તેને પુણ્ય માર્ગ કહે છે. એ પુણ્ય માર્ગમાં કાયાને ક્ષણિક દુઃખ વેઠવું પડે છે, પણ લિંગ શરીર જે અમર કાયા છે તેને હંમેશના સુખ માર્ગમાં મુકનાર વસ્તુ છે. એટલા માટે ઋષિમુનીઓએ અને સતીઓએ એ માર્ગનું અવલંબન કર્યું છે. પાપીઓ એથી ઉલટો જે પ્રેયસ્કર એટલે મીઠટાનો ભાસ થાય એવો ક્ષણિક પાપી માર્ગ લે છે અને તે કુલટાઓ અને કુલિસત્ મનુષ્યોએ અવલંબન કર્યો છે. તેમાં તેઓ ફસાય છે; કલિમલકલેશ, રોગ, દારિદ્ર્ય, દુઃખમાં ફસે છે. માટે તમારે બન્ને જણે શ્રેયસ્કર પદાર્થનું અવલંબન કરવું.

પ્રિયા ઇન્દીરાને અર્પણુ

હરિગીત

ગુણશીલ દેવાંશી સુપ્રેમે સત્ય સતી દૃઢ ભાવના,
રસપૂર ઉર રંગ રમાડી તારતી ભવ સીધું માં;
કર તાહરો જે દિવસથી મેં ગ્રહી લીધો મુજ હસ્તમાં,
તે દિવસથી ચિતાશયન કર્યું ત્યાં સુધી સુખ સુખમાં. ૧
નવ કલેશ કલ્પીને વિદ્ન આબ્યાં તુજ પ્રભાવે દૂર થયાં,
સતી ચાર રત્નો મુકી ગઈ તે દિવસથી મુજ દુઃખનાં;
આબ્યાં દીનો શું પુણ્ય મુજતું છોડી અધવચ પરવરી,
સ્વર્ગેથી આવી ઇન્દીરાએ છોડી ત્યાં ફરી સંચરી. ૨
આ ગ્રન્થનું અર્પણુ તને છે સ્મરણ તારૂંનીત થવા,
જન મંડલો ને સમસિતા તું થૈ ગઈ પ્રીતિપથ જવા;
પ્રિત મ્હારી તેં તોડી શું મુજ મન પ્રભુ લાણી જવા,
ઇન્દિરા આનંદ થોગે પ્રદા ઉપાનપદ થવા. ૩

મંગળાચરણ.

કલ્યાણ

શીવ શીવ શીવ શીવ રટતાં રામ ટેક.

વૈશગ્યે દુખ ફરીએ ડૂબ્યા પામ્યા પૂરણ પ્રેમનું ધામ,—શીવ. ૧
 સતિ સીતાસુમ સુંદર સુશીલા પામ્યા પૂરણ બ્રહ્મનું જ્ઞાન—શીવ. ૨
 તે શીવ જ્ઞાન સુધર્મ નીતીદો રમવા રસીયાં રસમાં આમ—શીવ. ૩

* * * * *

દોહરો:— પૂર્ણ પ્રેમરૂપ બ્રહ્મને પ્રેમે પૂજતા આમ;
 પ્રેમ સાંકળે સીકડતાં પ્રેમ પૂરણ કામ. ૧

* * * * *

બુજંગી:— કર્યા ચાર આશ્રમના ચાર ધર્મ,
 ત્યાં હાં શ્રેષ્ઠ સૌથી ગૃહસ્થોનું કર્મ;
 ખરે ચાલતાં અન્ય ત્રણ આશ્રમી છે,
 સતી રહેનું મૂળ માત્ર તે સાધવી છે. ૨

* * * * *

દોહરો:— નાયક પછીથી વરણીશું પહેલી નાયિકા અહાંય;
 કારણ બહુ વહુ બહાલી તે જેની ગૃહી મહેં બાંય. ૩

દોહરા-સાખી.

આમ આમ રસ આખતાં નહીં કોઈ ધરાય,
 પ્રેમ અમૃતે જગજીવે લોગ કરે સુખભાંય. ૧
 સામાન્યા પરકીયને સ્વીયા લેઈ તે માંય,
 કનીષ્ઠ મધ્યમ ઉત્તમા અનુક્રમે કહેવાય. ૨
 ટાંકી પરમે ચાંદીને પ્રકર સાવ બહુ રોગ;
 દ્રવ્ય વિચ્છે હરનારી તે સામાન્યા સંલોગ. ૩
 ચોર જર જુગાર ખુન મારા મારી મધ;
 પ્રાણ હારિણી તકપિ તે પતી વિનાની સદ્ય. ૪
 પતીવાળી પરણેલી ને પરનર શું દે લોગ,
 કામ કામનાથી ભરી હોયે કંઈ પણ રોગ. ૫

- વક્ર ઉંધું કે ઉતયું' ગર્ભસ્થાનનો રોગ,
 ખંજવાળ કીટ આમડી+ગરમીનો બ્યાંભોગ. ૬
 કુટાવવાથી તૃપ્તીના એની કદીએ થાય,
 પરમ તુલ્ય પતિને ગણે, પર નરને જે રહાય. ૭
 પુત્રવંતિ ગૃહિણી ભલે પતિને પ્રિય ગણેજ,
 એ કુળ તારે દુહિતા ખરું લગ્ન તે એજ. ૮
 તરી તારે નિતી વંશને વધારતી એ નાર,
 યથોપ કૃતિના કાર્યમાં પતિનું મન હરનાર. ૯
 તેજ પ્રમાણે નર તણા બાણો સજન લેઈ,
 બાલ યુવાને વૃદ્ધના ક્ષેત્રમીજ કહે વેઈ. ૧૦
 પૈસા પુરતી પ્રીત તે સામાન્યાની બાણ,
 પરણેલીની ક્ષણિક પ્રીત ભોગ જેટલી બાણ. ૧૧
 કળેડ કે રોગે ચળે બાણી કરે નીચું કર્મ,
 સમજે કે ઉલટું કરૂં જારીએજ અધર્મ. ૧૨
 રોગ વિના વંધ્યા પણું કદી ન આવે બાણ,
 પુરૂષ કે સ્ત્રી ખામીએ ભરેલ એ પરમાણ. ૧૩
 લાચારીથી છુપી છુપી કરે જારી ફૂકર્મ,
 વાંઢા વંધ્યાં વિધૂર કે વિધવાં જેવાં ધર્મ. ૧૪
 ગુહ મૈથુન કે ગુલગુલી શીખે નીશાળે બાળ,
 સોખતથી અપકવ વય વીર્યહીન થૈ કાળ. ૧૫
 પોતાનું ધાર્યું કરે અંધ સ્વર્થી લોક,
 અવર ભલે જાએ મરી મૂકી પોકેપોક. ૧૬
 પરણેલાએ નીજ સુખ સાડું કર્યાજ પ્રબંધ,
 વિધવા વાંઢા વિધુરના કરી ઉપેક્ષા અંધ. ૧૭
 ઉપસ્થ ઇંદ્રીયા થયો ખટો બધો સંસાર,
 ભિંધ આવે નહીં શું કરે વિધુર થયા લાચાર. ૧૮

ધુસ્માં જ્યાં પેસાય ત્યાં પોકળ જેનાં દ્વાર,
 હજુહજુતા હય સમજીએ ઘોડી જયમ તો ખાર. ૧૯
 અવિચાર શંકાભયે જુઠ કપટ વ્યભિચાર,
 ચોરીને છીનાળી એ જન સમા નિરધાર. ૨૦
 પ્રીતી સાથ જ્યાં સ્વાર્થનું જોડાણ લગનકહેવાય,
 વંશ સંતતી સુખ ભરે પરપરે છે રહાય. ૨૧
 વ્યભિચારમાં જારતે પર ઘરમાં ધુસી જાય,
 વાળુનું ખેડુતનું જયમ ગોધા ખાઈ જાય. ૨૨
 બીજ વાળુનું જે અવરનું વંશનીજ કયમ થાય,
 પ્રાણજીવી ન્યાતે ધુસી કસાઈ પેસી જાય. ૨૩
 વરણસંકરે ન્યાતના સટોરિઆને ચોર,
 આમદામના રાક્ષસી કર્મ કરે છે ઘોર. ૨૪

લાવણી.

એક પ્રેમ જાળવવા ખાતર, વિવિધ શાસ્ત્ર રસ ગંધ કર્યા,
 કવીવરની ભારતી ભા રતીસુખ, દેવા કલ્પ તરૂ પાસ સર્વા. ૧
 ધુમી ગગનમાં ગરૂડ જેવા, તર્ક વિચારે જોઈ કર્યા,
 નીરસ શઠ ખૂસા જડસાને, વીર વિલાસી શુદ્ધ કર્યા. ૨
 જન સ્વભાવને સૃષ્ટિ નિયમક્રમ, દાખી કુંદન મણી સાથ મડયા;
 સૂર્યકાન્ત સમ હેમ લોહને, કરી અનુકૂળ પ્રતીકૂળ જઠયા. ૩
 આસન ઔષધ ઉપચારોને, ઓજવીર્ય બળ પામી ઠર્યા;
 નંદ ઇંદ્રીશ શાંદિ સમુદ્ર, રસ આનંદી હોર ભર્યા. ૪

હરીગીત.

શુભ સૃષ્ટીના કમથી ધસીને હૃદય સમ હૃદયે મળે,
 જયમ અરમ ભણી લોહ જઈ ધસેને અન્ય આકર્ષણ ટળે;
 ત્યમ કામનો આવેશ તે પૂર કામને જોતાં હળે,
 જન મંડળોની નીતિ ધર્મો શાશ્વત ભય મુકી ચળે. ૧

આવેશ એ જે કામનેા દૃઢ બંધ તોણી છલકાય છે,
 પશુ પક્ષી તરૂવરને શીલાઓ દૂર કરી ધસી જાય છે;
 વ્યવધાન વચ્ચે નાંખતાં બેઠા, નીરતો ન રૂંધાય છે,
 શૈલેન્દ્ર શીખરેથી ધસંતા ધોધ સમ ધસી ધાય છે. ૨
 ધર્મ લક્ષણને અવસ્થા કામનાં પરીણામી છે,
 વય રૂપ ગુણ શીલ આદી ભેઈ જદું અનુકુળ કામી છે;
 મન સાઈં સાઈં શોધી લે છે ખોટું તે શું બણાય છે,
 નીજ સૂખ જાળવવાની ખાતર ઝેર ઉત્પન્ન થાય છે. ૩

સ્વીયા.

લગ્ન, ધર્મ, જન, રાજ્ય, પ્રીતીથી ભેઠાયે સંસાર;
 વંશ વધારી ઘર તણું શોભા અપરંપાર. ૧
 સ્વાર્થ લગ્નથી ભેડાઈ જે પુરણ મન વિશ્વાસ;
 સ્વીયા નાયિકા તેહને, નાયક કવિ વણું આસ.

*

*

*

*

પરકીયા.

સંભોગે લલચાઈને, કરતી ભરી જાય;
 ફાડી નાખે લગ્નના કેલ, પુરૂષપર રહાય.
 પતિ તણેા કરતી ખરે પાપીણીઓ ઘાત;
 ઘર માંડે નહી જેહની. નીજ પતિ ના હરકાર.
 પિતૃ પિંડ પામે નહિં, જે'ની ભરિણી નાર;
 વર્ણશંકરો નીપજે, પિતુના પર નહિ ખ્યાર.

*

*

*

*

સામાન્યા.

પૈસાની લાલચ થકી, રૂપગુણ ભેય નજે;
 તિરસ્કાર અંતર વિશે, બાહારની પ્રીત દાખે.

નિર્લેજ શંકા ભય વિના, નફટ કુત્સિત નાર;
જાત જાતને રોગ પણ, જીવે નહિ પરજાર.

ખોળી લાવી લોગવે, કદે, અવાજો સાન;
આવ આવ જોલે સદા, મહા રોગની ખાણ.

*

*

*

*

પદ્ધિનિ વર્ણન.

વસંત તિલકા:-

જે તાપ ત્રય રણ ત્રણ મુકાવનારી,
જે પુત્રરત્ન જણી વંશ વધારનારી;
જે તન્ન મન્ન મુજ શું ખરી જોડનારી,
રૂપે ગુણે કુલિન આ પરણ્યો હું ખ્યારી. ૧

જે ઇંદિરા મુખદશિવ ઉપાસનારી,
રંગીલી રમ્ય રસને ઉપજાવનારી;
જે ચાર અર્થ મુખ શ્રેયની સાદ્યકારી,
અંસાર સિંધુ મુખ માંયા તરવનારી. ૨

ગંભીર પ્રૌઢ મહા પ્રેમ પ્રતાપ વાળી,
સદ્ભાગ્યવાન મુખ દે પ્રીતી માત્ર પાળી;
રહે દુઃખો મુખ પણ કહે નહીં રે રૂપાળી,
નાનૂક પદ્મીની પ્રીયા પતીએક વાળી. ૩

એ દીવ્ય દેવી સ્વરગે થકી આવી જાએ,
ફાટાંતરૂપ થઈ પ્રેમ પ્રતાપ માંહે;
સૂતો મુખે તરણીપાર તરાવી જાએ,
છે પુણ્યવાન નર જે નરતો વિવાહે. ૪

પદ્મીની પદ્મસુખ વામ વીશાલ નેત્રે,
તેજસ્વી ભાલ મુખ પદ્મ સમાન ક્ષેત્રે;

બાડી ન પાતળી ન સુપદ્મ સમાન કાન્તી,

જોરી ગણે। પદ્મિની નહીં લેશ આન્તિ,

x x x x x x x

બૃજંગી:-ઈંચીના નીચી મધ્યમાં મધ્યદેહે, નહીં તેકદીશ્રમજહાજેજરહે.

અતિ કુમળી કાય સુકુમારી એવી, કવીન્દ્રે! કહે પદ્મીની પદ્મ જેવી.

x x x x x x x

દોહરા:-ચઠસ નહિ સંલોગનો સદા તૃપ્તીમાં નાર,

અતી પ્રેમ શુરી સદા રતન રતન જણુનાર.

x x x x x x x

તોટક:-બહુ લોગ વિલાસ મને ગમતા, રસપ્રેમ વિલાસ વિશે વિભુતા.

બહુ માનપતી ગુણ આમરતી, પ્રીત પૂર્ણ સદા શુદ્ધ છેજ મતિ

x x x x x x x

મરતાં બળી સાથ ભળી વળી રેહ, વનવાસ વિદેશ વિશે હળી રેહ;

સુખદુઃખ વીશે સમપ્રેમ ઠર્યો કરી ઠારી અખંડીત સુખ ભર્યો.

x x x x x x x

બૃજંગી:-વીયોગે વીસારે ક્ષણ માત્ર નાહી, ભુવે જકતને,

તુચ્છ એક પ્રેમ માંહી;

સહુ સૂખકારી બને દુઃખ ભારી, અરે ? પ્રેમ શુદ્ધ,

છેજ બલિહારી તારી.

x x x x x x x

સગાં બંધુને મિત્ર સ્વદેશ છોડી, રહી રંક હું

શું તું તો પ્રેમ ભેડી.

તણ બાળ ન્હાનાં ખમે દુઃખ ત્રાસે, સ્વધર્મે

વિંટાર્ય ભલા પ્રેમ પાશે.

x x x x x x x

તોટકવૃત:-જયમ પ્રદાની ભારતી જ્ઞાન સદા, જનમોજનમે નહિ છોડીકદા.

દૃઢ સત્ય સુરેલુ જહી અચળા, ત્યમ પદ્મીની સાથી પ્રિયા પ્રિતીકા.

કવિને જયમ સંગતમાં કાવતા, રસપૂર વડે રસતિ સરિતા,

કરી ગાન રવે મધુરી લલ્લીતા, સુખ આનંદ પદ્મિની એ વનિતા

કેન્દ્રકા-પદ્મીની.

લાવણી.

શીવગૌરી વૃત્ત રહી ધારી, મન મંત્ર રહી ઉચ્ચારી,
(લાળમાં) ભરમ ચાંદલો સહોએ રૂદ્રાક્ષ કંઠમાં મ્હોએ—

પંચાક્ષર જપ કરનારી.—શીવ. ૧

હઠ આસન રહી વાળી, મિચિને નેત્ર સ્થીર જીવવાળી,

શુભ ભક્તિ કળ દેનારી.—શીવ. ૨

કર અંશુળી કુમળી માંહે માળના મણી મૂકતી જાએ,

સુકી સમત ગમતની ચારી.—શીવ. ૩

મનગમતો વર વરવાને ભૂલી ગઈ દેહનું બાને,

રસ પ્રેમ ભક્તિ દુષ્પનારી.—શીવ. ૪

શુદ્ધ પ્રેમ ભયું મૂખને જે, મન શ્વાસ રૂંધીને રહે જે,

એ સકામ શુદ્ધ ભજનારી.—મન. ૫

સહી કષ્ટ કર્મ બીજ વાવે, ફળે કેમ શુદ્ધ નહિ આવે,

છે રત્ન રત્ન જાણનારી.—મન. ૬

છે બાળપણું પણ કેવા, હઠ પ્રેમ નેમ શુદ્ધ એવી,

એ પૂર્વ જન્મ સંસ્કારી.—મન. ૭

મધ્યા પદ્મીની રોષ.

તોટક.

બહુ રાત વીતી સુજ નાય ગયો, નવળે કળ એકલી છેક વહયો;
નહી જાણું કઈ રસ કોઈ ચિડી ચુમિને ખવડાવું ન આજ બીડી.

પદ્મીની ક્રોધ. ભુજંગી.

રમે દુભયે મન શીર છત્રનું તે, વિચારી વિસારી મુકયો ક્રોધનેતે,
પ્રીતિ પૂષ્પ માળે વધાવો લીધો છે, ન ત્રણે પતી શાંતી પ્રેમે હજયોછે.

પદ્મીનીની આંખનું વર્ણન—કાપ હીરાના કાને—પદ્મીનીની ચુમીનું
વર્ણન સસલી.

વસંતતીલકા.

જેને સદા પ્રભુ સથાસ સજ્ઞાન પ્રીતિ,
નિત્યે નમે રસ વિલાસ મહીં સુનીતી;
પાકી ઠરેલ જણાય સુગૂણ રીતી,
સદ્ગીતિ પામી સતીએ જગ ચાલી ઝીતી.

x x x x x

રાંડે ન તે પતિથો જાય પહેલી ચાલી,
કે અંકમાં પતિ લઈ બળો સ્વર્ગ મહાલી;
વિયોગ ના જણુ ખમી શકતી રસાળી,
સદ્વૃત્તિમાં શીરમણી સતી ભાગ્યશાળી.

તોટક.

અતી આહાર નહીં અતી ઉંઘ નહીં, અતી રોગ સંભોગ નાકોધ ના હિં;
મહા ભાગ્યવતી ગુણુ આમવતી, ઉમંગે રમતી સતી સત્યવતી.

હોહરા.

ઉંચા કુળની ઉંચી રીતી ઉંચા મનની નાર,
અમળ કમળ રસ વાસિનિ શ્રેય સુખ ભવતાર;
ઠરેલ પાકા રંગની સત્ય પ્રીતિ સુકુમાર,
વિશ્વાસુ નવ દે દગો સુખે સુવે ભરતાર.

ભૂજંગી.

સીતા સત્યવંતી તે સતી દ્રોપદીને.વળો ગૌરી સાવીત્રી જેવી બધીને;
કર્વીકો સુનીકો ઉંચીનાર કહે છે, સદા પદ્મિની પદ્મગંધા વહે છે.

x x x x x

જવલ્લે જડે છે મણી સૂર્યકાન્ત, જવલ્લે જડે છે ખરો સાધુ સંત;
જવલ્લે જડે છે કબી દર્શીકાંત, જવલ્લે જડે પદ્મિની નખશીખાન્ત.

x x x x x

ધણી મિશ્ર જાતિ કલ્પીયુગ તેમાં, નીચા દુર્ગુણા ઘેર લક્ષ્મી અસીમાં;
રડે સાત્વીકી સાધુ સતી દુઃખ જેમાં, પરાધીન વૃત્તિ કલ્પીકાલ મહીમાં.

કાવ્યાનંદ નિધિના ત્રીજા ભાગમાં જુઓ.

પરિશિષ્ટ.

જ્યાં સુધી રોગથી દુર્દશ થઈ તનદુરસ્તી ગુમાવી નથી ત્યાં સુધી તેની કિંમતજ માણસને નથી. પંચ મહાભૂતથી ઉત્પન્ન થયેલું આ શરીર ટકાવવા માટે પંચમહાભૂતને તેમાં દરરોજ દાખલ કરી ત્રિભેદ કરણ કરી પાછા કાઢી નાંખવા કે જેથી તનદુરસ્તી જેમની તેમ જળવાય. શરીરમાં દાખલ કરેલી વસ્તુના ત્રણ વિભાગ થાય છે. સાત્વિક વિભાગથી કારણ શરીર બંધાય છે. અને તેમાં શાંતિ દયા જ્ઞાન અને શુદ્ધ સંસ્કારો પેદા થાય છે.

રજાત્મક વિભાગથી કારણ શરીરમાં સુખ વિભવ આરોગ્યતાની પ્રાપ્તિ થાય છે. તમ વિભાગથી મળ મૂત્રદ્વારા ગટરની ગંધકી શરીરમાં પેસી જાય છે. જાડાની ગંદી વરાળવડે શ્વાસ અને પર-સેવો ગંધાય છે. તાવ આવે છે. અને અનેક રોગોની ઉત્પત્તિ થઈ અકળે દેહને છોડવો પડે છે. કારણકે તે નકામો દેહ કોઈ પણ કાર્ય કરવાને અસમર્થ થાય છે. યોગશાસ્ત્રમાં પેટને હલાવી હલાવી જળપાન કરવું તેથી કરીને મળ મૂત્રદ્વારાજે શરીરમાંનો રોગ અને ગંધકી દૂર થઈ તનદુરસ્તી પાછી આવે છે. યોગીઓ શુદ્ધ ભૌતિક પદાર્થવડે સાત્વિક આહાર વિહારવડે, વૈદકશાસ્ત્રને ઉંચું મુકી યોગવડે પોતાની કાયા સુદૃઢ બનાવે છે. તેમને સવા-રના પહોરમાં શીશી લઈ ડોક્ટરને ઘેર જવું પડતું નથી. સૃષ્ટિ ક્રમાનુસાર પોતાનું વર્તન રાખે છે અને બાહ્ય સૃષ્ટિ જેમ જેમ પલટાતી જાય તેમ તેમ પોતાના શરીરમાં જે ભૌતિકતત્વના આવશ્યકતા હોય અથવા ન્યૂનાધિકતા હોય તેને કાઢી નાંખી અથવા અંદર લેઈ સુદૃઢ બને છે આજકાલના યોગી તો યોગી નથી પણ રોગી છે. યોગ કરવાને બદલે રોગ કરી લે છે. અને ગંજાજળને બદલે ગટરનું પાણી પીએ છે.

જ્યારે માણસ ઓછું પાણી પીએ છે ત્યારે જીવાત્માને તૃષ્ણ લાગે છે. અને મળ મૂત્રાદિનો આવેગ શકવામાં આવે છે

ત્યારે તે, જે પ્રમાણે કુતરા અને કાગડા ઉનાળામાં નદીનું સ્વચ્છ પાણી પીવા ન મળવાથી ખાળકુંડીમાંનું પાણી પીએ છે અને તરસ મટાડે છે તે પ્રમાણે જીવાત્મા શરીરની તરસ મટાડવા માટે મળમૂત્રાદિના જળથી લોહીમાં ભેળવું પાણી ચૂસી લે છે અને તૃપ્તા તૃપ્ત કરે છે. જે પ્રમાણે ગાયને દોહી લઈ તેને ઘાસ ચારો દાણો વીગેરે ખાવા આપતા નથી અને ભૂખમરો વેઠે છે. ત્યારે તે સંઠાસમાંનું નરક ખાઈ દેહની ભૂખ મટાડે છે. તે પ્રમાણે ખિલસ્ત રસથી કંટાળેલા તથા લજ્જા શરમને લીધે ઉઘાડી વાત નહિ વાંચનારા નિડર થઈ જાય છે. કારણકે તેમને રાગની ઉત્પત્તિ ક્યાંથી થાય છે અને તેના બીજ ક્યાંથી અને શી રીતે નખાય છે તેની સમજ અજ્ઞાનીને હોતી નથી. હજારો પરણેલા બેઠા રાગે રીખાઈ અકાળે મરણ પામે છે. સંસાર સુખ લોગવવાની તૃષ્ણા મટતી નથી, તૃપ્તિ થતી નથી. ઇત્યાદિ દર્શાવવા માટે આ અમારું નાયિકા વર્ણન કરેલું છે. જે દિવસે લગ્ન થાય છે. તે દિવસનો ઇન્દ્રી આનંદ વર વહુને, સાસુ સસરાને સગા વહાલાંને મિત્ર અને ન્યાતિલાઓને થઈ દૈવી પ્રેમ અને સાત્વિક ભાવ તથા આનંદ ઉભરાય છે. તે આનંદ પરણ્યાના દિવસ પછી દિવસના બપોર પહેલાં શરીરની છાયાં જે પ્રભાતમાં મ્હોટી અને લાંબી હોય છે તે ધીમે ધીમે ટુંકી થતી જાય છે તે પ્રમાણે અજ્ઞાનીઓના સંસાર સુખ અને પ્રેમ દિવસે દિવસે ઘટતા જાય છે. આખરે મરણ થાય છે પણ શુદ્ધ સંસાર સુખ લોગવતાં નથી. એ બાબતની સમજણ આપવા માટે આ અમારો નાયિકા વર્ણનનો ઉદ્દેશ છે इति ॐ शान्ति

પરોપકારી યોગી.

અહો ! ગુહામાંથી બહાર પડતાંજ ભગવાન સહસ્ર રશ્મિના પ્રકાશથી વિશ્વરૂપનું દર્શન કરતાં મહાઈ મન અત્યંત હર્ષના આવેશમાં આવી જાય છે. અહો ! હીમગીરીના ઉચ્ચ શિખરો ? તથા ટેકરીઓ ? તમભી આ લીલી તળેટી ઉપર વહેતાં ઝરણાં શું ચૈતનામાં આવી સન્નિવૃત્ત વહને મારી સાથે અકળકળાના કરનાર જગતકર્તાનું સહસ્ર બતાવે છે. હા સમજ્યો, શાંતિ અને આનંદ વિના જગતમાં બીજું કંઈજ નથી. જ્યાં હું જોઉં છું ત્યાં પ્રકાશને પ્રેમનો અખૂટ ભંડાર ભર્યો છે. ચૈતન્ય રૂપની સાથે રમણ કરવાને માટે માયાએ પોતાના આભરૂની પેટી ખુલ્લી મૂકી છે. ને જ્યાં ત્યાં લીલા વિસ્તારી મૂકી છે. પણ માયા છેજ ક્યાં ? સર્વ ચૈતન્યરૂપજ છે. હું યોગાદૃઢ થયો છતે ઘડીમાં સર્વિકલ્પ અને ઘડીમાં નિર્વિકલ્પમાં ભરું છું.

પદ (કદમ ડેરી કુંજમે મેરી ગઘરે મોતનકી માળ એલય)

મારે મન તે, મહાલે સત કર્મનું અભિમાન.

આદ્ર ભાવે તે, પર ઉપકૃતિમાં, વીણા હૃદયની કરતી છે ગાન -મારે
રમ્ય લીલું વિશ્વરૂપ નિરખીને, વૃત્તિ તાઢાતમે ભુલ્યો હું ભાન.-મારે
સદ્ગુણ કાળે સદ્ગુણ સેવી, દ્વંદ્વગુણનું સુકાવું છું માન.-મારે
સત્યને ન્યાયના નિર્માળ ઝરણો, ઝરી કરૂં છોજે અમૃત પાન.-મારે
પ્રીતિ રસાયન ભાતુ ભાવે ભરી, લૂંટાવું દેઇ દેઇને માન -મારે
શાંતિની ચંદ્રિકા તપથી પસારી, જ્ઞાન રવિથી શશિની સમાન -મારે
ઉચ્ચ પ્રદેશે દર્શ્ય ગતીમાં લાગ્યું અનહદ સુરનું તાન.-મારે
પ્રજ્ઞાન આનંદ બ્રહ્મસ્વરૂપ આ, સૃષ્ટિ જોઉં ચઢીને વિમાન.-મારે
નંદ ઈંદિરા વિકસિત હૃદયે, મૂકી માન ખમી અપમાન.-મારે

અહો જ્યાં જ્યાં હું નજર ફેરું છું. ત્યાં ત્યાં પરમાત્માની અગમ્ય અગાધ અને અતર્યં લીલા મારૂં મન ચક્રીત કરે છે. હું જગતભરમાં.

(માયા અટપટી ખટપટ એલય)

હરિમય આ છે વિશ્વજ આખું હરિરૂપ જ્યાં ત્યાં હું તો ઝાંખું
જલમાં સ્થલમાં આનલ અનલમાં પ્રભુમૂર્તિ હું ઢાખું. હરિમય
ઉંચા હિમગીરી કેરા શિખરમાં, તળેટી કેરા ભવ્ય ભુવરમાં,
વ્યાપકતા મુજહરિની નિરખી. અદ્ભુત સુખ હું ચાખું. હરિમય
ખળખળ વહેતી ન્યાળી સરિતા, ઉંડા સાગરના જલ લહેતાં,
તેની મધ્ય પશુ મુજ મનહરની. અદ્ભુત મૂર્તિ પાખું. હરિમય
ચમકચમક ચમકાર કરતાં નભમાં તારલીયાને જોતા,
પ્રકાશરૂપ મુજ પ્રિયતમનું એ, એવું હું તો બાખું. હરિમય
સુંદર મનહર જોતાં ઉઘાનો અને નિરખતા બહુ વિધિ રાનો,
પ્રકટ કે અપ્રકટ નાથ રહ્યા છે. એવું હૃદયે રાખું. હરિમય
ઓ.....ઓહલલક જય ગુરૂ.

રોળાવૃત.

પ્રેમાકર્ષણ શક્તિ થકી ખેંચાઈ આંચો.
ગાતો ગાતો ગાન વેશ લીક્ષાનો લાંચો. ૧
કો વિધવા પીડીત પ્રેહથી વ્યાકુળ થઈને,
કરતીતી વિષપાન હાથમાં ખ્યાલો લઈને. ૨
વિષય વાસના દમે વ્યાકુળી પ્રેમની ઉતળી,
કરતી તી દેહત્યાગ સદ્ગુણે શીલે ઉજળી. ૩
રૂપકૂળ જૂતાનિ વૈભવો રસ વિદ્યા તે,
શુદ્ધ નિર્મળો પ્રેમ બાળતો બમણું જાતે. ૪
હતું બારણું બંધ તોય એ પર ઉપકારી,
કરે ઉલો રહી ગાન બોધ કરવાનું ધારી. ૫

પદ.

માનુની મન માનજે એજ ઢાળ એલય.

મનુવા છાંડદે, કરનાહિ વિષય વિષ પાન. ટેક

આત્મહત્યા ના કર ભર અમૃત સતસંગથી સુખ બહું જ્ઞાન, મનુવા,
કોણ કહોનું છે વીવર્ત સઘળું જૂઠો પ્રેમ જુડું અભિમાન. મનુવા.

નિજ કર્મનાં છે પ્રતિબિંબ શઘળાં, મનુજે ફળ કરણ સમાન—મનુવા
ક્રુમળી કળી કાલની આજ ખીલે, જાશે ખરી કાલે કરમાઈ જાણ,
તૃષાર્તી મૃગ મૃગતૃષ્ણિકા જળશું, થાય ભૂલી ભમે નહિ ભાન.
જળની આશા તૃપ્ત રણે તે, માત્ર ત્રફડી કરે ન જળપાન. મનુવા,
નંદ ઇંદિરા અખંડિત અમૃત સત્યજ્ઞાન અનંતનું ગાન.

રોળાવૃત

જોયું ક્યાંથી જોગીએ ભયે વિષ નાંખ્યું ઢોળી,
જોયોતી અંતરે કર્ણમાં વાગી ગોળી.
લાગી આવી પાય ઉગારો અમળા હું છું,
ડુધું ભવાબ્ધ માંદા, ટીટોડી સમ ટવળું છું.

કેાઈ હાલ કહો. એલય

ગયો ગૃહપતિ મુજ નાથ.

છઉં વિધવા બાળ અનાથ. ગયો ૧૦

ભડકે જવાળા ઉંઘ ન આવે, તેથી કરૂં છું ઘાત,
ક્યાં જાઉં શું કરૂં શું કહો, જોગીરાજ પીતુભાત. ગયો ૧૦

રોળાવૃત

નિહર પુત્રી તું થઈ સાધુ સંગતને સેવા,
કરમાશે સહુ કલેશ દુઃખને વામી રેવા. ૧

મહદ પુણ્યથી મળે સાધુની સંગત જેને;
વાત કરી સન્માર્ગે દાખી દે તારી તેને. ૨

ઉલટ માર્ગે ધરનાહિ થાય દુઃખ જેથી એવા,
સાત જન્મ દુઃખ પામી લવ પીપીને દેવા. ૩

સત સંગતને થાય ભાધિ સન્માર્ગે મૂકે,
મહદ પુણ્ય ફળે એજ શીશ શુરૂ ચરણે બુકે. ૪

શીત જળે કરી સ્નાન, કથા હરીકીર્તનમાંહિ,
શીવ શીવ જો જપે, તાપ સંતાપે નાહિ. ૫

સૌને શીર શીવ નાથ અનાથ નકો જગમાંહી,
કાણુ કોહનો નાથ કણે બહલાએ આંહી, ૬
સમાધિસ્થ મન થાય ભલી ઉંઘ આવે ત્યાંહી,
સુખદ શિવના સ્વપ્ન થશે આનંદે આંહી. ૭
અનેક જન્મે લીધા સગા સંબંધી માનો,
આજ નથી અહીં એક ક્ષણીક સુખદુખભેમાનો. ૮
એમ કહી ઉગારી સત્ય સનભાગે રથાપી,
પરોપકૃતિને કાજ થયો અદૃષ્ય અલાપી. ૯

આશાગોડી

(આવન મોરી ગલીયનમેં ગીરધારી એલય)

મન મંહી મનુવા લે શ્રી રામ સ્મરી. ટેક.
પર ઉપકારે કલેશ કપટનો. જાજ સિંધુ તરી, હો૦
સત્ય મધુર મન વચન સુકરમે, થાય ન કોઈ અરી.
મહદ્ સ્વધર્મના સંચયથી સજ, કર્તવ્ય કર્મ કરી. હો૦
વિશ્વ વાડીમાં પ્રજા વિલસતી શાંત આનંદ ભરી,
પ્રદ્ય રસામૃત દ્રષ્ટ વડે જો સત સંગ માંચ કરી. હો૦
વિદ્યાદાન દેજે વિદ્યાનને ધરધર ફેરા ફરી,
હુબતા દીન જન વૈતરણીમાં જાશે બધા ઉગરી. હો૦
અનુભવ મેળવ જન મંડળનો પ્રેમે વિવેક ધરી,
નંદ ઇંદિરા સાચી એ સેવા, ઘટ ઘટમાંય હરી. હો૦

શાર્દૂલ.

પ્રજ્ઞાનામૃત દ્રષ્ટિ જેની થઈ તે પ્રજ્ઞાન દેખે બધે,
સુવર્ણ મતી જેહની નવ જુએ બીન્નાદૃતિ ઘાટતે;
સાનંદે હશી વાહ બાલી કરશે. સૃષ્ટિ શું વાતો ખરે,
પ્રીતે પૂર્ણ વિલાસી આ જગલની સાથે રમતાં તરે. ૧.

વસંતલિલકા.

ભણે શું અજ્ઞ જન તે અવધુત ફેર્તો,
ગાયા તણ જગતના હીતમાં વિચર્તો;
દેખી પરાયું દુઃખ હાઝ ભરાઈ હર્તા,
લીલા મીશે તીરથ જંગમ શુદ્ધ કર્તો. ૧

રોલાવૃત

ભડભડ લાગી આગ, ઓચીંતી ઘરમાં કોઈ,
ધસી આંખ્યા જન બહાર, વહે કો માતા રોઈ. ૧
ઉઘે પારણામાંય દીનબાળક છે મ્હાફં,
હાય જશે એ બળી, કેમ હું જીવીત ધાફં. ૨
આકંઠન બહુ કરે, ટીટોડી સમ ટળવળતાં,
શુષ્કાંતરથી કેમ ખમાયે તે દુઃખ જોતાં. ૩
શુભ્રતાં યોગી તેહ સ્નાન કરી વસ્ત્ર લીંબવી,
આર્દ્રભાવ ઉભરાય કોણ ખાળે સમજાવી. ૪
હરહર સ્મરીને ધસ્યો, ડયોના મૃત્યુ ભયથી,
જય ગુરૂ જય ગુરૂ શબ્દ કાઢી મુખેથી, ધસતો. ૫
અગ્નિની પ્રજવાળ બની શિત રશ્મિ સમતો,
રાખે જેને રામ કોણ મારે કહો શાથી. ૬
ના ના લોકે કહી માન્યું કોઈનું નાહિ,
આણી દીધું બાળ સ્તુતિ કરતા સહુ ત્યાંહિ. ૭
અલૌપ તે થઇ ગયો, કીર્તી જેને છે કડે,
મુર્ખ પેઠે પુલાઇ, મૂછ જે નાહિં મડે. ૮

ઉપકાર ત્રીજો.

રોળાવૃત.

દેહે તરૂવર રૂડી કંઠ મૂળ ફળ ભીલાને,
તણ તેહ છે ભય, નીરપૃહી વિચરવાને. ૧
ઘેર ઘેર સંચરી ભાષ દે છે દુઃખ કાપી,
પરોપકાર દ્રઢવૃત, ધારી ગાળે આલાપી, ૨

ભીક્ષાના મીથ વડે જોય જન મંડળ સ્થિતિ,
કરે ભોધ ઉપકાર આર્યમુની વરની રીતી. ૩
વિવિધ સૃષ્ટિની રીતી, પતીત પાવન કરવાની,
થોડી શીક્ષા હઇ ઉગારીને લેવાની. ૪
એજ પ્રભુની હયા ન્યાય તેડે તે નાહિ,
કીધાં કર્મના ફળો આપી દે મુકે નાહિ. ૫
કરૂણા કર ન્યાયીએ લીધાં નામો સ્વીકારી,
સન્માર્ગે કરી શુદ્ધ, દોરવી લે બલીહારી. ૬

આશાગોડી

કામીઓને મહનનું ચર ધણું કારી; એ ઢાળ.
ભલે ભાઓ મીટીની દેહ વિકારી ધરે દલવૃત પર ઉપકારી.
હે મનુજા યથ વપુને અમર કર, સન્માર્ગ સત્ય સંચારી,
કામ કોધ દિક રીપુ છે સખળ તે યુક્તિથી નાંખ સંહારી. ભલે૦
ભવું મરી છે કેા દી નકલીએ શું કામ પડવું પથારી,
નંદ ઇદિંચ મરણ રણવનમાં દે બળી કાચ વીસારી. ભલે૦

રોળાવૃત.

શુભી શબ્દ એ ગાન આગ બત્તી મુકનારો,
જાલાવીને પાસ, જોગીને કરી અણસારો. ૧
તપાસી વચનો લીધાં બતાવ્યા ગુપ્ત વિચારો,
તને હર્થ હું ભાગ બત્તી મુક કર ઉપકારો. ૨
સર્વ પ્રભ સંકટે જુસરીને મુકનારો,
પર ચક્રે પીડીને છુટ સર્વે હરનારો. ૩
મરે અધર્મી દુષ્ટ પ્રભ સનજન પીડનારો,
મીઠ્યા શેનું ભસે ભાગ નહિ વારંવારો. ૪
નથી તને રડનાર કોઇ પાછળ રે તારી.
કહી મરું હું તોય રડી મરશે મુજ પ્યારી. ૫

એક તીરથી જોય બાજ મારી ઉડાવો,
 કાવ્યા કે નહિ તોય લાલ જમાં છે આવો. ૬
 પ્રજા તણો ઉપકાર કદી કાવ્યા તો થાશે,
 પકડાયા કદી તોય થેલી તો નકરી ભરાશે. ૭
 થયો આમ ઉપકાર તોય તે પણ છે સાઈ,
 મુવો કદી પકડાઈ ધનથી કુટુંબ તાઈ. ૮
 મહાઈં કામ વિશ્વાસ રાખી સોંપું છું ભાઈ,
 ઘાત કદીના કરીશ પતીજ લાવું હરખાઈ. ૯
 આ કર્ત્રીમ છોકરો પ્રજા પાલનને અર્થે,
 પ્રજા અગ્રણી બધા મળી પ્રયત્ન સમર્થે. ૧૦
 ઉડાવવા નૃપતિ ચક્રે પરમાં ઠળનારો,
 લીધા તમે સોગન મારવા મળી હજારો. ૧૧
 હક તેહને નથી ગુપ્ત હું નાહિ ખોલુ,
 રાજસથી સાત્વિક રીત હું દાખી ખોલું. ૧૨
 સંપ કરાવું સઘ ધીર રાખો રે મનમાં,
 જૈ આવું ત્યાં સુધી રાખી વિશ્વાસ વચનમાં. ૧૩
 તને અપાવીશ ધનન, પ્રજા દુઃખથી છોડાવી,
 કતલ સન્ય બેઠીની થતી હું લઈશ બચાવી. ૧૪
 એમ કહી પરદેશી રાયની પાસે આવ્યો,
 કહે છાની હું વાત એક તું પાસે લાવ્યો. ૧૫
 થશે વિજય યથા કીર્તી સુખમાં મહાલીશ સાચે,
 વચન મહાઈં માન કોલદે થાય ન આંચે. ૧૬
 દેવા દેવા નથી મને તે માંહે કાંઈ,
 મહા પરોપકૃતિ કાજ આવ્યો છું આંહિ. ૧૭
 છઉં યોગી ભમનાર વિશ્વ છે કુટુંબ માઈં.
 નથી કેા શત્રુ મિત્ર એક વ્રત પર હીત ધાઈં. ૧૮
 સત્ય વચન આ મુજ, તણો સાક્ષી પ્રભુ જાતે,
 તૃપ્તિ ધન સ્ત્રી સગાં, લાઈં છું સુખ યાન્તે. ૧૯

થજો ત્હાડું કહ્યાણ પ્રભુ પીઠા હરનારો,
 જોઈ તાડું ઐશ્વર્ય હું છું રીઝી કરનારો. ૨૦
 પૂરું જન્મના પુણ્ય થકી તું રાજ્ય શ્રી મ્હાલે,
 લાખો ખોતા પ્રાણ હોઠ જો ત્હારો હાલે. ૨૧
 સ્વતંત્રતા સુખકીટ પશુ પંખીને પ્યારી;
 કરી સ્વારી આ દેશ નાંખતા વીર સંહારી. ૨૨
 જોરાવર તુજ સૈન્ય તેથી ઝીતી જો જાશે;
 તો પણ તાડું મણું માનજે, ભવિષ્ય યાશે. ૨૩
 સ્વતંત્રતાતું ઘાન સલાહ કરી દેતાં ઉગરે;
 મળશે યથા કીર્તીને, હજારો મરતાં ઉધરે. ૨૪
 ઘણી શુકિતઓ કરી વાપરી બળ બુદ્ધિને;
 ટુંકી ટુંકમાં કેમ વણું યોગીક સીધીને. ૨૫
 સંધી વિગ્રહી કામ કરી ખટપટ ઉપકારે;
 સત્ય ન્યાય ને હયા, એક જો છે ઉર ધારે. ૨૬
 કયું મ્હોટું છે પેટ, વાત ખોલી ન મચેડી;
 અપાવી યુધ ન ઘણું આમ મુકનારો તેડી. ૨૭
 આ બેઉ પક્ષ સમાન પ્રજાની બેડી તોડી;
 ગયો યોગી વન માંહય, સમાધિ સુખમાં મ્હોડી. ૨૮
 પદ મ્હારે મન તે મ્હાલે, એ લય.

સુખના સાધનો મૂકી, કયમ દુઃખ હોરે સુખણ,
 સાર્વજનીક લોગે નિજ સુખ સાધતા, નિજ સ્વાર્થની આખર હાણ. -સુ૦
 સૃષ્ટિ નિયમ અનુસાર એજ ધરમે દુઃખ સાગર પાર પ્રગાણ. -સુ૦
 સર્વના સર્વ પ્રયત્ન સુખાર્થે, તોયે સુખના મળે ઉર આણ. -સુ૦
 નંદ ઈશ્વરા પ્રજ્ઞાન આનંદ, વિકસે નિરમળ જ્ઞાનનો બાણ. -સુ૦
 તમે બધા બહાદુર અહીં આવો, લઠવાને સહુજન ચાલો, એઢાળ
 કરી દુઃખી હોર દુઃખ નાહિ, નીતિ ધર્મ વિના સુખ કાંઈ. કરી૦
 જ્યાંહા ધર્મ ત્યાંહા સતકર્મ, સતકર્મ ત્યાંહા ફળ પરમ;
 એ શુભ ખરો છે મર્મ, બાણી બાજ ધર્મ નીતિમાંહ. કરી૦

કર્મની ગતિ છે ન્યારી, એક દૃષ્ય અદૃષ્ય અવિકારી;
 પામે પાર નહિ વિચારી. યદ્ય અક્ષણ અટકતી નાહિ. કરી૦
 અદૃષ્ટ દૃષ્ટ ક્ષણ હેયે, દૃષ્ટથી ભમીય ના મોહે,
 તણ પ્રેય ઐય જે ભેયે, તારી તરે અહીંન ત્યાંહિ. કરી૦
 ઇંદ્રિયા સર્વ છે ભેયે, એક સાક્ષી સર્વને હોયે,
 કર દીપ શસ્ત્રના મ્હોયે, છે નિહર પૂર્ણ બળમાંહી કરી૦

એક રાજાના અથવા ઘરના વૃદ્ધ પુરૂષને તેના છોકરા છોડી
 ગયાં તેથી તેના પર ખીજવાઇ અકળાતો હોસો મરણ પથારીએ
 પડ્યો હતો. તેને યોગી શાંતિ આપે છે.

યોગી પાસે આવતાંજ વૃદ્ધ કહે છે કે છોકરા છોકરી કોઈ
 પૂછનાં નથી અને સ્વતંત્ર થવા ઇચ્છે છે. પણ જીવું છું ત્યાં
 સુધી તો કુંચી કોઇને નહિ આપું. તેને બાધ કરે છે.

રાગ કલ્યાણ.

પંખ પુટી કે ભયે ઉડી,

જો જગ રચના નિયતી નિયમને, થા ન નિરાશ પથારી પડી. પંખ.
 હાથે કરી શકિત નથી નથી આપી, ચારો મુખે તેં સઘળી ચરી. પંખ.
 ૧ પુત્ર દઈ પરપુત્રીને ર લીધી, પૂર્ણ ૩ વિદ્યાથી પ્રેમ કરી. પંખ.
 જ્ઞાન ૫ હાંને કન્યકા કીધી, આ પરલોકની તરણી તરી. પંખ.
 હાડને ચર્મની થેલી મંદિ નીત, કાવ્યસુધા મન વાસ ભરી. પંખ.
 લોભ કરી વિષભર તજવા સમે, નિવેંર ત્યાગથી યશ તે વરી. પંખ.
 નંદ ઇંદ્રિયા રાજવૈભવ ધર, તણ જા સ્વધામે સૌ બંધ હરી. પંખ.

(અપૂર્ણ)

૧ સાંન્ય ૨ ગુણમગીરી ૩ પોલીટીકસ પ્રજ્ઞને શિખવ્યા ૫ વિદ્યા
 બળ શુદ્ધિ પ્રજ્ઞને શિખવ્યાં ૫ વિદ્યાદાન. પ્રજ્ઞને વિદ્યા આપી ૬ આ જગતમાં
 વિદ્યાથી પ્રેમ સૌંદર્ય મુક્તિ આપવી ૭ દનથી તું તર્યો પરમેશ્વર સાધન ૮
 વિદ્યા અથવા પુત્રી મનુષ્યદાન પરલોકમાં તરાવનાર છે.

શૃંગારમાળા.

વચનંતિલક્ષ.

પહેલાવું સુંદરી તુજને સતિ શુદ્ધ બાલા,
શૃંગાર પૂર્ણ રસથી ગુંથી કાવ્ય માળા;
છે શુદ્ધ પત્નિ વ્રત મનમત્ત લાયક ઉછાળા,
થા ઇંદિરા મુજ સમી મનની વીશાળા.

x x x x x

ચાર્દસવિકીડીતવૃત.

જેમાંથી જગ ઉપન્યું ટકી રહ્યું જેમાં વિરામે ફરી,
તે પ્રજ્ઞાનતણો પ્રકાશિત મહા પ્રેમાંશ સાથે ધરી;
જોડાયાં શીવ શક્તિ એક રૂપમાં જે બધે બાંધી કરી,
તે બધે સહુ યુગ્મ રોજ રસમાં સાથે રહો સંચરી.

x x x x x

છોડી લાજ ગયાં ધસી ગ્રહ થકી વૃંદાવને આકળાં,
ક્યારે ચીંત્ય મળે હુંડે, વિકલ તે, વિયોગી વિમાસતાં;
ઓચીંતા શિવની કૃપાથી મળીયા જોરે ધસી ભેટતાં,
રાધા માધવ યુગ્મ પ્રેમરસમાં તે રસજો શાંતિમાં.

x x x x x

ભિમાકાન્ત વિચારમાં મલપતા જોઈ પ્રિય.એ પૂછ્યું,
કોને તે કૈલાસના પાંત પ્રભુ છે એવું કારણ શું ?
ભોળો હું ભવ છતરો છળજરી, તું બીહો ભેળી ખરી,
તે સૂષ્ણી ઉલટે બીડા ભવ લીધા ત શુભ દો સત્વરી.

x x x x x

હરીગીત.

વાંઠા અને વીધવા વીધુરે કુંવરી કુંવરને બધા,
 શકભરી જોય નજરે ઘરમાં ન દે કંઈ આવવા;
 પૈસા હણ કળેડ બાંધી હાથ ઝાલી પરણ્યા તહા,
 ગયો બાપનો થૈ મ.લ, જાણે ગોંધી રાખે પ્રેમહા,
 ખોળે પછી જઈ મંદીરે હરશણુ મીશે નર કાંકડા,
 ન્હાના મળેલા વર થકી મુઝાઈ મનમાં રે સદા;
 સત પ્રેમ પ્રીતી રંગઠ.રે કુટણીને છે કાયદા,
 એ ન્યાતીબંધન શસ્ત્ર જીલમી હોંદ હા? તુજ કાયદા.
 x x x x x

શાહૂલ વિકોડીત

વિયોગે અતિ વ્યાકુળી વિણુનીતે કુંળીકળીઓ ભડી,
 શંભુને પુણને પ્રસન્ન વરવા વંને સતી એકલી;
 તેવામાં શીવ ધ્યાનમાં ઢળી પડી મૂર્છા વિષે ઇંધરી,
 તે લોળા ભવની છત્રી હૃદયની વિયોગ લો પરહરી.

* * * *

હરીગીત:-નથી પાપ ધૂવક યુવતી પ્રેમે હળી કરે સલોગતો,
 શુદ્ધ સૃષ્ટીક્રમ અનુકુલ ધર્મ મારગ એજ જો;
 સાક્ષી પુરી દે સમ્મતી શીવ નીજ અંતરમાં ઉલો,
 ઉત્સાહ ભર અંતતી રૂડી દે નિહર થૈ મતી સૂખલો.
 અજ્ઞાન સ્થિતીમાં બાળબાળકી જે ન સમજે વચનજો,
 સંસ્કૃતે શ્રુતી વાક્યગોરે, બળડી ભાલ્યા બોલ તે;
 નથી નથી બંધાયા પાળવાને વચન પરણે ગોર છે,
 હાથ પકડયો ડોસલે વ્યભીચાર મનુરમૃતી તેજ કહે.
 હુઆ પ્રપંચી કાયદા જેમાં નથી રૈયત સુખી,
 તે તોડવા નૃપ ઢગતણા તે પાપ થેનું જ્યાં દુઃખી;
 ભૂખે મરે જન અવનીમાં તોડવા તેને મથી,
 ધર્મ છે સ્વભાવ સૃષ્ટી તેમ આ પશુતર નકી.

ભુટ્ટા નપુંસો રોગી બાળક જોડ કજોડ જે સાંગળી,
 જોર જીલમે ભણી જોઈ રાખી પડદે સાંકડી;
 ધુરખા જનાનાના ફંદ નાના કેક ગુલામી વળી,
 અજ્ઞાન અબળા પૂરી રાખી ચોકી પ્હેરામાં ભલી.
 મન વિષય ફાંફા મારતું રતીરંગમાં ભુખ છે ઘણી,
 ચાર ચોવીસ નારી પરણે એક નર તેના ઘણી;
 અઢી દીવસ લાગે વીર્ય થાતાં જે જતું સંલોગથી,
 પલ એકમાં તે નાર ઝાઝી તૃપ્ત કરશે કેમ મથી.
 ભડકે હુતાશન કામ જવર સંતત્ય યુવતીને રૂંધવે,
 જવાલ નીકળે ભીંત ફેડી, રાખી રોકી કદી ન રહે.
 રવચંદ્રો ને પુનરભગ્નો તે નીચેગો યુવતીના,
 મુની પારાશર પંચ આપત સમય કહે તે પાળાં;
 નથી પાપ ડોસાડોસી પરણે માત્ર ઇચ્છા હોય ત્યાં,
 મન સ્ત્રી વીરુધ્ધ આચરણ તણ દેવું એ છે ધર્મમાં.

x x x x

શાફલ:-લજ્જાએ ભિરૂના વહે નવ કને આવે જરી પાસને,
 નીચાં નેત્ર કરે સન્મુખ ભણે ભણે ન જે રનેહને;
 એવી કરી દે શુરી ભેટજ કકડાવીને,
 વા'વા' દે કરી કામ નિર્લજ તું તો ગાંડાપણું લાવીને.

ભુજંગી.

પ્રિયા ઉભરાયે મને બહાલ નીત્યે, વિના કારણે ના હું બાણું તું પ્રત્યે;
 નહિ સ્થુલ કોઈ પદાર્થો ન કૃત્યે, છુપો કોઈ છે અંતરે હેતું સત્યે.

દ્રુતવિલંબીત.

વહન સસ્મીત હાસ્ય રૂચીર ભલી, હરિણ લાંછન લાંછનથી ખીલી;
 શરદ પૂર્ણ પુનેમ વિશે ઠરી, નૂતન સ્પર્શ મહ મહને ભરી.

ગગનમાં નીશી મધ્ય ભરી ભરી, અગ વિહારી ગરુડ સમી ઠરી;
મહનમદન વિલાસ વહે ભરી, પ્રહ્લ પ્રહ્લ રસે રસીલી સરી.
કવિવરો સુનીવરો જ્યાંહ વિરમે, ત્યાંહ તોફાનિ તું મત્તમદને રમે;
પૂરણ પ્રહ્લ વિલાસી પ્રભુત્વ ગમે, કુમુદ કુંજ ભણી ભ્રમરી ભમે.

વસંતતિલકા.

જે માહરા જન્મ પૂર્વની સાથી હેવી,
આ રંગીલી સુજ પ્રિયા પરણ્યો હું કેવી;
ના છુટવા દઉં કદી કરી પ્રિત તહેવી,
હું પૂણું પાત્ર રસ પ્રેમ રૂઠો નિભાવી.
જે વહાલીમાં મનભમે સુજ પ્રાણુ પ્રીતે,
મેં જે પરાક્રમ કરી વરી લીધી સત્યે;
એ માનુની નકી હશેજ અમેરિકાની,
ઘોરે દટાયલી પિયુ પ્રીતિમાત્રમાની.

x x x x x

વાયુ પ્રસૂતિ ગરભાશયમાં ધુમીને,
સુપુત્ર મૂખ બતલાવી દીએ ભરીને;
તેવો સુતકં ઉછળી શીરમાં મથીને,
લે લે ઉછંગ સુજ માનસ પુત્રપીને.

ઉન્મત્ત આકુળ અખાડ વિષે ઉછળે,
તોફાની સિંધુ મદથી ગીરીમાં અફાળે;
પ્રહ્લાંડમાં નિજ ક્રિયા કવિ તર્ક ચાલે,
વર્ષાવી વારી રસમાં સહુને પલાળે.

આકાશમાં પરખી મેઘ સ્વભતિ જોતાં,
ચાલેજ પ્રાણુ મનવાયુથી વેગ હોતાં;
નાચે કુદે કર તરંગ પસારી લેતાં,
ખેંચી મળે પ્રીતિ પ્રીતભાવ જ્યાં ત્યાં.

+ + + + +

અગ્નિ અને વિષ ધીકયા શિવ શીતકારી,
 શિતાંશું શ્વેત નભમંડલમાં ૧ વિહારી;
 ૨ હીમગિરી શિખરે ત્યમ ભક્તકારી,
 ૩ નિજ સૂખ સ્તન મંડળમાં વિચારી.
 કૈલાસમાં શિવ સમાન પુન્યા વધાવી,
 કસ્તુરી કેસર શિખંડ પુલ્કા અઢાવી;
 જે મેલ રેલ રચીલી તણ ન્હાઈ આવી,
 તેનો પ્રભાવ મહિમા નિજગંગ લાવી.

શાર્દૂલ વિકોડીત.

છે ગેરી તું પ્રેમ અંદ્ર સરખી નાભુક ભિડ અને,
 કાળાઘોર કરે વિલાસ ન તું તો છે ખીન્ન શું મને ?
 કે તે માત્રે સમાન રૂપ મનમાં ધાર્યું શું મ્હારીકને,
 અંતરમાં અતિ ઉત્સુકી પણ હીસે છે ખહાર વિકાળને.

+ + + + +

વસંતતિલકા.

રાત્રે રતિ ભય થકી છલ્લકે કરીને,
 પર્યંકથી પીચુતણા સ્પર્શે ડરોને,
 સુતી નવીન રસિકા રીસમાંદ્ય નાસી,
 છે ટાઢ દ્રુતિ સમજાવી મનાવનારી.
 જે લોભી દ્રવ્ય ગણી તત્ત્ર પ્રદેશ ગામી,
 જેની મદોન્મત નાર વિયોગ પામી;
 વિચારમાં વસુ ધુમી વિસર્થે પ્રિયાને,
 છે ટાઢદ્રુતિ ચતુરા સમજાવવાને,
 ધીકકારોને નથી કંઈ સુખ એમ જાણી,
 જંગલમાં જઈ વસ્યા લઈ જોગ જોળી;

---

૧ શિવને અતર્કામીરૂપે કાળા સ્તનની નીચે હૃદયના પોશાણમાં વાસ કરવો ગમ્યો. એટલે સ્તન મંડલના વિહારી શિવ કહેવાય છે.

તે ટાઢફતિ પરતાપથી એમ બોલે,
સંભારમાં પ્રિય પ્રિયા મુખ છે અતોલે.

+ + + ÷ +

ઉંધાખળી ઉઠી ઘસી બણી ખારી ધાય,
શું સ્વપ્નમાં વિરહિણી પિયુ નહાસી જાય;
કેતપ્ત તારૂણી ધીકી મહનાગ્નિ લહાય,
લીકે કવી ઝડપવા બણિ ખારી જાય.

તેવે સમે સતી સ્મૃતિ સ્પુરિ એમ બોલી,
જેણે દીધા મરમ ધમ' સ્વભાવ ખોલી;
તહારે વિષે વિકૃતિને પરમાંય કદપી,
મત્રે રહે મહન વિઠ્ઠળ વીર તદપી.

એવે સમે ચતુર નાર ચક્રાર ચેતી,
લજજાથી વક્રહસી જોઈ ખલેથી લેતી;
કાળુ મુવસ્ર કુચ મંડળ સ્વેત જેથી,
આકાશ શહુ જયમ ચંદ્ર ગ્રસે કળેથી.

કામી જનો પશુ કવિ તેહમાં વિશેષે,
વિંધાઈ બાણ વણ મૂઢિત છે અશેષે;
કહો કેમ ઉઠી શમશે છુટી છેક કછી,
પ્રેમ મૃતે ભરી સીંચે વિણ ંહાલી વૃષ્ટી.

વૃષ્ટીચકી કદી જીવી શકશે દુઃખીજો,
તોયે નકષ્ટ કદપાંત પછી રમીજો;
તેનાથી મૂઢિત દશા ઉભટી બહીજો,
હો! કામદેવ! શરણાંગતની બણીજો.

તહારો સુભક્ત કવિવર્ય તને નયે છે,
સાષ્ટાંગથી નમી નમી દીન વાણી કે' છે;
ઉગારવા પછી દેવ તું મારમાર,
ખોઈશ કીર્તિ મુચવું તું અરક્ષનાર.

÷ + + + ÷

પ્રિતી ધનરૂપ તું એક રસતું ટીપું છે તે ટીપાનો બ્યછી
અહંભાવ છોડી હઈ સમષ્ટીરૂપ પ્રદ્યૂરૂપ ભાવનાવડે રસ સચુદ્ર
જે પ્રદ્ય છે તેમાં તોફાનિ ઓભાં સમાન મારી ચેઠે તોફાન
મચાવી રહે.

ઓચિંતી ત્યાં ગગનથી થઈ દેવવાણી,
તું પુણ્ય પાપ સમનો દુઃખી મધ્યપ્રાણી;
પૂણ્યાંશથી પરમ દુર્લભ પ્રેમ પામ્યો,
આનંદરૂપ સદ ચિત્ત શું અંશ ભર્યો.
સૃષ્ટી સ્વભાવથી વર્તી વિરૂદ્ધ રે'વું,
તેનુંજ નામ દુઃખ પાપ સદાય કે'વું;
તેથી તું તો વરપ્રિયા મનમાં રમેલી,
આશિષ દેઉં રમ રંગ સુખેથી રેલી.
આકાશ વાણી અતિ હર્ષથી દીનતાને,
મૂકી ઉઠ્યો સખળ સુખી ઉમંગી મને;
પ્રેમામૃતે રસિક રત્ન પ્રકાશ પામી,
આ ઈંદીરા વધુ વર્યો પ્રીય પત્નીકામી.

* * * *

ઈંદ્રવજ્ર.

ભાએ ભુવાની જલરેલ દોડી, છાજે નહિ કારમી દીવ્ય ભેડી,
ત્યાગી દીધાં છે સુખ સર્વ છોડી, તલપૂં તું કાજે જયમ છે ટીંટોડી.
જો કે ભણું છું ઉપનિષદોંડું, તોએ ન શાન્તી વળતી હું કહું શું;
આસનવાળી ધરી ધ્યાન બેસું, તેમાં હું જોઉં રસીલી રમતી રસે તું.
મેના મહોન્મત મહે ભરેલી, ઉઠી ઉમંગે રસરંગ રેલી;
કોડીલી ક્યારે કરી કોટી વેલી, રે'શે તું સાથે વરસાવી હેલી.
આજે ધીકે છે વિરહાગ્નિ હોળી, દે છે કરી આખ મૂને જાળી;
થાએ પીયું શું અપુ તેલ ઘોળી, કે લેઉં નેગી બની ભેગાળી.

x x x x x

વસંતતિલકા.

જોતાં દુરેથી પિયુને પડી તલપ માંહે,
 તોડી ધસે કસ પયોધર પ્રેમમાંહે;
 ફેંકી ઉરાડી દીધી દ્યુકી રાષ માંહે,
 રામા રસીલી પીયુ સ્પર્શ ઉમંગ માંહે.
 સેજે સુતીતી મીચીનેત્ર ઉઘાડી આજે,
 અત્યંત ઉત્સુક તથાપિ કરી હું વ્યાજે;
 જોઈ કરે શું પતિ સાડી ઉરાડી રાજે,
 નીર્ખી યુમે પળપળે પ્રતિ અંગમાં જે.
 હાથું થયું સખિ કહું કયમ તેહ જાએ,
 રોમાંચ રૂપ મદ વિહ્વલકુચ ધાએ;
 ફેંકે અતિ અધર લેશ ન રહેવાએ,
 ભેટી પડી હું કંકડાવી જણાઈ જાએ.

x   x   x   x

શાફલ.

ભેટી છે કંકડાવી જાન ભૂલીને રે સાડી ઠીલી થઈ,
 શું થઈ છે પડી ન ગણતી નિર્લજ્જ લજ્જ ગઈ;
 નિઃશકે રસમગ્ન નગ્ન રતિના મુખે છે તરી ૧ રહી,
 પાચું દેવ મહન્ન મધ રસમાં રે ઠાલી ગાંડી થઈ.

x   x   x   x   x

લલીતવૃત્ત.

વિરહ વીધની વેદના પળી, વિષ ધરી મહા વિષધરે મળી,
 અતીશ આકરી ચુકભરી હળી, પ્રીતીનિ દોરને વળ દઈ વળી.
 પ્રીતમ પ્રેમહા પયનીધી વિશે, ઉડી ઉડી ડુખી માછલી દિસે;
 નયન મીચીને ઉરપરે ઠરી, રસભરી જુકી વાદળી જરી.

+   +   +   +   +

---

૧ તરતી થઈ અથવા છેતરી એટલે ઠગીને.

વસંતતિલકા

વિહાનલે વપુધીકી રહી હાડ માળા,
થતાં દુરે વરસતી શિવકોપ જવાળા,
સંલગ્નથી સુખ થતું હૃદયે સુખાળા,
શું હીમગિરી શિખરેં રસ સોમખ્યાલા.

પ્રેમામૃતે ભરી લીધા રસ રવેત ખ્યાલા,
ખંખા સમા પતિ પ્રદેશોની વન્દિ જવાલા;
ભુઝાવવા પડી હૃદયે પર ધુમ્ર ખાળા,
શેષેથી લાગી બનીયા કુચ અગ્રખાળા.

ખીડાયું પદ્મ રસપૂર પ્રિયાનું ભાવે,
તે ઉપરે ભ્રમરથી રસીલો સુહાવે;
સંદેહ તર્ક તૂ કવિને નિપજે સુરંગે,
કે'હેતું મુગ્ધ ઉડતો કથમ એ ન ભૂંગે.

ખીડાય છે ભ્રમર લોભ રસીકતાએ,
પદ્મા વિષે લખી ગયા રવિ કાવ્ય માંહે;
હું દેખું તુજ હૃદયે વિપરીતતાએ,
ખીડાયલા કમળ ઉપર ભૂંગકાએ.

x   x   x   x   x

જે લોભી દ્રવ્ય ગણી તત્ત્વ વિદેશખામી,
તદપે ગયા ત્રફડતી મુકી મુગ્ધ કામી;
દીધી તણ ભણ રહ્યા વસુને હરામી,
ખાણે તું શાસન કરે દિલ દાઝ પામી.

તાપે તપાવી ચઠને કરી દેજ પાણી,
પ્રિયા પ્રિયા મધુર ચખ્ખ વદાવી વાણી;
રાગી કરે રસિકતા ભરી પ્રેમ તાણી,
લેટાડી દે સુખ વિષે અવળા અડાણી.

કલ્પી તને મદન પ્રેમ રસે ભરે જે,
 હે નામ પંચ શર કુર તણું તને તે;
 મૂકી શુભો તપી જઈ બહુ દોષ લે છે,
 વિદ્વાન શેના ? બૂલી નિંદી ર' છે.

બુદ્ધ્યા પ્રપંચ પકડી શક જે વિચારી,
 તુને કહું હું સમર હે સમરણે સ્વનારી;
 કેા દિન કૂર તણું નામ ન હે વિચારી,
 જે પંચ અમૃત કરે ધરી પાય તારી.
 કેષે ભર્યો શિવ હવે નિજ દોષ ભાળી,
 તારી વિભુતિ પછીથી ધરી સ્નેહ ઝાળી;
 ભોળો પીએ વિષ હવે લજવાઈ ઘોળી,
 ભિક્ષાટને ભમી રહ્યો લઈ ભોગ ઝોળી.

x x x x x

ચાર્દસનિકોડીત.

વસા લુપ્તને સજી મલપતી મ્હાલે ઉમંગે ભરી,
 લગ્નો ન્યાતની ધામ ધુમ મહિં હાં શું હર્ષમાં સંચરી;
 શોભે છે અશિષુખ નિર્મલ અતિ પ્રેમામૃતે નિર્જરી,
 સર્વે છેજ વૃથાન ભોતું ઝુજને, લેટે ચુમી આદરી.

x x x x x

વસંતતિલકા.

સૃષ્ટી તણો નિયમમે રચના તું ભે જે,
 સર્વે રમે રતિ કીડા ભરી હેત રોજે;
 કાં હો ખનીજ જડકે પશુ પીતૃઓતે,
 ભોડાય મીથુન સુ મૈથુન કાજ પોતે.

સ્વાહા સ્વધા શું પીતર દેવ રહ્યા મુખે છે,
 દોડયા વિરચી શીવ નગ્ન થઈ દુઃખે છે;
 રાયાજ શમ સરખા રણધીર વીર,
 અંકે સીતા લીધી પછી થયું મન્ન સ્વીર.

ના જિંઘવા જરી દેયે મનકામ હે ! ખાલા,
શોષેજ દેહ શીર તર્ક ન રેહ ખાળ્યા;
આવેશ એ અતી પ્રચંડ મહા ઉછાળા,
સંલોગ વીણુ ભુખ નાહીં કબાય જવાળા.

x x x x x

રૌલાવૃત.

અમર જીવ પણ કાય, મરણ ધર્મી દુઃખીયારી;
અમર રાખવા રહાય, જીવને જેની ચારી.
જેહ અવર નીજ રૂપ, મરણ પાછળ રેવાને;
અમર કલમ ગુલાબ, પેર રોપી લેવાને.
સંલોગ રતી સુખ કર્મે, અસાધારણ તે કૈયે;
મળે પ્રાણમાં પ્રાણ, મનમાં મનતો દૈયે.
કાય સાથ મળી કાય, અતી આનંદે જ્યારે,
પ્રેમે બીજ રોપાય, નીપજે સંતતિ ત્યારે.
સમાધીસ્થ ચીત થાય, આંખ મીચાએ દહેરે;
રોમ રોમ મહમસ્ત, મહન ચેતન પુર ઘેરે.
તે સુખ સરવે રહાય, મળે ચેતન ચેતનમાં;
નરનારીનાં તેહ, માત્ર સંલોગે જગમાં.

x x x x x

વસંતતિલકા.

સંલોગ સૂખ મન બાણીથી ના જણાએ,
દહેરે અનુભવી ઢળી નયનો મીચાએ;
સૌને દીધું અનુપ સૂખ જગતપીતાએ,
જેને મળે નવ, તે જઈ ચોગી થાયે.

સંલોગ સૂખ મળતાં તનમનન તૃપ્તી,
ને પ્રાણ પીંડ મળીલે અતિગાઠ સુપ્તી;
તાજી બને સરવ ઇંદ્રિ અમીત ભુક્તી,
છે પુણ્ય ઉદયથી સ્વર્ગ સમાધી મૂકતી.

સંલોગ લોગ લગતાં સુખ શાંતી શાંતી,
આશીષ પ્રાણ પથરાઈ દીએ વિશ્રાંતી;
આનંદમાં મલપ તું સુખ તેજ કાંતી,
ક્યાં રહે કહી કલેષથી મન દ્રેત ભાંતી.

x x x x x

છે સુખ્ય એ સકલ દેહિ તણા સુધર્મ,
સંલોગ જેને ભુખ વડે અતી ઉગ્ર કર્મ;
તે કાજ આ જગત પ્રવૃત્ત નિત્ય મર્મ,
ના જોય મહોટી ભુખ ધર્મ અને અધર્મ.

x x x x x

કેષે ધિકી વ્યથિત વ્રેહથિ રાઈ રાઈ,
સૂતી પલંગ બહુ વાટડી જોઈ જોઈ;
દીઠો દુરેથી મનમોહન મોહી મોહી,
વ્યાજે ઊંઘી હરખમાં શુધ ખોઈ ખોઈ.

આવ્યો ત્યાંહાં સુખ સુધા સુધ સીંચનારો,
ભાળ્યો ભલો મનતણો જપમેરૂ મહારો;
પ્રત્યંગ અંગ સુમતાં ન ધરાય ખ્યારો,
સંદીપ કામ કળી કુચ ઉદે વિકારો.

વિકરી, ન મહાઈં કલું માનતું અંગ મહાઈં,
સૂમંદ હાસ્ય સુખ તેજ પ્રકાશી ચાઈં;
દામાંચ ઉઠી કર મૂજ રહ્યા ન સ્થીરા,
મહાઈં મુકાવી મહામાન કીધી અધીરા.

કેમે સમાય ઉભરો અતિત વ્હાલ મહાઈં,
આકૂલ ઉઠી કકડાવી હું લેટિ વાઈં;
આનંદ ઉર ઉભરે ઊંચી ઘાહી ચાઈં,
ચૂની પિયુ ટશટશી સુખ પ્રાણ ખ્યાઈં.

આશીષ દે રગરગો અમૃતે વહીને,
ને શામ શામ અતિ હર્ષથી ખીલી રૈને;

નેત્રો મિચાય સુખ સુખ અનુપ હૈને,
કર્તા સમર્પણ બધું પ્રીય સાથી થઇને.

જેના વિયોગ થકિ વનિહ ધિકાવિ વ્યાપે,
જેના સુયોગ થકી અમૃત ઉરસ્થાપે;
જેની સ્મૃતિથી મન મગ્ન રસાર્ધ રાચે,
તેનું ન ચાહ્યું તન આ સખી મૂજ નાચે.

એવો મહાન ચીદ સત્ય સ્વરૂપ પ્રેમ,
આનંદ શાંતિ સુખ દે ભરી પ્રીતી એમ;
વિલાસતો અખીલ વિશ્વ નચાવી જેમ,
જાહ્નગરોની પુતળી ધરી દોર તેમ.

હું તૂં તણેા લેહ મટાડી દે છે,
પ્રાણી પશુ કીટ અનૂભવે છે;
સાક્ષાત્ સ્વર્ગ સુખ એમ અનાદી દે છે,
ત્યાગી કવી મનન શીલ મુની કથે છે.

સર્વેંદ્રિ તૃપ્ત કરતાં સદ્ભાગ્ય વારા,
મ્હાલી શચી સ્વર્ગ સુખ અમૃત ધારા;
ચાહ્યા મળી પ્રીતમ પ્રાણ શું પ્રાણ મ્હારા,
કયાં લિન્ન ભાવ પછી દ્વૈત વિચાર ન્યાસ.

જાણે મજ્યું નિર અને કીર ઐક્ય થાતે,
ને શર્કરાથિ સદ એલચી ગંધ સાથે;
મીઠું હતૂં મિઠું મદ્યું મીઠી ગંધ સાથે,
શી રીતથી છુટું પડે પયનીર નાથે.

કયાં કેાધ કયાં કલુષ કયાં છુપિયા વિષાદ,
આનંદ ઉર ઉછળે રસ પૂર્ણ સ્વાદ;
કીધો મ્હને વશ અતિ અનુકુલ નાથે,
હું માત તાત ભુલિ દેખું છું નાથ નાથે.

પીઢેરના સરવ સૂખ તજે રૂપાળી,
સંલોગ સૂખ રસ પ્રીતી પુનેમ ભાળી;
ને એક નાથ લજતી વન વન્ન બાળી,
સાવિત્રીને સતી સીતા સમ પ્રીતી પાળી.

એ છે રસામૃત જ્યાંહાં નહીં ભિન્ન ભાષ,
સર્વે સમાયજન મન્નથી દોષ દાષ;
નિત્યે ઉદીત તન યૌવન રાજ્ય ભાષ,
તારે તરી ભવ દુઃખે સુખ પ્રીતી નાવ.

જે પ્રેમને પરખીને કવીરાજ મહાદયા,
જે પ્રેમ નાહીં મળતાં જન વન્ન આદયા;
જે પ્રેમ માંહી ચળતાં ઉડી પ્રાણ આદયા,
તે પ્રેમના સરસ સ્વાદ ટળે ન ટાળયા.

જે પ્રેમ નાહીં મળતાં પડતો વિરોધ,
જે પ્રેમ નાંહીં ઠરતાં ઊંઘતાં ન કોષ;
જે પ્રેમ કાજ કુકડો થઇ ધંદ્ર શોષ,
તે પ્રેમ ઉદય આતાં સદચીદ પ્રભોષ.

(સંપૂર્ણ.)

કાવ્યાનંદ નિધિ.

યુરોપીય જગદંબાપી પ્રચંડ યુદ્ધ લાહરી.

(અનુસંધાન પાના ૪૮ ભાગ ૧ થી)

સારંગ ત્રીતાલ.

ધેણુ સેરડીએ સંચર્યા જોવા મળ્યા લોક—એ શહ.

હંદુભી હમદમ, હંકાઓ હંમડમ, હૃતસવ ભડવીર ગાજે, હં. ૧
 રણ શૃંગો રણ રસ રંગ રાગે, ઉરપુર શુરના ઉછાળે. હં. ૨
 ભગવા ઝુંડા ભવભય ભંજક, ભગવદ્ ભકિત શું ભાવે, હં. ૩
 પવન પ્રેમ પ્રેરી રસ હહેરે, આર્ય ધ્વજા ફરકાવે. હં. ૪
 હનુમાન ગરૂડને વૃષભ ધ્વજાઓ, હહેરે ઉડી જય ફાળે. હં. ૫
 ઊધતા હતા નિર્દોષેને બાલક, હેલ્યા કેર વિહારે. હં. ૬
 વામી હીંસક પર દ્રવ્યના લોભી, પાપીઓ આગ લગાડે. હં. ૭
 મદ્રદેશે મહા ભય ભરીયો, હિંદી મહાસાગર ત્રાસે. હં. ૮
 વિવિધ વાધ્ય સુર સરસાઈ જય, વિજય ધોષ ગરજાવે. હં. ૯
 જય ભારતનો, જય આર્યોનો, જય હીંદી ખતલાવે. હં. ૧૦
 સવત્સી ગો પય અમૃત સ્રવતી, કન્યા પુષ્પ લક્ષ આવે. હં. ૧૧
 કુંકુમ કેસર કશ્તુરી ભરી, સાધવી સન્મુખ લાવે. હં. ૧૨
 કેટે લઈ સતિ સુપુત્ર સુખમાં, આંગળીએ વીર ફાળે. હં. ૧૩
 રવિ મધ્યાને આ તપ તપતો, બીજમ બીવણ શરલાવે. હં. ૧૪
 આત્ર ફળો કિર મધુરાં આળે, કૌચલ ડાળ ઝુલાવે. હં. ૧૫
 કુઉક કુઉક કરી મંદ પવન યશ, ત્રિવધ સુરથી ભાવે. હં. ૧૬
 પીતાંબર ખેરી રવિ મધ્યાન્હે, ઉદધી ઉદક ઉડાવે. હં. ૧૭
 સહર્ષ કર મોજમાં થોટી, લઈ લઈ વીર વધાવે. હં. ૧૮

રાક્ષસી તોપો યંત્ર રસાયન, વડે અરી પુલાએ. હં. ૧૯
 મદ્રાસે એમડન આવીને, ધાંધલ મચાવી જાએ. હં. ૨૦
 ફ્રાન્સ રૂશીયા નોથે નીધીમાં, બાલકન જંગ મચાવે. હં. ૨૧
 આસુરી સંપત આસુરી દળ બહુ, આસુરીબળ ઉભરાયે. હં. ૨૨
 પંચમ જ્યોર્જની વારે હીંદી, બાઈ કેયશર ગભરાયે. હં. ૨૩
 ચંદ્ર મધ્યાન્હે તેવો તે જે, ફીકો લોહી ઉડી જાએ. હં. ૨૪
 તેત્રીસ કોટી દેવી સંપત્તી, સાગર સૈન્ય દેભરાયે. હં. ૨૫
 હીંદ હીંદીદળ સાત્વીક ઊછળી, યુરોપમાં ધસી ધાએ. હં. ૨૬
 એસે પોટેમ્યા ખસરાને વળી, ખગદાદે જય આવે. હં. ૨૭
 દેવી સંપત સ્વતંત્રા કેરા, પ્રીટીશ હીમાયતી કા'વે. હં. ૨૮
 ન્હાનાં રાજ્ય ખચાવવા ખાતર, પક્ષ ધરે છે જે ન્યાયે. હં. ૨૯
 જ્યોર્જ પંચમ હીંદી સકળને, અરીદળ દળવા ખુલાવે. હં. ૩૦
 હીંદવીરો ફ્રાન્સમાં જાય જંગે, તેજ શૈથ' ખતાવે. હં. ૩૧
 યુરોપ્યનની સામ્ય શુરાતન, ફ્રેંચ વખાણતા ભાવે. હં. ૩૨
 આસુરી દળ અરીનાં મીત્ર રાજ્યને, તીડ સમાન દબાવે. હં. ૩૩
 વેદ ગીતાનો હસ્ત લેખ લેઈ, શ્રેયસ્કર દરશાવે. હં. ૩૪
 નંદ ઈંદીરાં કલમ નાચંતી, શારદ રસ ભરી રાચે. હં. ૩૫

મદ્રાસમાં એ મડન.

હરીગીત.

ઓ! શત્રુ આવ્યા ચઢી અહીંઆ આગ મુકી મદ્રાસમાં,
 ફ્રેંકી ભાંખ સુખે જન સુતાપર એમડને જઈ રાતમાં.
 ત્રાસે ખીછાનાં ઘર હવેલી ખળભળી ઉઠયાં ધાકમાં,
 બત્તી ખુઝાવી ન્હાસ ભાગે ચાલી ઘાટને વાટમાં. ૧
 થોડાક સૈનીક જહાઠુરો ત્યાં ધુણી ઉઠયા તોપો ભરી,
 ફ્રેંકતા ત્રણ ગભે ગોળા નાહી એમડન ભયધરી;
 પગાર પેટે પેટ ભરું પરતંત્રતા ભેડી ધરી,
 આર્થ ને અનાર્થ કૃત્યે પકડવા આવ્યા અરી. ૨

કુર ખુની ભાડુતી પેટ ભરૂંઓ લાલચે હુંટ ફાટની,
શંકરો આળ્યા અચાનક સંતની વ્યભિચારની;
ઠગવાને જીંસરવા લઇ ભેડી કુડી હંમેશની,
સુધારકો વિદ્વાન કુશળ માપો મતિ જર્મનની. ૩

ઊભા રહો રહી હાર બંધે વ્યુહરચના એવડી,
થઈ સજ્જ કરી કુચ ઝડપથી શિક્ષા દીઓ બળથી;
ખત્રીસ લક્ષણ નર વિરોનાં રકતની ભાગે બળી,
ધમધમે છે ધરણી ધુજતા ખપી જવા જંગે ઢળી. ૪

પ્રેમે સ્વયંસેવક દેશે પ્રાણુ દેશે ખુની તણા;
સૈન્ય ભાડુતિ ખરીદેલા અધીકારી છે જે નરકના;
કુર કર્મ લોભે જે ઘુસીને કેસરીના ગૂઢમાં,
નિજ મૃત્યુને નોતરી ચરણ જાયે મરણના. ૫

પગાર સાડ પેટ ભરૂંઓ ડુબશે જળ નિધિમાં,
લોભ પાપનું મૂળ કરાવે વાક્ય વેદને શાસ્ત્રમાં;
વીધર્મી ને વીદેશી જર્મન લૈ લગામો હાથમાં.
ભેસસે શું ઠામ ઠરીને જ્યાં સુધી જીવ દેહમાં; ૬

ઠરવા શું દેશે લોક અરીને હીંદીને પ્રીતી જ્યોર્જમાં,
શાંતિ પ્રીતીશ રાજ્ય ભકિત હીંદ પ્રગતિ ઉચ્ચમાં;
આનંદમાં રે' ઇંદીશ, સમ્રાટની પુર ભકિતમાં,
ચઢી વીમાને ગરૂડ ઉત્સુક, તર્ક ગગન વિહારમાં. ૭

એન નદીપર ઈંગ્લીશની મદદે હીંદીઓ આવેછે.

રાગ વણ્ણભરો તેતાલો ..

ચાલો ચાલો હીંદીઓ ચાલો,
આળ્યા અરી આંગણે ખાળો. ટેક.

વલણ.

થાઓ સજ્જ ઉભા રહી સીધા,
હાર દોર ધસો ધીટ ધીરા.
ડગ ભરો માપી મન મહાલો. ચાલો. ૧

મુકી માહો માંહેની તકરારો.
નજીવી તણ દો ચારો,
ભાલા અસી ઉતસવે બાલો. ચાલો. ૨

આવ્યા નોથં નીધિમાં વહાણો,
મચ્યો જંગ પ્રીટીશ શું જાણો.
કુર જર્મનની જંબળો, ચાલો. ૩

ઇંદીરા એન નદી આગે.
તોફાની તોખારે રાત્રે,
ચઢે ઉત્કુક કર લઈ બાલો. ચાલો. ૪

(લાવણી એક સમે હનુમાન ગરૂડ બે એક સ્થળ મળીયા એ રાહ)

ઉઠો ૧ ઉઠો થઈ સજ્જ શૂરવીર જર્મનની સામે,
માતૃ ભૂમી પોકારે તમને રક્ષણ કરવાને;
ન્યાય નીતીને ધર્મની ખાતર રાજ્ય બકતી સામે,
સ્વતાંત્ર પ્રિય કુટુંબ ધરને રક્ષો સંગ્રામે. ઉઠો. ૧

અનાર્ય કૃત્યે અધર્મ ધારી છું પાછં લુટવાને,
હીંદ તણા બંદરમાં આવી એમ્ડેન લડવાને;
નોથં નિધિમાં નૌકા યુધ્ધે* ઇંગ્લીશ ઝીતવાને, ૧
સુરંગ નાખી જાંબ ફેંકતાં કુખાડયા વહાણે. ઉઠો. ૨

૧ સતરથી સાંઠ સધીના મરદોને ઈંગ્રાંડે લકાઇની જુદી જુદી કમી-ટીઓ પાસે નામ નોંધાવવાનું કરમાવ્યું.

* જર્મનનીએ કીલની નહેર બાંધી તે ખુશી મુકતી વખત ગર્વમાં જર્મન કેસર એવું બોલ્યા કે, હવે જર્મનની ધથર સિવાય બીજા કોઇની દરબાર રાખવું નથી.

ઝીતી લીધા મકમ કીલ્લાઓ નામુરલીજ જલ્દી,
ચઢયું કીડી પર કટક મ્હોટું તે ઉગરે કહો સાથી ?
પંદર કેટિ હામ માગના ભલીજયમ પાસેથી,
બન માલ નહીં તે લૂંટીને લેયું કહે મુખથી. બિઠો. ૩

મનુષ્યત્વ માનસ જાતીનું હરવા જર્મન રાજ,
સ્વતંત્રતાનું ખુન કરવાને જંગ ઉઠાવ્યો આજ;
ઉઠો ઉઠો વંશજ હીંદી આર્યપણાને કાજ,
અનાર્યત્વ જર્મનીના સામે શસ્ત્ર સજી ધરી હાજ. બિઠો. ૪

ખુની હુમલા કહોના કરમાં બેડીઓ જકડે,
સ્વતંત્રતાના ભક્ત તણા કર કદી ન તે પકડે;
રાજ્ય, લુટારા કેરી ગર્હનને પકડે,
કરે કેદ હાસત્વ ભાળમાં હા'મ હણ સીકડે. બિઠો. ૫

ભૂમધ્ય સાગર માંહે ચોકી, કોન સ્ટોન્ટ્રીપલ માંહ,
ઘેરો ઘાલી ખીટીશ નૌકા સાગરમાં પથરાય.

શ્રીટીસ રાજ્યનું નૌકાખજા.

મનવાર	૬૬
કુંઝસ	૧૦
ખખતરવાળા	૩૪
રક્ષણ કરનારી	૧૭
લાંછટ	૮
વર્ગ ખીજો	૫૬
વર્ગ ત્રીજો	૧૬
અરક્ષીત	૭
તલાશ કરનારી રહાઉટસ	૮
ટોર પીડો બોટસ	૧૦૯
ટોરપીડો ફીરટ્રોયર	૧૯૧-૨૮
સખ મરીન	૬૪
કુશ સંખ્યા	૬૭૫

દેશ પાંજરા સમો બનાવ્યો દશે દીશ જકડે,
 નાકાં બંદર માર્ગ શહેરમાં સૈન્ય+ તોપ ગગડે;
 હથીયારે ઝુંટાવ્યા બાણે પાંખ કાપી રખડે,
 હાણો પાણી દીએ મહેર કરી બોલાવ્યું બકવે. ઊઠો. ૬
 મધૂર કીર કે મૃદંગ જેવા રણકાને મીટ ગાય,
 સૂર સાથ સુર મેળવી થાયો તાલ મૃદંગે થાય;
 લેહ તત્ત ઠંડ ઝુંસરી કૃપણ કાજ જગમાંય,
 પરંપરા સંતતીને સેવા દુશ્મનની હાય હાય. ઊઠો. ૭
 અધ્યા ! ઇંદિરા ! ધુણાવી શીરને ઉઠ ઉઠ આ વાર,
 સુતો સીંહ શું શુદ્ધ મહીં થઈ કાયર સમ નીરધાર;
 તેડે તુજને જ્યેજન નૃપતી થા લડવા તૈયાર,
 તન મન ધનને અર્પી પ્રીતે બચાવી લે પરિવાર. ઉઠો. ૮
 દક્ષીણાક્ષીને દક્ષીણ બાહુ ફરકે છે આ વાર,
 સુકુન સુચવે હીંક વીરને પ્રીટીશના જયકાર;
 ભૂચર, ખેચર, જલચર, સૈન્યો ઉભાં લેઈ હથીઆર,
 થયા અધીરા તત્પર ધુમવા કીર્તીયશ ભરનાર. ઉઠો. ૯
 જંગ જંગને જંગ વિના નહીં સુઝે અન્ય વિચાર,
 યુવતી સતીને બાલ બાલુડાં તરછોડી નિરાધાર;
 અટકાવે છે પ્રેમ ગૃહસ્થાશ્રમ ત્યાગ નિશ્ચયે શોધાર,
 કરવા તત્પર કર્તવ્યોને ધાયો ધાયો આવાર. ઉઠો. ૧૦
 વાર વાર આવો ન આવે સમય ઝડપી લે સાર,
 સ્વર્ગ વિશે ઉભી આ દીસે સ્વતંત્રતા સુખકાર;
 દેવિ દિવ્ય યશ મુગટમાળા વિજય કાજ તૈયાર,
 ઊભી અપ્સરા વરવા અધીરી યશસ્વી વર વરનાર. ઊઠો. ૧૧

+દીવીઝન એટલે ટુકડી અથવા વિભાગ. તેમાં ૨૫૦૦૦ અનુષ્ઠો હોય છે.

૧ મહા તોપખાનાની બેટરી. ૪ તોપોની ક્રીગેડ.

એક ટુકડીમાં ૫૯૮ અમલદાર, ૧૮૦૭૫ પાણદળ, ૬૧૬૨ ઘોડા, ૨૬ તોપો, ૧ વીમાની, ૧ રેલ્વે ટ્રેકન, ૩ રણમાં સારવાર કરનાર ટોળી, ૨ ઇન્જનેરની ટોળી, ૧ નીશ્ચાન કંપની, ૧ ઘોડેચાર રોકોવર્ડન, ૧ હારગેળાની ટુકડી.

અપમાં આવો દેશતણા સહુ વીર શયન કરનાર,
 ધસો તોપની સામે દોડી ખુંચીલો હથિયાર;
 તેની બેડી તેના કરમાં તેની હુસરી ત્હેની,
 ગર્દન પર ધરી બળદીયા સમ કરો કેદ જર્મની. ઊઠો. ૧૨
 ડાંગ મારવા ચોર આવિયા કહો ધરશે શું શીશ,
 તલપ મારી ગરદનને ઝાલો સ્વભાવીક કરી રીશ;
 સાત ઠોટીના ભાર કહો શા ચોત્રીસ ઠોટીજન હાંક,
 રાજપુત્ર સત સપ્ત રાજ્યના પ્રીટીશ છત્ર અભિન્ન. ઊઠો. ૧૩
 સભ મરીનકે સુરંગ રેફેટક ટોરપીટો ગન ખોટ,
 ભર્યા સમુદ્રા નૌકા પ્રીટીશ નથી જરા કંઈ ખોટ.
 ઉરાડી દો એ ડ્રેનોટને ચતુ કરી લોટપોટ,
 ખીલા મારો તોપ વીશે જઈ મુકો સામટી દોટ. ઊઠો. ૧૪
 નંદ ઇંદિરા દુરખીન લૈને કેખીન ઉપર જાય,
 આનંદે ચઢી ઠોલ ઉપરનીજ નિશાન ઉડતું જ્યાંય;
 જોયે જર્મન ડ્રેનોટને દુળતી દરિયામાંય,
 હાંક હેમની ચલ્લી જોતાં લોભી જમ પુરમાય ઊઠો. ૧૫
 સંસ્થાનીને સ્વયંસેવકો તણી નથી કંઈ ખોટ,
 સર્વીયનને જોલજયન ફેંચો જહાદુર વ્યુહ સચોટ;
 રૂશીયન રીંછ વડે ફાડીખાશે જર્મન કરી લોટપોટ,
 જાપાનીસ છે જગ વીખ્યાત મીત્ર આપણા મહોટ. ઊઠો. ૧૬
 પ્રીટીશ વાવટો જર્મની ઉપર ફરકાવો એ ધર્મ,
 શીરછત્ર સમ્રાટ જ્યોર્જને કરી દાખવો કર્મ.
 બીજમઠોણ પરશુ ને સીતા પતીયશ સમરો આર્ય,
 રોળોરણમાં રાક્ષસ યુદ્ધે અટકાવો અનર્થ. ઊઠો. ૧૭
 પ્રગતી ખાતર જગતની ખાતર વૃદ્ધી ખાતર સર્વ,
 વ્યાપારની ખાતર મીત્રની ખાતર વચનની ખાતર પર્વ;
 સત્ય આપણા ધર્મની ખાતર લડોલડો મળી મિત્ર,
 જર્મનીએ સૂઝારો મારી નાંખ્યો કરી અપવિત્ર. ઊઠો. ૧૮

મનુષ્યત્વને મારી નાંખ્યું રાક્ષસ બાવે આમ,
 કેશર કૃત્યો જન જુઓ કુર દૈત્ય સમાન.
 વિમાનમાંથી બોળ ફેંક્યો ઊંઘતા ઉપર આમ,
 ભયભીત પર ગોળી છોડે બાળ વૃષ્ઠ જે કામ. ઉઠો. ૧૯

બાણ એજ છે ભોંબ હાલના, રફોટક દ્રવ્ય જે રામ,
 બાળી નાખ્યાં લીલાં ક્ષેત્ર ગલી દેવાયનને આમ,
 કર્ણ બીજમને અશ્વિયામાં તણું અસ્ત્ર સમાન;
 કુર દૈત્યના કાળા કરમે અપકીર્તી અપમાન. ઉઠો. ૨૦

હાથ પગ વિનાનાં હમને શું દીકાં ઘેટાં,
 સ્વતંત્રતાના પુત્ર હમે રહો બલી તણું ભેટાં;
 મુનીવર્યોના મંત્ર તંત્રને યંત્ર રસાયન કામ,
 અગ્ની એકે બાણ હાલના ભોંબ જેહતું નામ. ઉઠો. ૨૧

જાણી હિંદીને અસસ્ત્ર નબળા, ખોટા કરી ખ્યાલો,
 શીર ધુણાવી આર્ય વીરત્વે, શાશનપૂર આલો.
 ત્રાહ્ય ત્રાહ્ય પોકારે અરિજન, નબળા પણ સબળા,
 સત્ત્વ ઉછળ્યું ત્રિભુવન જીતે સબળા થતી અબળા. ઉઠો. ૨૨

૧ બાણ શબ્દ પરથી ભોંબ શબ્દ નીકળ્યો છે. એક બાણમાંથી અનેક બાણ નીકળે અને આખા સૈન્યને નસાડે. તેજ પ્રમાણે ભોંબપણ એક રફોટક દ્રવ્ય છે.
 ઘોડેચારની ડીવીઝન.

૪ ઘોડેસ્વાર બ્રિગેડ દરેક ૩ રેજિમેન્ટની બનેલી ૨ ઘોડાપી ખેંચાતી બ્રિગેડો, ૪ ઇન્જનેરી કંપ્સ, ૧ નીશાન ફર્સ્ટનાર, ૪ કંપ્સ, ૧ હવાઈ વીમાન, ૧ ઘોડેસ્વાર ટ્રેન, ૪ સારવાર કરનાર ટોળી. સમગ્ર ડીવીઝનમાં અમલદારો ૪૮૬. ઘોડા ૧૦૧૯૫. બીજી કેટલીક પાયરી વાળાઓ ૯૪૧૦ તોપો ૨૪. અમેએ હુકામાં બુદ્ધ રચના, આવક ભવક અડસદા સૈન્યની ગોઠવણ સૈન્યના સ્થાન, નવી ભતના હથીયારો, તેની બનાવટ તેની શક્તિ, અર અને અચર સૈન્ય, દેશની અંદર અને બહાર લડાયક સૈન્ય વીજેરની માહિતી ગ્રંથ વિસ્તાર બધે અમે આ પુસ્તકમાં આપી શક્યા નથી એટલા માટે જેને જીજ્ઞાસા હોય તેણે ચીત્રમય જમત અને ધી ગુજરાતીના અંકો તે તે સમયના વાંચવા.

સંત સંકલ્પે સૂદૃઢ સઘળા પીસી કાંત મ્હોલાં,
ચલો ચલો ઝટ હાર દોર રહી માંડો ડમ મ્હોલાં;
સ્વતંત્ર ભૂમાં જન્મ જોડનો ઉચી મતી આવે,
અશસ્ત્ર ભૂનો શુભામ હોય તે છાંડયું ખાય ભાવે. ઉઠો. ૨૩

ભચ્ચ ભચ્ચ ભચ્ચકાઓ ભાલા તુરંગ તોખારો,
પદાતિ બંદુક ગેળી ઘનને વરસાવી મારો;
તોપ ગર્જના ધુમ્ર વાદળે ગર્ભ છાંટ મારો,
અમક અમક સમશેર બહાદુરો વિજળી અમકારો. ઉઠો. ૨૪

કાલામીરૂદ્રના તૃતિય નેત્રથી અમી ઓકાવો,
શંકર સુખકર સંહારક શ્રી શકતી સંભારો;
હરા હરા હર હરહર ઉચરી જય ધ્વજ ફરકાવો,
રણપટ રૂધીરે રેલી તાંડવ શબવાહી કારો. ઉઠો. ૨૫

સંહાર વિશે બીજા ઉદ્ભવ સ્થિતિનાં ઉગાવવા ખેડો,
સ્વરાજ્ય ભક્તિ પ્રેમ રૂધીર જળ ખાતરને રેડો;
સ્વતંત્રતાના વૃક્ષ વાડીમાં ફળ પુલ ધાન્ય ધારો,
લક્ષ્મીવર વિદ્યા વ્યાપારે વસે ભાઈ ચારો. ઉઠો. ૨૬

હમે કરી મ્હેનત વાવીને શું ચરશે ગોધા,
લીલાં ક્ષેત્રમાં પેસી કણસાં મફતમાં મોઘાં;
અહીં આવીને ઘુસવા ઘરમાં શસ્ત્રબળે સત્તા,
હાથ ભયે કરી પ્રપંચી કાનુન A સામે લો લટ્ટા. ઉઠો. ૨૭

ઘોર દુહુંભી વાળાં વીરસ કાવ્ય મધુર સુર મ્હોય,
ધસી ઇંદીરાએન૧ વીશે ઘન ગેળી વૃષ્ટી જ્યાં હોય;

A ખ્રીષ્ટીશ કાયદા રેયતની સમાના મતયા રચાય છે, તેથી રાજ અને રેયત રાજ રહે છે જર્મન (શત્રુ)ના કાયદા શસ્ત્રના જોરથીજ રચાય છે. તે પોને જીતેલા બેદશ્યનના રાજ્યમાં અભાવવાથી રેયત રાજ ઉપર ગુસ્સે થઈ રહે છે.

૧ એ સૈન્યની વચ્ચે કેટલાંક માઇલનો રણપટ હોય છે તેમાં સામતામી તોપો અને ગોળીઓ વરસે છે. આમાં ઉપરથી તોપના ગોળા આસ્થા જાય અને ગોળીઓના વરસાદ વરસે તેમાંથી સૈન્ય ફોડી જાય તેનું નામ એન ઓફ ફાયર કહે છે.

રણપટ શબને રૂધીરે રેલ્યો દોટ મૂકી ત્યાં થાય,
 પુટે તોપ તે પકડી ખીલા ઠોકી ઠોકી હરખાય. ઉઠો. ૨૮
 આવ્યો અચાનક ગોળો તેમાં ઉડી દીવ્ય રૂપ થાય,
 ઉભી અપ્સરા માળ લઈને પહેરે વીર વરાય;
 ઉત્સવને આનંદ ઇન્દ્રિય અમર રસે ભોજય,
 અહીં તહીં સુખ કીર્તી અને યશ દેતો લેતો જાય. ઉઠો. ૨૯

A સખમરીન વર્ણન.

લાવણી.

પેસે છે પાતાળે પવનમાં તરી ઉપર આવે,
 પાણી મધ્યે ડુબી ચલતી સખમરીના કહાવે. ૧
 ઓ ! પ્રાણવાયુ કોથળીમાં ખલાસીને દો પ્રાણ,
 સુરંગ સાથે અથડાય એતો તરત થાય છે હણ. ૨

A સખમરીને માછલીના જેવું મોઢું હોય છે જેમાંથી ટોરપીડા છૂટે છે. માછલીની પાંખો જેવી તેની પાંખો કે જેને ઉપયોગ ડુપકા મારવાના કામમાં સક્રિયતા જેવો છે. અને પૂંછડી જેવી તેની પૂંછડી જેને ઉપયોગ નૌકાને મતિ આપવાના કામમાં થાય છે. સમુદ્રના તોફાનમાં પણ એ ડામાડોળ થતી નથી કારણ કે સમુદ્રની જેટલી ઉંડામએ આ નૌકાપ્રયાણ કરે છે. તેટલી ઉંડામ સુધી મોઢાંતું પરિણમ પહોંચ્યા શકતું નથી. એમાં અનેક પ્રકારનાં શુભ્ર વસ્ત્રો રાખવામાં આવે છે અને તે કાઢતે જોવા દેતા નથી. એના પર બાર ખલાસી હોય છે. પ્રત્યેક સખમરીનમાં વાયરલેશ ટેલીગ્રાફની વ્યવસ્થા કરેલી હોય છે. સખમરીન સમુદ્રમાં ઓછા એન્જીનથી ચલે છે. દરેક સખમરીનમાં બે પેરીસ્કોપ (પરિસ્પિકાશન) હોય છે. જેમાંથી એકને ઉપયોગ નૌકા ચલાવવાના કામમાં અને બીજાને સમુદ્રની સપાટી પર શું થાય છે તેની તપાસ કરવાના કામ માટે ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. આવી નૌકા પાણીની સપાટીથી ૧૨૦ ફુટ નીચે જઈ શકે છે. આવી નૌકા ઉપર તોપો પણ મુકામાં આવે છે.

(વિશેષ માહિતી ચિત્રમય જમત સને ૧૯૧૫ જન્યુઆરી અંક ૧ ખાના ૮ ઉપર જોવી.)

ત્રણ હજાર ને સાતસોં ટનની ત્રણ હજાર છસોં અંશ,
 શકતી ઝડપ ત્રીસ મૈલ કલાકે એવું ચાન જલ મધ્ય. ૩
 અમલદાર દ્રીશત જે માંહે સૈનીક સંખ્યા મહોટ,
 તાકી ફેકે બાણ ભાંખને કરે સ્ટીમર હોટપોટ. ૪
 ગાખડુ પડતાં પાંચ મીનીટમાં ડુબાડી દે ગનઠોટ,
 બખ્તર વાળી લશ્કર સાથે ગણે ન ભરતી એ.ટ. ૫
 દીવાળતી નિશાન દુર્બીન હવા માપનું યંત્ર,
 જણાય નહીં છુપી જલમા એતો માછલી જેવું અંગ. ૬
 મત્સ્યચાન એને તો કહે છે ખ્રીટીય ગોદી મ્હાય,
 શીલ્પી યંત્ર બાંધે કારમીએ હોડિ વિનાશક જયાંય. ૭
 ખરે ચાંચીયા જર્મન કેફ જલમાં એ હથિબાર,
 આકાશે એપલીન A ઉશડી નાશ કરે અપાર. ૮
 નથી દીકો ને નથી સાંભળ્યો આવો કંઈ સંગ્રામ,
 રામાયણ મહાભારત એની આગળ નાના માન. ૯

A યુરોપી રાજ્યનું વિમાનબળ.

	એરોપ્લેન ને એપ્લીન	હવાઇ વિમાન		માર્ગપ્રદર્શક	
		૧વર્ગ.	૨જો વર્ગ.	૧વર્ગ.	૨જો વર્ગ.
ગ્રેટબ્રીટન	૧૩૦	૩	૨	૬૦	૧૭૦
ફ્રાન્સ	૭૫૦	૭	૧૪	૩૦૦	૨૫૦
રશિયા	૩૮૦	૩	૫	૨૦૦	
જર્મની	૨૫૦ અને ૪૦૦	૧૩	૮	કસોડીમાં ઉતરેલા જણાયું નથી.	
એરટ્રીયા	૧૫૦	૩	૩	૨૦૦	
ઇટલી	૨૦૦	૫	૩૦૦	બનાવવાનો ક્રમ છે	

ઉપરની સંખ્યામાં હવાઇ વીમાનના શિક્ષણની રકૂસના વિમાનોની
 મર્યાદા કાઢેલી નથી. દર કલાકે ૪૦ થી વધુ માઇલની ઝડપે આવે તે પહેલા
 વર્ગના વીમાન. છે. (ઉલી મેચ ૧૯૧૪ ની ફાઈલમાંથી)

હજાર મેલનો ઘેરો ઘાઘેલો યુરોપ અધુનું જાણુ, B

મીત્ર રાજ્યનું કોટી ઉપર છે હરકર જૂપર માન. ૧૦

B હાડાધમાં ઉતરેલાં રાજ્યનો વિસ્તાર.

અંક	વિસ્તાર	વસ્તી	માઇલ દીઠ
	હજાર ચોરસ માઇલ	લાખ	વસ્તી
એશિયા	૧૭,૦૦૦	૬૭૫૦	૫૭
આફ્રીકા	૧૧,૫૦૦	૧૩૭૦	૧૨
ઉત્તર અમેરિકા	૮,૩૦૦	૧૩૩૦	૧૬
દક્ષિણ અમેરિકા	૭,૬૨૫,	૫૩૦	૭
યુરોપ	૩૬૭૫	૪૪૫૦	૧૨૧
ઑસ્ટ્રેલીયા	૩૪૦૦,	૭૦	૨
કુલે	૫૧,૫૦૦,	૧૭,૫૦૦,	૩૪

જુદા જુદા મોટા રાજ્યોનો વિસ્તાર વસ્તી નીચે પ્રમાણે છે.

રાજ્યો	વિસ્તાર	વસ્તી	માઇલ દીઠ
	હજાર ચોરસ માઇલ	લાખ	વસ્તી
બ્રીટીશ	૧૧,૫૦૦	૪૪૫૦,	૩૯
	૮,૭૬૫	૧૭૫૦	૨૦
લેટીન અમેરિકા	૮,૪૦૦	૮૦૦,	૧૦
ફ્રેંચ	૪૭૪૫	૮૦૦,	૧૭
ગ્રીન	૪૦૭૫	૪૩૫૦,	૧૦૨
યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ	૩,૭૦૫,	૧૦૫૦	૨૮
જર્મન	૧૩૩૫,	૮૦૦,	૬૦
મેક્સિકન	૯૨૭,	૨૩૦	૨૫
પોર્ટુગીઝ	૮૩,૮૫	૧૫૫	૧૮
નેધર્લેન્ડ્સ	૭૬૫,	૪૪૦,	૫૫
ઇટાલિયન	૭૦૦	૩૬૦,	૫૧
ટુર્કી	૪૪૫,	૨૩૦,	૫૧
સ્પેનીશ	૨૮૦	૨૦૦	૭૧
જાપાન	૨૬૨	૭૦૦	૨૬૭
ઑસ્ટ્રીયા હંગરી	૨૬૧	૫૦૦,	૧૯૧

(શુભરાતી ૨૩-૬-૧.૧૪)

હરીયા પરતો એક છીટશની દોડે છે મનવાર,
સમુદ્ર સઘળા ઉપર રાજા ખુદકો છે વહેવાર. C ૧૧
તટસ્થ રાજ્યો ભલે કરે જ્યાં આવજાવ વ્યાપાર,
માત્ર જર્મનો સાથે જાંધી ચત્રૂ નીરાધાર. ૧૨

ત્રણ મોટા રાજ્યના રાજાઓ રશિયાનો ઝાર છીટનનો પંચમ જ્યોર્જ, અને જર્મનીનો એમ્પરર પોતાના લશ્કરને વિદાય કરતાં બાષણમાં બુધ્ધરને યાદ કર્યો હતો. તે ઉપરથી એ ત્રણે રાજાઓએ બુધ્ધરથી મહાન પોતાથી કોઈ વિશેષ અદ્વૈત સત્તાને માનનારા છે એ સ્પષ્ટ થાય છે.

C નોંધાવળ.

મનવાર.	છીટન જર્મની ફ્રાન્સ યુ. સ્ટે. ઓસ્ટ્રીયા ઇટલી જાપાન						
૧ વર્ગ (નોંધાનાશક)	૩૨	૧૯	૧૨	૧૪	૮	૧૦	૬
૨ વર્ગ „	૧૦	૦	૦	૧૪	૩	૪	૪
૩ વર્ગ દશ વર્ષની જુની	૩૦	૨૦	૧૧	૯-	૬-	૭	૯
ફરતી આરમારી લડનારી	૯	૭	૦	૦	૦	૦	૪
ખીજી જાતો	૩૪	૯	૧૮	૧૪	૭	૯	૧૩
નવી જાતની ૨૪ નોટ ઝડપની	૫૦	૨૭	૩	૩	૪	૪	૪
નાશ કરનારી (૧૦ની જુની)	૧૬૨	૧૧૬	૭૪	૪૩	૩૬	૪૦	૪૧
નોંધાનાશક હોડી (નવી)	૩૬	૦	૯૫	૦	૧૨	૬૮	૧૧
પાણીમાં પેશનારી	૯૧	૪૦	૯૪	૪૭	૧૪	૨૦	૧૫

કુલ ૪૫૯ ૨૩૮ ૩૦૬ ૧૪૩ ૮૬ ૧૬૨ ૧૦૭

ખર્ચ પૌંડ હજાર ૪૬,૩૦,૦૦ ૨૩૩૦૦૦ ૨૦,૬૦,૦૦ ૧૯,૪૦,૦૦
૮૩૦,૦૦,૧૦,૧૦,૦૦૦ ૯,૮૦,૦૦

માણસો. (સુત્રેહરેળા. ૧.૪૬૦૦૦ ૭૨,૮૮૯,૬૩,૦૦૦ ૬૮,૦૦૦ ૧૯,૦૦૦
૩૭,૦૦૦ ૫૧,૦૦૦

(નનામત) ૬૨,૬૦૦ ૮૦,૦૦૦ ૭૨,૦૦૦ ૪૫૦૦, ૨૦,૦૦૦ ૪૦,૦૦૦
૫૦,૦૦૦ (અનુસારી ૯-૧૧-૧૯૧૪)

તોપના ગોળા. એક તાલી મદહાર.

ચડપ ચડપ ધુમ ધુમ ધુમ ગોળા ટેક.

ગભે છાંટ ભરી ઉડે ગગનમાં, શું વરસે ઘન ભાદરવા;
કાપિ કાળીકા માત ભવાની, સ્વતંત્રતા રક્ષણ કરવા. ચડ. ૧
એક મીનીટમાં એક તોપથી, એક છુટે ગોળા ગરવા;
સહસ્ર એવી તોપો સામટી, પર્વતના કરતી ચુરા. ચડ. ૨
સ્ફોટક દ્રવ્ય ફટફૂટી જાયે, પૃથ્વી ઉપર આથડતાં;
પચાસ ફીટગોળ ફરતી છાંટો, કરનાર કરતી સર્વફનાં. ચડ. ૩
એ હબારનો એક ભડાકો, હાડૂ ગોળાના ખરચ્યા;
હાથી જેવડો ઊંડો ખાડો, કરી પાડે ધરણીમાં ચીરા. ચડ. ૪
સાડી ખાસેંટ મણુનો ગોળો, ઊડે છાંઈ નભ કાગ ઉડયા;
ધુમ્ર ઘોટ ઘન દીસે ન કાંઈ, આળીસવાર અક્ષા ઓકયા. ચડ. ૫
જાતી લાંબા મ્હાકાળી ફેરી, વિદ્યુત ચમકે શું વર્ષા;
રેલ રૂધીરની નદી રણભૂમાં, મુડકાં લાગ્યાં તૃણ તરવા. ચડ. ૬
રાત્ર દીવસ દૂર અઢાર મૈલના, પટમાં કરી દે સર્વ સફા;
સન્ય બળે છુંદી સ્વતંત્રતાને, જર્મન જુંસરી જુંસરવા. ચડ. ૭
મીત્ર રાજ્ય છે ન્યાયની પક્ષે, સ્વતંત્રતાને જાળવવા;
ધર્યાં તથાપિ તટસ્થ રાજ્યો, સ્વાર્થી રહ્યાં છે એ પરવા. ચડ. ૮
નિજબળ ધનને સાચવી રાખ્યાં, ઉગતો સુરજ પછી પુજવા;
આથમતાને ધીછક કહીને, પાછળથી લાતો દેવા. ચડ. ૯
અશ્વતરી અમીનાં યાનો, વિમાન લાગ્યાં ઝટ ઉડવા;
ઉપર ચઢીને ઊંખ બાણુને ઊંઘતા પર ફેંક્યા બળવા. ચડ. ૧૦
નંદ ઈંદીરા ચળ વાહીની, કાઠે શબ ભક્ષણ કરવા;
સ્વર્ગ દ્વાર ઊઘાડી વિજય ધ્વજ, યશ મુગટ મુખ ભરવા. ચડ. ૧૧
સ્વદેશ ભક્તી પ્રેમે પોઢયા, સમર ભૂમિ પર વીર ગરવા;
કુસુમ વૃષ્ટી કરી આવી અપ્સરા, વિમાન લૈનર વર વરવા. ચડ. ૧૨
હોંદી સૈન્ય ધુમે ચુરપમાં, મિત્ર રાજ્યને રહાય થવા;
જ્યૈશ્વ નૃપતિ ભક્તિ ભાવે, લાગ્યા પ્રગતિને કરવા. ચડ. ૧૩

શુર્જશબ્દી, સૌરાષ્ટ્રીને મહારાષ્ટ્રી, શીખ હીંદી ગુરખા;
 રિદ્ધિ સિદ્ધિ બુદ્ધિ નિધિ નવ, લે ગણ નાયક વિદ્ધર ચડ. ૧૪
 હજાર ત્રીસ તોપો લઈ સાથે, ચંડ ચંડી રણમાં ધુમવા;
 સાડાસાત મૈલે દુરથી ગોળા, તોડે કીલ્લા બહુ જખરા. ચડ. ૧૫
 વાતાવણીમાં ધુમ્ર સુરાને, ગંધક લાગ્યો બહુ ઉઠવા;
 ગંધ કોયલા સુરદા કેરી, ખમાય નહીં ને રાગ હવા. ચડ. ૧૬
 માખીઓ તીડપેરે તુટીને, રાતે પણ ના દે ઝિઘવા;
 પૃથ્વીપર પાછી પથરાઈ, નવી ખાણ પડલોહ થવા. ચડ. ૧૭
 સીસું કોયલા ત્રીભુવનમાંથી, પુનર્જન્મ આળ્યા લેવા;
 શીવ સંહારક ત્રિશૂલ ધારી, લાગ્યા તાંડવને કરવા. ચડ. ૧૮
 વક્તા કવી લેખકની કલમે, આવિ ભારતિ ભય હરવા;
 મયુર નૃત્ય કરી તર્ક વિમાને, નૌકા પર લાગ્યા ચઢવા. ચડ ૧૯
 નંદ ઈંદીશ અન્ન પૂરણા, દુર્ગા દુર્ગમ ગઢ ઝીંવા;
 હંદુબી હમદુમ ડંકા ડમડમ, લાગ્યા જય નાદો કરવા. ચડ. ૨૦

લાવણી

મુગા મુગા કયમ સુતા સુમ થઈ વક્તાને કવીઓ,
 ધર્મતણા આચાર્ય વણીકને વીદ્યવર મનીષીઓ. ૧
 રાજપુત્ર કોવીદ વિપ્રને સતિના પાલ કહો,
 બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વૈશ્ય સેવકો જંગલગચું છે જો. ૨
 હીંદ આંગણે શત્રુ જર્મન કેરી મનવારો,
 ધુમે છોડી ગોળા ગરવાને ગણે ન કુંઈઝરો. ૩
 ઈંગ્લીશ રક્ષક જ્યોર્જ પાંચમા તેડે તમને ઓ,
 ગુરખા, શીખ, બંગાળી બહાદુર સૈનીકવીર વિદુષો. ૪
 અનેક નામે અનેક ફંડો કાઢ્યાં ઉમરાવો,
 હાઈ ધાયલ સૈનિક કાજે મદદે સહુ આવો. ૫
 સાર્વજનીક આ પરોપકારી હવન માંહે હોમી રહો,
 સ્વતંત્રતાને શાંતિ તોડે અરીહલ જર્મનઓ. ૬
 વીના કારણે હાંતપીસીને આળ્યા લડવા હો,
 તૈયાર કરી અગમચેતીનીજ બળથી બળીયાઓ. ૭

શાંતી પ્રિય મંત્રાટ સીંહ જે જ્યોર્જ નૃપ સુતો,
 શુદ્ધમહી ધુસી જગાડવાને જર્મન અરિહળ હો. ૮
 શીયાળવા શીકારે ચાલ્યા કેસરીની શુદ્ધમાં,
 હાથ ઘાલી હરમાં છંછેડયો મણીધરેના મુખમાં. ૯
 પત્રપત્રોક તાર ખમરથા છાપી જંગ માંડો,
 નંદ ઇંદીશ પરે પકતીથી ચઢવાનો ફાટો. ૧૦
 વેર હોન નથી સીંચુગીટીમાં. સોનું રૂપ આપો;
 સવડ વ્યાજની નીયમે આપી, કરને દૂર રાખો. ૧૧
 લડાઈ ભવીષ્યની પ્રભની, સ્વતંત્રતા કાજે;
 ભવીષ્યના લોકો એ ભરપૈ, કરવી ન્યાય સાથે. ૧૨
 અઢી કેટી રૈયતને કાજે, એક કેટી લડતા;
 રણ સંગ્રામે મીત્ર રાજ્યના, સૈનીક રણ ધુમતા. ૧૩
 વીમાનમાથી પડે જિંદગી, છોડે છે નીજ પ્રાણ;
 સખમરીનો ડુમાડી નાંખે, ડૂંડનોટની હાણ. ૧૪
 છોડે રક્ષણ સ્વદેશ અર્થે પ્રાંત પુત્ર ઘર ખાર;
 રાજ્યલક્ષ્મીથી પ્રાણ અર્પી રે વીર વિદુષ આ વાર. ૧૫
 થંડા ભરફે ટેંચ માય છુપિ, થથરે પરને કાજ;
 પ્રાણ અર્પવા તત્પર સૈનીક, ઉઠાર મતના આજ. ૧૬
 તાર કંટકી જાળ અને વળી, વરસે જોળા જોળી;
 રણ પટમાં ભયકતા લાલા, શત્રુ સૈન્ય ને રોળી. ૧૭
 જેરી ગ્યાસ કલોરીનથી જોળા, ભરી ભરી છોડે દૂર;
 છ માઈલે તે પસરી મૃત્યુ, સર્વ આણતા દૂર. ૧૮
 લોક સંગ્રહે ધીરવીર સહુ, કષ્ટ સહે છે આમ;
 વણીક શુદ્રને અઢાર વરણો, આહુય કરે તમામ. ૧૯
 સ્વધમ ને સ્વરાજ રક્ષણે, ધરે શસ્ત્ર ને અસ્ત્ર;
 વીર વીદુષને સૈનીક સરવે, પ્રજા લોક સમસ્ત. ૨૦
 સ્વરાજ્ય તે સ્વ રક્ષણ અર્થે, સર્વ સૂખનો નાશ;
 એ ઇશ્વર તું સાહય સદ્ય કર, તારાપર છે આશ. ૨૧

અપૂર્ણ

(વધુ માટે કાવ્યાનંદ નિધિનો ત્રીજો ભાગ જુઓ.)

હિંદરાજ્ય ભકિત (લડાઈમાં.)

- પંચમ જ્યોર્જ નૃપતિને પેળે, વિષ્ણુ અંશ જેઓ,
એવા આર્યનીતી એ નીપૂણ, વેદમાર્ગી તેઓ. ૧
- પંચ માતને પંચ પિતરની, નીત્ય જ્યાંહાં પૂજા,
વિર વિદુષને અઠાર વરણો, શ્રેષ્ઠ ધર્મ ધાર્યા. ૨
- પાલક શકિત વૈષ્ણવી કહાવે, તે નૃપતી પૂજાય,
વિશ્વ વિશટનું અંગમાતૃભૂ, સ્વમાતૃ તે કહેવાય. ૩
- ધંધરનું સ્થુલ સૂક્ષ્મ રૂપગણી, ભિજિની ભકિત,
શ્રુતી શાસ્ત્ર અનુસરનારાની, અચલ રાજ્ય ભકિત. ૪
- સ્વતંત્રતાના હીમાયતીઓ, મીત્ર ધર્મ કાળે,
ધર્મ નીતિભલ વડે સૈન્યના, બળથી વીરાળે. ૫
- સ્વધર્મ જાણી આત્મ રક્ષણે, જ્યોર્જ નૃપ લંડતા,
શત્રુ જર્મનો રાજ્યલોભી તે, રાક્ષસ છે ગણતા. ૬
- શસ્ત્રકળા ને સૈન્ય સર્જે ધર્મ, ચઢી આવી નો ધાડ;
નોર્થ નિધીને લંડન ઉપર, ભોંબ વડે વઢવાડ. ૭
- સુખે સુતાતાં બાળક બાલુડાં, વૃદ્ધ ઉઘે સ્ત્રી જન્મ;]
તે પર ઝેરહીનમાંથી માર્યા, ભોંબ લાગી અમત. ૮
- આત્મરક્ષણે ઉઠ્યા જ્યોર્જ નૃપ, ધાયા ગરીબનીવાજ;
સખલ શત્રુ સામે નિજ નૌકા, અણકય લઢવાકાજ. ૯
- તીડ સમા તૂટ્યાં શત્રુ ફળ, વિરતા લીધા પ્રાણ,
ભેઈ હોંકના તનુએ ઉઠ્યા, રાજ્ય ભકિતમાં જાણ. ૧૦
- અઠાર વરણો હજાર નૃપતી, કરે જ્યોર્જને સ્હાય,
પાંચ લાખથી અધીક સૈન્ય તે, પશ્ચીમ દીશમાં ધાય. ૧૧
- ધન ધાન્ય પુર ઔષધીને, વીવીધ સામગ્રી સાથ,
ચઢ્યા રેલગાડી અગ્નીની, ગનભોટે વીખ્યાત. ૧૨
- અતી ઉપકાર ભક્તજયમહેશ છે, થોભાવ્યા શાહી,
સમય મીત્ર રાજ્યોને મલતાં, સજ્જ થયા શીખી. ૧૩

એક પાસથી ભેલજ્યન લડતા બીજી પાસ હીંદી,
 જ્યોર્જ નૃપતિ સખળ થયાને, અટકાવ્યા ફંદી. ૧૪
 પેરીસ પરનો ઘેરો અટક્યો, ઝીતાયું નહીં ઇંગ્લાંડ,
 લોભી શત્રુની સખળ ઇચ્છા, નિષ્ફળ થૈ ફંદાંડ. ૧૫
 હીંદી રાજ પુત્રો ઉત્સાહે, આફ્રીકા ધાયા;
 ખચ્ચર ઉંટ ઘોડાના સ્વારો, પાયઠળ વીર આઠ્યા ૧૬
 હીંદી સૈન્ય સામગ્રી સાથે, મીત્ર ક્રાન્સ મહદે;
 જઈ લડતા ભેલજ્યમ કેરી વિકટ માર્ગ સરહદે. ૧૭
 ડાર્ટનાલસમાં હીંદી લશ્કર. મેસેપોટેમ્યા માંય;
 ખસરાને બગદાદ આદીસ્થળ, તુર્કી સામે ધાય. ૧૮
 શીયાળાની કકડતી જે, બર્ફ અને થંડી;
 હીંદી વીરુધ્ધ હવા પાણીમાં, લડતા સહુ હીંદી. ૧૯
 લીલા ક્ષેત્રમાં હરતા ફરતાં, તે રેતી રણ માંય;
 રગદોળાયા રણાંગણે છે, જ્યોર્જ ભકતી પ્રકટાય. ૨૦
 ઇરાન મસ્કત અખાત માંહે, મીસેપોટેમ્યા બાય;
 સેલોનિકા, ઇજીપ્ત એડને. હીંદી સૈન્ય સોહાય. ૨૧
 તરસે ત્રકડી ત્રકડી ગયા જીવ, મળે ન જળરણમાં;
 પ્રીતે હીંદવીર પોઢયા સહાની, ભકિતથી બિંધમાં. ૨૨
 કેસ આપીયા વીકટોરીયાના, વીરધીર પરખી;
 કહર પીછાણી જ્યોર્જ નૃપતીએ, શ્રીટીશ રહ્યા હરખી. ૨૩
 વંશ પરંપરા જમીન ખેતર, પેન્થન ધન ઇનામ;
 હીંદીઓની ભકતી સેવા, પીછાની કહરહાન. ૨૪
 સર્વ વાતથી સંપૂરણ સજી, સામગ્રીને સૈન્ય;
 વરસે દોઢસો ટકા ખોટ ગૈ, થઈ હાનીને દૈન્ય. ૨૫
 મરે તેમ તેમ પુર્યાં ગાબડાં, હીંદી સન્યના સાર;
 કપડાં લત્તાં દાફગોળા, સામગ્રી તે વાર. ૨૬
 શ્રીટન હિલન કેળવ્યું તેનું, ઋણ ફેંડયું રણમાં;
 ઋણી કીધા શ્રીટીશ ને ભકિત, દાખી આ જુગમાં. ૨૭

શસ્ત્ર છીનવ્યાં તે પસ્તાવો, ખીટનને થાએ;
 ચાર લાખને બદલે ચાળીસ, લાખ હીંદી લડતે. ૨૮
 ખોટ સૈન્યની સેની જ્યોર્જને, જ્યાં તેત્રીસ ફોટી;
 કોપે ચઢીને હમાવી નાખે, હર સંખ્યા મહોટી. ૨૯
 હતે કદી જો કારખાનું મહા, યુધ્ધ સામગ્રીનું;
 એક જ્યોર્જ આખી પૃથ્વીમાં, પદ લેતે પહેલું. ૩૦
 અખીલ દેશ જર્મન શત્રૂના, રહેજ લેન હુટી;
 હતે હાંકમાં યુદ્ધ કેળવણી કેલેજ યુધ્ધ મહેટી. ૩૧
 જર્મન જેવા લાભીઓની, હીંમત ચાલત નહીં;
 હીંક પાંખને ખીટીશ જેવી, હતે કેળવણી આંહી. ૩૨
 ન્યાય નીતિને ધર્મરાજ્યની, સામે શકતે ન જોઈ;
 સ્વતંત્રતાના હીમાયતીને, સુખ ફાતાની કોઈ. ૩૩
 જો બાહુથી બળીયા સઘળા, એક બાહુ નબળો;
 નકી તેનું પ્રાકમ અડધું, કહેવાય ન સબળો. ૩૪
 જો વફાઈની બીક ન રાખે, ઉપકારે ઉપકાર;
 પ્રીતી સામું પ્રીતી તો ઉછળે, પ્રતીક્ષની એ સાર. ૩૫
 પુત્ર થાય મહોટો ત્યારે દે, પિતા યોગ્ય અધિકાર;
 પુત્ર પીતાનો પ્રીતી નીયમ એ, સાચો જગ વ્યવહાર. ૩૬
 બંધ બખેડા કરે ન કોઈ, કો'વાડે કાપે,
 નીજ કરથી નીજ જો પગ એવા, હીંદી નથી થાયે. ૩૭
 સ્વાર્થ અને સ્વતંત્રપણુએ, સૌનું છે ંહાલું;
 ધર્મ ન્યાય વીચાર વીવેકે, અમૃતસમ પાળ્યું. ૩૮
 આપ અને લ એ બંહેવાર, જ્યોર્જ નૃપ રહે;
 નબળા ને સબળા કરવાને, પ્રયત્ન ભર લહે. ૩૯
 અણકય નૌકાબળ ઇંગ્લીશનું, સદા હીંક કહે;
 ખીટીશ સૈન્યને અવર દેશના, શત્રુ ખાળી રહે. ૪૦
 શાંતી સુખમાં હીંક પ્રગતી, ઇંગ્લીશથી કરતા;
 તેને ફગો તે કદી ન દેશે, મહોટા કહે વકતા. ૪૧

દુર્ગાળી ગાયને પુટી આપે, એ જગમાં છે રીત;
 પાએ પ્રીતે પયસ્વીની પય, માનો એ ખચ્ચીત. ૪૨
 સાહય અમોને કરી ઉઠાડો, કયમ છોડી દણ એ;
 બાંય ધરે તેને ઉપકારે, સદા નમ્રી રહીએ. ૪૩
 ખીક બાયલા જનની ઉપર, કરો નહીં વિશ્વાસ;
 આપ સ્વાસ્થી હીજડા કોલી વધે ન આગળ આસ. ૪૪
 હોંદે તનમન ધન સામગ્રી, યોજ શક્તિની પહાર;
 ઉઠાવ્યો ભક્તિ સ્વધર્મે, કયો શત્રુ સંહાર. ૪૫

પરિશિષ્ટ

ચીન-જાપાનની લડાઈ; ઘોરવોર; રૂશીયા-જાપાન લડાઈ;
 ફ્રાન્સ-જર્મન વોર; અને જમદવ્યાપી પ્રચંડ યુદ્ધ; રામાયણનું
 યુદ્ધ, રામ હનુમાન યુદ્ધ, રામ-લવકુશ યુદ્ધ, ઇત્યાદિ યુદ્ધો વિશે
 મહારી કાવ્ય રચના છે. તે સર્વ છપાવતાં, તેમજ મહારી આંખે
 દેખાતું નથી તેથી ઘણા ખરચ, તથા છપાવવાનો વખત બાચ છે.
 તેટલા માટે અમે બધું છપાવી શકતા નથી. અને તે કાવ્ય
 છપાવવાનું ઇન્દ્રરાધીન રાખીએ છીએ. તેમજ લડાઈની વ્યુદ્ધરચના
 તથા બીજી બધી નોટસ (ટીપ્પણ) જનસમુદાયની આગળ તેમની
 બધામાં લાવી શકતા નથી. ન્યુસપેપરમાં અને ચાપાનીયામાંથી
 જે કાંઈ છપાયું છે તે જાણ્યોએ તે તે સમયના ચાપાનીયાઓ
 ને પેપરો કાઢી વાંચી જોવાથી ખુલાસો થશે. આટલી મોટી ઉમરે
 માથે ચાપડીઓનો ટોપલો લઈ કાંઠા ખટાકાં વેચનાર ઘાટીની
 માફક 'લોરે મારા કાવ્યો' એમ કહી પૈસાવાળાની ખુશામત કરવી
 અને લાજવમ લગાડવી એ વિદ્વાને લાંછન લગાડવા જેવું છે.
 તેમજ બહારમાં લાપણ આપવા વિગેરે બની શકે તેમ નથી.
 તેથી હમારા પુસ્તકોનું વેચાણ પણ ઇન્દ્રરાધીન રાખીએ છીએ.

કારણ કે લોકોને એવાં પુસ્તકો વાંચવાની જરૂર લાગતી નથી. અને કમીશન એજન્ટો પચીસ પચીસ ટકા વેચવા બદલ કમીશન માંગે છે. તેમજ આગળ ચીજાં વેદાદિ ઉપયોગી ધર્મનાં ટ્રાન્સ લેશનો કરવાં મોકુફ રાખીએ છીએ. જો કે, ઉન્નતિનો સુખ્ય માર્ગ ધર્મનીતી ન્યાય સત્ય સમજ સંચાર સુખ વૈભવ ઇત્યાદિ સુધારણા અને ઉન્નતિ એવાંજ પુસ્તકો વાંચવાથી મન નિશ્ચયાત્મક બને છે. છતાં તે પ્રસિદ્ધ કરવા હામ, હામ અને હામની જરૂરીયાત પુરી પાડવી ઇશ્વરાધિન છે. “ હમ કુચ્છી કુચ્છ કહેજો ” એ સિદ્ધાંતને અનુસરી હમારા ધર્મ, દેશ અને જનમંડળ વિશે હમારાથી બનતો પ્રયત્ન દેહાવસાન સુધી કરતાં રહીશું, એવી અમારી હ્રદય આ જગત્નિયંતા પુરી પાડો એવી અમારી તેના પ્રત્યે પ્રાર્થના છે. ક્ત્યોમ.

યુરોપનાં મહાન રાજ્યોની લડાઈ.

૧૯૦૭, લડાઈ, દુષ્કાળ, આગ વીગેરે આખી પૃથ્વીપર મહાન ઇશ્વરના કોપની શીક્ષા તરીકે ગણાય છે. આ ૧૯૭૦ નો શ્રાવણ માસ અને ૧૯૧૪ નો આગસ્ટ માસ પાશ્ચીમાત્ય પ્રજાનાં લોહીની રેડારેડની ચરૂઆતનો કાર્યો છે. ઇતિહાસ માટે ન્યુસપેપરો અને પંચ વાચકાની નોંધ લીધી છે. જે નીચે મુજબ છે.

આસ્ટ્રીયાના રાજ્ય લોભથી સરવીયનો તાબે રાખવા માટે રાજ્ય પ્રપંચ રચનારા ઓસ્ટ્રીયન અમલદારોને લીધે સરવીયન પ્રજા ઉશ્કેરણીમાં આવી જે મહેલમાં પાટવીકુંવરનો પતંગ, ખાવાની જગા, જવા આવવાના રસ્તા અને ચકલાની નાકે બંદી કરી સરવીયન ખુનીઓએ છુપી રીવોલ્વર હાથનેમીટ અને જોંબ ફેંકવાનું કાવતરું રચ્યું. જોંબ નીબ્જળ ગયા અને રીવોલ્વરવડે પાટવીકુંવર અને રાણીના પ્રાણ લેવામાં આવ્યા. ખુની અને કાવત્રાખોર પકડાયા. આખી દુનિયામાં મરનાર નિર્દોષી જોડા તરફ દયાની લાગણી ફેલાઈ. ઓસ્ટ્રીયાના વૃદ્ધ સમ્રાટે સરવીયાને

અલ્ટીમેટમ મોકલ્યું કે, “ખુનીઓને હમારે સ્વાધીન કરો અમે અમુક શરતો સ્વીકારો. સરવીયાએ સંતોષકારક જવાબ ન આપ્યો તેથી સરવીયાને તાબે કરવા માટે લડાઈ જાહેર કરી. જર્મની સામેલ થયું. સરવીયાનો પક્ષ ફ્રાન્સે લીધો. એટલે જર્મનીએ ફ્રાન્સ સાથે લડાઈ જાહેર કરી. જર્મનીના અને ફ્રાન્સના મુલકની વચ્ચે બેલજયમ આવેલું છે. જર્મનીએ બેલજયમને કહાવ્યું કે હમને તમારા રાજ્યમાંથી ફ્રાન્સપર ચઢાઈ કરવા જવા દો. બેલજયમ રાજ્યે ટ્રોપલ એલાયન્સ યાને બેલન્સ એફ પાવર રાખવા ઇંગ્લાંડે વચન આપેલું તેથી જર્મનીને રસ્તો આપવા ના પાડી તેથી જર્મનીએ બેલજયમ ઉપર પણ હલ્લો કયો અને બેલજયમને ખચાવવા જર્મની, આસ્ટ્રીયા સાથે ઇંગ્લાંડે લડાઈ જાહેર કરી અને દરેક મહાન રાજ્ય સાવધ થઈ લડાયક તૈયારી કરી પોતાનો સ્વાર્થ મોલો, વ્યાપાર, લાલચ, લોભ પુરાં કરવાં તેમજ વચન પાળવા મદદ કરવાને પોતાના મિત્રો સાથે મળી લડાઈ કરી.

૧ જર્મની ૫૫ લાખ લશ્કર.

૨ આસ્ટ્રીયા.

૩ ટર્કી.

૧ સરવીયા.

૨ ફ્રાન્સ.

૩ ઇંગ્લાંડ.

૪ રશીયા.

૫ બેલજયમ.

૬ જાપાન-ચીન.

૭ હીંદુસ્થાન.

લોબીયા લુટ કરવા અને શુરવીરો ‘War ‘Prize’ (લડાઈના ચાંદો) મેળવવા વ્યાપારી બહાણો પકડવા લાગ્યા.

જ્યાં ત્યાં માર્ગનાં નાકાં, કીલ્લા, રેલ્વે સ્ટેશન પલ્લે, ખારાઓ, બંદરો, મોટા શહેરો, ફેંટીયરો સરકારી મકાનો, ઉપર સખત ચોકી પહેરા રાખવામાં આવ્યા સ્વદેશના રક્ષણ માટે, સમુદ્રયાનના રક્ષણાર્થે, ખાધા ખેરાકી, અશખાબ, ફાફાનું શસ્ત્ર, તંબુ, તાર, રેલવે, વીમાન, બાઈસીકલો, મોટરો, બહાણો ગાડી અને ગાડાંની ધમાલ, ચાલવા માંડી. દરીયામાંની લાઈટ હોલવી નાંખવામાં આવી.

ખ્રીટીશ સમ્રાટે ખ્રીટીશ રાજ્યનું અનુપમ સર્વથી શ્રેષ્ઠ ભાષણ રવાને થતા સૈન્ય પ્રત્યે કયું. તેમજ અર્લ કીચનેર વોર સેક્રેટરીએ હરેક સોલજરને Excers સ્ત્રીસંજથી થતા રોગ તથા દાડુ હુંડથી દુર રહી ખ્રીટીશ સોલજરનું નામ હીપાવવા માટે જાહેરનામું બહાર પાડ્યું. (પ્રગટ કીધું) તે પછી સમ્રાટના ભાષણ જેવુંજ મહત્તા ભર્યું હતું. આયરલેંડનો સ્વરાજનો ખરડો, અલસ્ટરનો પ્રતીપક્ષ એ બંને દૂર મુકી ઇંગ્લાંડ, સ્કોટલાંડ, આયરલેંડ, અલસ્ટર વાસી, હીંદીઓ આફ્રીકા આદિ સંસ્થાનવાસીઓ અમેરીકાનો સર્વ એકે અવાજે વક્ષાદારીથી રાજ્યભક્તી કરસાવી સમ્રાટની આજ્ઞાનુસાર વોલંટીઅર થવા અને શાંતી સુલેહ જાળવી રાખી શત્રુની સામે લડવા ભક્તી બતાવી તેમજ દેશી રાજાઓએ પોતાની અંગત સેવા સૈન્ય ખજાના સાથે શત્રુ સન્મુખ વીરદેશમાં લડવા જવા તૈયાર થયા.

પોપ સલાહ શાંતીના ઉપદેશ આપવા જતાં નાસી પાસ થઈ મરણ પામ્યો આ ઇશ્વરી બનાવજ ગણવે.

જર્મની અને ઇંગ્લાંડના રાજાઓએ પોત પોતાનાં સૈન્ય ને ઉપદેશ અને વીઢાય કરતાં ઇશ્વર તમને વિજય આપે એવાં વચનથી બંને રાજાઓ ઇશ્વરના અસ્તિત્વ ઇશ્વરની સ્તૂતિ માનનારા છે. સઉએ આખી પ્રજાને અનુકરણ કરવા યોગ્ય આદર્શીલ (આદર્શ) અને પ્રજાના સત્વસાર રૂપ રાજા છે.

પરદેશની આયાત નીકાસ બંધ થવાથી જાહેરનામું પ્રગટ થયું કે જે વેપારી ખોરાકીના માલની કીંમત ઠરાવેલા ભાવ કરતાં વધારે લેશે તેને ગુનેગાર ગણવામા આવશે તેમજ જથાબંધ માલનો કબજો સરકાર પોતાના સ્વાધીનમાં લેઈ સસ્તે ભાવ વેચશે.

સેવીંગ બેંકમાંથી લોકોએ નાણા ઉપાડવા માંડ્યા. તેથી સરકારે જાહેર કયું કે સરકારી બેંકોનાં નાણા તુરત બંધ કરવા માટે કાયદો ઘડવાનો સરકારનો ઇરાદો નથી.

સોનાના ભાવ વધી જવા માંડ્યા. અને હીંદમાં સોનાનું અલણ બંધ થવા જેવું જણાયું અને નોટોના વટાવ લેવા માંડ્યા

તેથી વટાવ લેનારને અને નોટો લેવા ના પાઠનારને સરકાર સીક્ષા કરશે સરકાર પાસે પાંચ કરોડ રૂપીયા શીટ્લીક છે.

એ કોઈ રેલવે લાઇન વીગેરે પર ત્રણ વખત કહ્યા છતાં બોલે નહીં તેને ગોળીએ ઉડાવી દેશે.

સરકારની વ્યુહ રચના, બાંધકામ, સ્ટેટીસ્ટીકસ, સૈન્યનું હલન ચલન આદીની વીગત રૈયતે ગુપ્ત રાખવી.

શત્રુ સાથે વેપારની ભાગીદાર કંપની સાથે વેપાર કરવા તથા માર્ગ આપવા લેવાની બંધી છે.

શત્રુના ફોનસહો લડાઇ જાહેર થતાં સ્વદેશ ગયાં. વોલ્ટી-યરોને પત્ર લખી બ્રાહ્મવ્યા અને સીખ સીપાઇ હોસ્પિટલ ફંડ, વાઇસરૌય તથા પ્રીન્સ ઑફ વેલ્સ ફંડ કાઢયાં તેમાં રકમો ઉધરાવી આપવા લોકોએ મદદ કરવી.

શેર અને નોટના ભાવ સટોળીયાઓ ગગડાવી દે માટે શેર બજાર બંધ થયાં.

જરમનો જે મુંબઈમાં રેતા હતા તેમને એક અમુક જગાએ નજર ફેંક કર્યાં.

ત્રણ દીવસ નાઇટ ટ્રેનો બંધ રહી. જરૂરને પ્રસંગે આઠ દીવસમાં મુંબઈ ખાલી કરવા ટ્રેનો દોડાવવામાં આવશે એમ ધારવામાં આવે છે.

ગુપ્ત રીતે બ્રીટીશ લશ્કર ક્રાન્સને મદદ કરવા સહીસલામત ઉતરી ચુકયું. અને કંઈપણ હોનારત થઈ નથી. એ બ્રીટીશ રાજ્યનીતીની ખુબી છે.

ખાડીમાં કીલ્લાનો આશ્રય લઈ પડેલી જરમન સ્ટીમરો અને પાણીમાં તાર નાંખતી અને ઊંચ નાંખતી સ્ટીમરનો બ્રીટીશોએ નાશ કર્યો અને કાફલાને થોભાવી અટકાવી રાખ્યો એટલે હવે હરીયામાં ઝાઝો ભય રહ્યો નથી.

સરકારે સોનું વીલાયત સીક્કા પાડવા ચોકસ્યું. તે ઉપરથી વેપારીઓને બહાનું જડતાં સોનાનો ભાવ ધડકાવી દીધો. તેથી રૂપીઆ અને નોટપર મોટો વટાવ માગવા વેપારીઓએ લાગ બેસ્યા.

યુદ્ધના ખર્ચનો અડસટો ૫૪૦ કરોડ પાઉંડનો અડસટ-વામાં આવે છે.

ઠાકરો, તાર માસ્તરો, મજૂરો, ઇંજનેરો, પોસ્ટલક્લોકનો ઉપયોગ વધી પડ્યો. છુપી અને ગુપ્ત પોલીસ તેમજ નૌકા અને વેપારી બહાણો માટે મજૂરો અને માણસોની જરૂર પડી. એકસ્ટ્રા હેન્ડસ લાવવા પડ્યા.

જરમન રાજ્ય નાણાની તંગીમાં છે. એમ અનુમાન થાય છે. ઇંગ્લાંડની આંટ જબરી હોવાથી અમેરીકનોએ કરોડો પાઉંડ ધીરવા માંગણી કરી.

વિદ્વાન, કલાવાન, ઉદ્યોગી, ધનવાન, યુદ્ધયુદ્ધરચનાવાન કવાયત પામેલું બેલજીયન પોતાના પહેલા નંબરના સર્વકીલ્લા, રાજધાની અને રાજ સ્વતંત્રતા ગુમાવી બરવાડની ડાંગના સપાટાના બચે જેમ મેંઢરાં નહાસે તેમ ઇંગ્લાંડ, ફ્રાન્સ રૂશીયા, હીંદ, જાપાન, સરવીયા, કેનેડા, ઓસ્ટ્રેલીયા, આફ્રીકાનાં નેટલઆદી સંસ્થાનો વીગેરેની સંપૂર્ણ મમતા અને સાદા છતાં માત્ર જર્મનોની કૃપ કંપનીના કારખાનામાં બનાવેલી 'સીજગન' મ્હોટા મ્હોટા કીલ્લા તોડી પાડવાની તોપ ચચ્ચાર ગોળાથીજ 'લીજનો' કીલ્લો લેવાયો એવી છે. તેથી બેલજીયનો હારી ગયા (vide the Gujarati A weekly paper of Bombay) આવી મોટી તોપો કે જે રેલના પાટાપર ચાલે છે તેવી મ્હોટા મ્હોટા લશ્કરીઓએ પણ અગાઉ બેઠ ન હતી. આ જર્મન ઇંજનેરોની નવી શોધ છે. પાયદળનો હુમલો લઈ જવામાં ખોદેલી ખાઈ અને રક્ષણ કરવાને તથા શત્રુ સૈન્યને છીન્ન બીન્ન કરવાને ઘણીજ ઉપયોગી એટલે ખરાબી કરી માણસના કચડઘાણ કાઢનારી સંહાર શકતી છે. એ

શીવાય 'કવીકગન્સની' તોપો કે જેમાં શાર્પનેલ ગોળી ઉપયોગી થઇ પડે છે. તેવી બીન્ન બીન્ન વ્યાસની તોપો છે (ગુજરાતી ન્યુસમાં જુઓ.)

નાની મશીનગન્સ કે જેમાંથી એકી વખતે ઘણી ગોળીઓ છુટે છે. નજીકથી એકદમ ઘણા શત્રુઓને મારવા માટે આ તોપો કામમાં આવે છે.

હોર્સ આર્ટીલરી અને ફીલ્ડગન્સ આ જોવાની તોપો છે. ફીલ્ડઆર્ટીલરી હોવીટારો આ તોપો હલકી અને સહેલાઈથી ખેંચાઈ શકે એવી છે.

હેવી હેવીટાન્સ આ તોપો મેકાની છે અને ૫૦૦ સ્તલી ગોળા ફેંકે છે.

હેવી તોપખાતું, પાહાડી તોપખાતું, લકાયક વહાણોની તોપો વિગેરે ઘણી જાતની તોપો છે.

સર્વ હાલના સુધારાઓ શાપરૂપે મનુષ્ય માત્ર ઉપર છે. આને necessary evil કહે છે. સત્રોઓ એટલે સૈન્ય વર્ગ, શસ્ત્ર જોરે, દ્રવ્યના જોરે વૈશ્ય વર્ગ, પ્રાચીન કાનુનોવડે વીદ્વાન વર્ગ, આખા જગતના દેશ રાજ્ય વૈભવ, વ્યાપાર લક્ષ્મી ઉદ્યોગ વીગેરે એક હથે ઠરી તેમનાં શસ્ત્રાસ્ત્ર હરી લેઈ અને આજીવીકા હરી લેવાનાં સાધનરૂપે નૈસર્ગીક હકક છીનવી લેવા માટે આવા દુષ્ટ હથીઆરો જર્મન જેવા વાપરે છે હું એકલોજ આખી પૃથ્વીનો માલીક ધર્મશ્વર છું આ વીચારે નીતી ન્યાય ધર્મને રગ દોળી નાંખવાની રીતી ધીકકાર પાત્ર હોય તો તેમાં શી નવાઈ!!!

લીજ, નામુર, એન્ટવર્પના કીલ્લા જર્મનોએ લીધા. પણ તેમની પુહારી ઘણી થઈ. બેલજીયન પ્રજા હથીઆર આપી દેતી નથી. દુશ્મનનો કાયદો માનતી નથી. અને બેલજીયન લશ્કર અંગ્રેજી, ફ્રેંચ, હીંદી લશ્કર સાથે મળી 'એન' નદીપર ૨૭૫ મૈલના વિસ્તારમાં પસરતુંજ જાય છે, અને જર્મનોને મારી હઠાવે

છે. જર્મનીનો રાજા વારંવાર પાર્લિમેન્ટમાં મુર્છીત થાય છે. એવું તા. ૨૫મી ઓક્ટોબર ૧૯૧૪ના 'સ્વતંત્ર' નામના પત્રમાં છે. ઘરડા અને હલકા ખીન કેળવાયલા અને બરાબર વયે નહીં પોષેલાને પણ હવે જર્મનીએ સૈન્યની ભરતીમાં હાથલ કરવા માંડયા છે. ગામડીઆઓ ગોળી છોડે છે ત્યારે જર્મની તેમનું શહેર બાળી મુકે છે અને લુટફાટ ચલાવે છે. કર ન આપે તો પણ લુટે લડાઈનો ખર્ચ ન આપે તો પણ લુટે છે અને એંટવર્પમાં લોકોને ફરી વસવા માટે આગ્રહ ફરજિયાત હુકમ કરે છે. લાગ્યે એંટવર્પમાં શાંતી પથરાય એમ લોકો ધારે છે. અને ફરી લડવા તૈયાર થાય તે બદલ જર્મનીને ધાસ્તી છે.

પરાધીન સુખ સ્વપ્ને નાહી.

અંગ્રેજ રાજ્યનું બંધારણ.

જેવી રીતે કોઈ શહેરમાં રૈયત તરફના મેમ્બરો (સભાસદો) મ્યુનિ. કલેક્શન (ચુંટણી) વખતે ચુંટાય છે. તેમજ પ્રજા પોતાની તરફના માણસને મેમ્બરો તરીકે ચુંટી કાઢે છે. એવી રીતે પાર્લામેન્ટમાં સર્વ મળી ૫૬૦ મેમ્બરો ચુંટાય છે. એ સભા કાયદાઓ ઘડે છે અને લડાઈ કે સલાહ કરવી તે વિષય, ખરચના અડસટા (બજેટ) મંજૂર કરે છે. રાજમાં અધિર વહીવટ હોય તો તે બદલ રાજાના મુખ્ય પ્રધાનને રૈયતના મેમ્બરો સલાહ પુછી ખુલાસો માંગે છે હુકમ કરે છે અને રાજ્ય વહીવટ ઉપર ટીકા કરે છે. પાર્લામેન્ટના હુકમનો અથવા કામદારોનો વહીવટ અને અમલ રાજા તથા રાજાના પ્રધાનો વિગેરે કરે છે. દરેક હુકમ અમલમાં લાવવા માટે રાજાની સહી અને સિકકો જરૂરના છે. મુખ્ય પ્રધાનના હાથ નીચે ઉપ પ્રધાન એટલે દરેક ખાતાના સેક્રેટરીઓ નીમાય છે. જેવી રીતે પૈધાના રાજમાં 'અષ્ટ પ્રધાન'નું મંડળ હતું અને તેની સલાહથી

રાજ્યવહીવટ કરવામાં આવતો હતો. રૈયતની પાસે કર ઉઘરાવી અથવા લેનો કાઢી પૈસા લેજા કરવામાં આવે છે અને તેમાંથી રાજ્યનો ખરચ ચાલે છે. લેન કાઢવી એ પ્રજાને માથે દેવું કીધેલું હોય છે અને તે દેવું ભરવાને ભવિષ્યની પ્રજા પાસેથી પૈસો લઈ દેવું વાળવામાં આવશે એવું વચન આપેલું હોય છે. રાજ્યમાં નીચે પ્રમાણે ખાતા હોય છે.

- (૧) રાજાનો ખાતગી સેક્રેટરી એટલે ઉપપ્રધાન.
- (૨) ખજાનાનો સેક્રેટરી.
- (૩) હાથ નીચેના રાજ્યોના સેક્રેટરી.
- (૪) અન્ય રાજ્યોની સાથે કૌલકરાર લઠાઈ વિગેરે કરવા માટેનો સેક્રેટરી.
- (૫) હિસાબ ખાતાનો સેક્રેટરી.
- (૬) ટેમ્પરરી એટલે થોડા વખત સુધી કામ ચલાઈ ખાતાં જેવાં કે, વેાર સેક્રેટરી, ફીલ્ડમાર્ચન્ટ, એડમીરલ, વિમાનખાતાનો ઉપરી, હુકાળ અને વસ્તી પત્રકનો સેક્રેટરી, હુલ્લડ વખતના માણ્સ્ટ્રેટો.
- (૭) રૈલ્વે અને ટપાલખાતાનો ઉપરી.
- (૮) લોકોની મુખ શાંતી ખાતાનો સેક્રેટરી.
- (૯) પ્રત્યક્ષ પોલીસ, છુપી પોલીસ, ગુપ્તચારોનો સેક્રેટરી.
- (૧૦) સવાર ખાતાનો ઉપરી.
- (૧૧) કાયમ લશ્કરનો ઉપરી.
સ્વદેશની અંદર ચર અને અચરનો ઉપરી.
- (૧૨) વેપારખાતાનો ઉપરી.
- (૧૩) નાણા ખાતાનો ઉપરી (કરન્સી અને મીન્ટ)
- (૧૪) હાફગોળા બનાવવા, ભરી રાખવા, અન્નાદિ સામગ્રી ભરી રાખવી તેનો સેક્રેટરી.

(૧૫) ઇજનેર ખાતાનો સેક્રેટરી.

ક્રીદલા બાંધનાર, પુલ બાંધનાર, મહેલ બાંધનાર, રસ્તા બાંધનાર, માપણીખાતું, રસ્તા સાફ કરનાર, જલાશયો બાંધનાર, (પાણી ખાતું) નહેર નળ વિગેરે બાંધનાર. તોપ ગોઠવવી વ્યુહ રચનાઓ કરનાર, કવાયતો શીખવવી.

(૧૬) કેળવણી ખાતું.

ઇન્જનીયરીંગ, લઠાઈ, તાલીમખાતા, હુન્નર, વ્યાકરણ ભાષા, ગણિત, સાયન્સ, અને આટ', હરીયાઈ કામ શીખવનારી, દુનિયાના રાજ્યોના નિયમ અને કાયદા શીખવનારી.

(૧૭) જંગલખાતું કોલેજો.

વિગેરે વિગેરે અનેક ખાતાઓ અને તેના સેક્રેટરીઓ નીમાય છે અને તેના હાથ નીચે પરદેશનું રાજ્ય ચલાવવા માટે વૉઈસરાય અને કમાન્ડર ઇન ચીફ, ગવર્નરો; કમીશનરો કલેક્ટરો, જડજ ખાતાઓ, ઇન્સ્પેક્ટોરો, ધર્મ ખાતું, વિગેરે વિગેરે હોય છે. મામલતદાર, તલાટી, પોલીસપટેલ, સીપાઈ સપરા અને ખેપિયા. જેને વધારે માહિતી જોઈએ તેને ઇન્ડિયન એડમીનીસ્ટ્રેશન રીપોર્ટ નામની યુક્ત જોવી.

(૧) લેન્ડ ફોરસ્ટીસની પાયરીઓ.

(૨) સૈન્યની ગોઠવણી.

(૩) સૈન્યના ખાતા.

(૪) વહાણ બાંધવાના તથા નૌકાસૈન્ય ગોઠી, ડકડો, પુલ, ભૂમિદેશ.

(૫) કોયલાના વેપારના મથક, નાકાં.

(૬) હરિયાના બેટમાં છુપાવી રાખેલી યુદ્ધ સામગ્રી.

(૭) પાણી રોકવાના ને છોડવાના ઢરવાબ.

(૮) પર્વતની ખીણ સાંકડા રસ્તા અને જંગલો.

(૯) નૌકા સૈન્યની રચના

(૧૦) ટેલિફોન, વિમાન અને વાયરલેસ ટેલીગ્રાફ.

(૧૧) તાર કંટકજળ.

(૧૨) જળમાં સુરંગ.

(૧૩) વિદ્યુતયંત્રો.

(૧૪) જળમાં વિદ્યુતના તાર અને સ્ફોટક.

(૧૫) બંદરમાં પેસવાના માર્ગોમાં ઘાતાં, સ્તંભ, દિવા, દિવાદાંડી તથા નિશાનીની ભાષાઓ, ઘંટ, રણસીંગડાં.

(૧૬) ભૂમિ પરથી સૈન્યને ઉરાડી મૂકવું.

(૧૭) રક્ષક રેલ્વે, સૈન્ય તથા સામાન લઈ જવા લાવવાને મોટર ટ્રામ, ગાડાં, અચ્ચર, ઊંટ, બળદ, ભેંસ, પાડા વિગેરે. બકરાં ને મરઘાં. ફેસ, બેડીંગ.

(૧૮) ઋતુ.

હાલમાં જે ઇતિહાસ શીખવવામાં આવે છે તે જાણે છોકરાઓ સમજાવવાની ચકલા ચકલીની વાત હોય અને પોતાના દેશના વીર પુરૂષો અને રાજાઓના જાટ ચારણ અને સ્તુતિ પાઠક ફેર થઈ ખોટી બઠાઈ મારી ખુશ કરવા માટેની વારતાઓ તેમાં છે પણ તેમાં વ્યાપારની વિગતો, વ્યુહ રચના, યુધ્ધ સામગ્રી હારજીતના કારણો વિગેરેથી રૈયતને ઉત્તમ પ્રકારની વિજયશાલી તાલીમ માટે એવું કંઈ પણ લખવામાં કે શીખવવામાં આવતું નથી. કોલેજોમાં પાંચ પચાસ ભાષાઓ શીખવવામાં આવે છે અને તે આમર સ્કૂલો જેવી કે આકાશના તારા ગણનાર એસ્ટ્રોનોમરના જેવા કુવામાં પડનાર અથવા તો વેઢપાઠક વેદીયા ઠાર જેવા વિદ્યાર્થીઓ તેમાંથી નીપજે છે. આજકાલની વિદ્યા તો વિદ્યાર્થીઓ પાસે પૈસા કઢાવી શુરૂઓએ મોટા મોટા પગાર લેવા અને પુસ્તકો વિગેરે ખરીદ કરવાના પૈસાની હુંટ અને પરીક્ષાઓ હઠપારની છે. વિદ્વાનોની સલાખ ખરખુશામતીયા અને રાજ્ય કારભારીઓની બનેલી હોય તેના કરતાં વિદ્યાશુભાદિથી સ્પષ્ટ વકતા, સત્ય ઈશ્વર અને ન્યાય નીતિને ધારણ કરનાર મનુષ્યોની બનેલી હોવી જોઈએ.

જીતેલી પ્રજાને કેવી રીતે હેરાન કરવી તે જિલજીયનસ ઉપર કૈસરના કાવાહાવા તથા બાંધકામો કરવા અને તોડી પાડવા અને લોકોને સાહિત્ય વિનાના કરવા એથી સમજાઈ આવશે કાંઈ પ્રજા એકવાર જીતાઈ એટલે ફરી ઉઠી ન શકે અને નષ્ટ થઈ જાય તેવી રીતનું રાજ્ય બંધારણ કરવામાં રાજકૃત્રિમિ પુરૂષોનું મન હંમેશ રોકાયેલું રહી વિવિધ પ્રકારના નિયમો ઘડવામાં આવે છે જે પ્રમાણે એક સિંહને એક મોટો ખાડો ખોદી તે ઉપર એવા ઢાંકણો બનાવી દીધાં હોય છે કે સ્હેજ ધાકે ખેંચતાં તરતજ નીચે ઉંઠા જળમાં તે પડી જાય અને હાલકાં કુટાઈ જાય એ સિંહને લલચાવવા માટે તે ખાડા ઉપર એક સુરક્ષિત પાંજરામાં બકડું રાખેલું હોય છે તે ઉપર સિંહનો કુદાકડો ને ભાર આવવાથી સિંહ ખાડામાં પડી જાય ત્યારબાદ તેને બૂખે મારી નખ અને ઇંટ્રા કાઢી લેવામાં આવે છે. મોઢામાં કાંટાની લગામ ઘાલી હાથ પગ બાંધી લેવામાં આવે છે. એટલે તે કાંઈ કાંઈને જઠભામાં પકડી શકતો તેમજ થાપડ મારી શકતો નથી. તેને માત્ર સ્હેજ સાજ કંઈ ખાવામાં આપે છે અને વશ કરે છે. તે પ્રમાણે જીતાયેલી પ્રજાને કુર પાપી રાજાઓ દુઃખ દે છે. પોતાનું રાજ્ય કદાપિ નષ્ટ થવાનું નથી એવું અભિમાન ધરાવે છે. એટલું કર્યા છતાં પણ ઈશ્વરની કૃતી અજબ છે. રાજ્ય વિસ્તારવાનું હોવાથી પોતાના દેશના અને સગાના ઘણા માણસોનું સૈન્ય રાખવામાં આવે છે. એ સૈન્યને દૂર દેશ મોકલવું પડે છે તેમજ રાજ્યના અધિકારીઓને દૂર મોકલવા પડે છે. અને તેઓને વાંદરાંઓના કૂદાકડાની પેઠે આ ગામથી પેલે ગામ દોડવું પડે છે તેથી કરીને બાયડી છોકરાંઓને વિદેશમાં સાથે લઈ જવામાં આવતા નથી. પોતાના દેશમાં સ્ત્રી બાલકો રહે પોતે દૂર દેશ રહે તેથી કરીને તે રાજ્યમાં સ્વદેશમાં સ્ત્રીઓ વ્યભિચારી ઉઠે છે પુરૂષો પરદેશમાં વ્યભિચારી ઉઠે છે અને બાળકોને યોગ્ય શીક્ષણ મળી શકતું નથી. તેથી પ્રજા વર્ણશંકર ઉઠે છે. ધાર્તીમાં રોપાયલા બીજમાંથી નીડર, નીઃશંક, વીર અને પ્રહારીઓ નીપજવા અશક્ય છે તેથી તે રાજ્ય

સ્કેજમાં નષ્ટ થઈ જાય છે એટલામાં એકાદ બળવાન શત્રુ પ્રજાની નિર્બળતા જોઈ તેનું રાજ્ય બચાવી પાડે છે. એટલા માટે મોટા રાજ્યો જરૂરના નથી. નાના નાના રાજ્યોમાં પણ વારંવાર લડાઈ કરવાંની ટેવ હોય તો તે રાજ્યો સ્કેજમાં નષ્ટ થઈ જાય છે. માટે સ્વદેશ રક્ષણ પુરતું જ સૈન્ય રાખી તકરારોનો ફેંસલો નિષ્પક્ષપાતથી પંચની મારફત કરી તકરારનો નિવેડો કરવો. લડવાથી બંને પક્ષ નિર્બળ થઈ જાય છે અને એક ત્રીજો પક્ષ બળવાન થઈ પડે છે. એ સાર ટુંકમાં આ જર્મન યુદ્ધના વર્ણનથી સમજાઈ આવશે.

વૈદિક માર્ગનું જ્ઞાન ન હોવાથી એટલે કે આ જગત ચલાવવાની દોરી-સામાન્ય શુદ્ધ ચૈતન્ય જે નિરપેક્ષ છે, કર્મ ફલનું કાતા છે, સર્વ શક્તિમાન છે, સત્વ સુખમય છે, તેને વિચારી અહંભાવવડે કરીને આખા પૃથ્વીનું ઐશ્વર્ય, સત્તા પછી તે રાજ્ય, બંદર અથવા નાકાની, આરમારની, વિસ્તવની, ધનની, કે વ્યાપારની કે પોતાનો વ્યાપાર સર્વત્ર ફેલાવવાની ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ રજેગુણાત્મક પ્રવૃત્તિ ઇંગ્લાંડ, ફ્રાંસ, જર્મની અમેરિકા ઇત્યાદિ મહાન રાજ્યોની બીજાને દાખી દઈ, પોતે ધનાઢ્ય થવાના લોભને લીધે તથા અહંભાવવડે ચાલી રહી છે. ખૂનખાર લડાઈઓ અને સૈન્યના વધારાપર વધારા અને નવિન નવિન હિન હિન પ્રત્યે જીવ લેવાના શાસ્ત્રિય સાધનો અને સૈન્યો પાછળ બુદ્ધિનો દુરૂપયોગ કરવામાં આવે છે. ગરીબને શસ્ત્રાદિ સાધનવડે દબાવી પોતે પલંગ પર મોતી લટકાવી વૈભવ સુખ મેળવવું એ ભાવિ જન્મમાં નારકીય સ્થિતિ મેળવવાને નોતડું હોયને એવું લાગે છે.

૧ ઇંગ્લાંડની પ્રવૃત્તિ આખી પૃથ્વીમાં પોતાનું અપ્રતિહત નૌકાબળ કાયમને કાયમ રાખી પોતાનો માલ આખી દુનિયામાં ખપાવી કોઈને વ્યાપારમાં ફાવવા ન દેવાનો છે.

૨ ફ્રાંસને કળા કૌશલ્ય, શુદ્ધની નિપુણતા અને વીરત્વ આખી પૃથ્વીમાં સ્થાપન કરવાની આકાંક્ષા છે.

૩ જર્મનીને સર્વલૌભ થવાની મહત્વાકાંક્ષા છે અને તે પણ સૈન્યનો વધારો કરતું જાય છે.

૪ અમેરિકા અને જાપાનને યંત્ર તંત્ર. ઈત્યાદિવડે આખી પૃથ્વીનો પૈસો ખેંચી ધનાઢય થવાની આકાંક્ષા છે.

મો'ડે મો'ડે સલાહ સલાહના બણગા પુ'કે છે અને એવું કહેવામાં આવે છે કે, હમારા દેશ પર કેઇ ચઢાઇ કરી હમારા સાધનની ખાત્રીનો લાભ લઇ, હમોને પરતંત્ર કરી હથિયાર ખુંચવી લે, અને કેલીની માફક ચલાવે નહિ અને હમારું ધન, ઐશ્વર્ય, વ્યાપાર ખુંચવી લે નહિ એટલા માટે હમે સૈન્યનો વધારો કરતા જઇએ છીએ અંદરખાને તો ગર્વિષ્ટપણું અને પરાયું ધન શસ્ત્રો મેળવી સદાને માટે પોપટની પાંખો તોડી નાખી તેના પગમાં જંજીર નાખી પાંજરામાં પૂરવાનું કમ' કરી પોતે ધનાઢય અથવા સત્તાધીશ થવું એ મતલબ જણાય છે. એવું ઘણાકોનું માનવું છે અને તે પત્ર પત્રિકાદ્વારાએ દેશ દેશના લોકો ખુદલી રીતે જણાવે છે. વર્તમાન કાળમાં જમંનીએ દિવાળી કરવાને બદલે હોળી સળગાવા અને તે હોળીનો તાપ અને પરિણામ અખિલ જુ મંડળમાં દિનપર દિન મોંઘવારી રૂપે થાય છે એનો અર્થ એ છે કે જીંદગીને જોઈતી અગત્યની વસ્તુઓ વાવવાને બદલે, રખર, અડીણ કપાસ વિગેરે જે ઘણી જરૂરીઆતની ચીજ નથી એટલે કે મોજ શોખની (Luxury of life) ચીજો છે તેનું અન્નને બદલે વાવેતર થાય છે. આથી મોંઘવારી વધતી ચાલે છે.

પવનના આવેગની સામે ઘણી ઝડપથી દોડે એવાં યાનો બનાવવામાં આવે છે, જેવાં કે, વિમાન, નૌકા મોટર, સાઈકલ, રેલ્વે ઇત્યાદિ આવી તરે'ની મોટા સમુદાયને દુઃખી થવાની અને નાના સમુદાયને હાડ, વ્યભિચાર, ખિથ્યા વૈભવ કરવામાં પૈસાના લોભને અને ચલનને લીધે સદા અને છેતર પીંડી થાય છે. ભાવિની પ્રબળે માથે દરેક રાજ્ય લોનો કાઠી વારસામાં હારિદ્રય આપે છે હથિઆરથી એ સત્તાને અટકાવે એવી કોઇ ઈશ્વરી સત્તા સિવાય ખીજી સત્તા જણાતી નથી. એવું કેટલાએકનું કહેવું છે. પ્રત્યેક મનુષ્યને વેઠવું પડયું છે. દિનપર દિન મોંઘવારી થતી જાય છે

અને લોભનો થોભ ક્યારે થશે તે કોઈ જાણતું નથી. લોકો કહે છે કે, લોભીનાં લોભને કોઈ પણ હુદ્જ નથી.

આર્ય શાસ્ત્રો સુખ સંપત્તિ મેળવવાના સાધન અને દોરી ઇશ્વરના હાથમાં છે એમ માને છે તેથી તેઓ અંતરમાં કપટ શખી બીજાને દુઃખી કરી ધન પ્રાપ્તિ કરવાની ના પાડે છે. રાજ્યનો લોભ પણ કરવાની ના પાડે છે અને ધર્મની સ્થાપના કરવાને વાસ્તે અને સત્વશુભ વધારવા માટે અને રજ સ્તમો શુભને મળ તરીકે ગણી દૂર કરવાને પ્રયોષ છે. અને તેથીજ સુખ આનંદ અને ઇશ્વરની પ્રાપ્તિ છે એમ કહે છે. જે લોકો ઇશ્વરને માનતા નથી અથવા તો એકાદ ઢાંગી ધર્મ બોધકનો મોઢેથી વૈખરી વાદ કરે છે. તેમને માટે સ્વાતુભવ આપે એવું એક દ્રષ્ટાન્ત આપીએ છીએ.

મોટું રાજ્ય મેળવવા માટે, મોટું સૈન્ય રાખવામાં આવે છે. એ મોટું સૈન્ય દેશ દેશાવર ભમતું કે છાવણી નાખતું રહે છે અને ખાયડી છોકરાં સાથે સૈનિકોની મુસાફરી થઈ શકતી નથી અને વરસોના વરસ સૂધી તે રાજ્ય ટકાવવા માટે અધિકારીઓ મોકલવા પડે છે. તેમાના ઘણાખરા તો કુવારા હોય છે. ભટકવાની અને દૂર દેશ જવાની ખાયડીઓ ના પાડે છે. તેથી કરીને વરસો વરસ દૂર દેશ ગએલા પતિ વિનાની સ્ત્રીઓ રહે છે. તેમને સૃષ્ટિકર્મ કોઈ છોડતો નથી. પછી તે જાર કર્મમાં પડે છે અને સૈનિકો પણ કુકર્મ વડે કરીને નીતિભ્રષ્ટ થાય છે.

ઇશ્વર કોઈ પ્રત્યક્ષ દેખાતા નથી રાજના કાયદા સમઘિટને અર્થે છે પણ પ્રત્યેક વ્યક્તિને માટે તે કાયદા નથી. કાયદા તો આત્મા છે. અને તે આત્માને રમાડનાર છે કારભારીઓના હાથમાં અમલ કરવાનો હોય છે તે તેનો સદ્ઉપયોગ અથવા દુરુપયોગ પોતાના મત પ્રમાણે કરી કાયદાને નાચ નમાવે છે. જન મંડલ એટલે જ્ઞાતી બંધન અથવા કલબ બંધન સમઘિટના પુરતું છે. છૂપા અને ખાનગી વ્યવહાર અને કર્મો ઉપર ન્યાતનો અમલ

નથી પાપા ચરણ કરવાનું હૃદય વજ્ર જેવું કઠણ હોય છે. અને તેની અંદર ષડરિપુઓ એટલો તો ઘોંઘાટ મચાવી રહે છે કે અંતરાત્માનો શબ્દ તેમાં દબાઈ જઈ સંભળાતો નથી તેથી કરીને દ્વિપાદ પશુ અરશર ભુલ્યો. પશુ નહિ પણ રાક્ષસ-નાના રાક્ષસ નહિ પણ બ્રહ્મ રાક્ષસ એવા કેટલાએક વામીઓ હોય છે. તો એ વામ માર્ગ ધારણ કરનાર બ્રહ્મ રાક્ષસોને શું નામ આપવું તે કાંઈ સુઝતું નથી. જેવા કે રાવણ અને કુંભકર્ણુ વીગેરે વીગેરે.

પરમેશ્વરની ભવિતવ્યતા આગળ મનુષ્યનો પ્રયત્ન કાંઈ ચાલી શકતો નથી. જર્મનીએ કાઉન્ટ ખીસ્માર્કની સલાહ વિરુદ્ધ ૪૦ વર્ષ થયાં ફ્રાન્સમાં જઈ ત્યાં રણક્ષેત્ર કરવા તૈયારી કરી હતી. તેના પરીણામે ૧૯૧૪માં જર્મનીએ આ પ્રયત્ન ચુકનો પ્રસંગ આણ્યો. જર્મની એ આગમચથી એટલી બધી શસ્ત્ર અસ્ત્ર ગોદી અને સાધનોની તૈયારી કરી રાખી હતી કે મારણના હથીયાર અને રસાયની દ્રવ્યના ગોળા વિમાનો વિગેરે આખા જગતને છતવાના અને સર્વોપરી થવાના પ્રયત્નો કર્યા હતા. ૪૦ વર્ષ થયાં શુભતચરો ફ્રાન્સની નોકરીમાં રહી ફ્રેંચ અમલદારોને લાંચ રસવત સલાહ વીગેરેથી ફ્રેંડવાના પ્રયત્નો, ખાતમી મેળવવાના પ્રયત્નો ભરી રાખ્યા. અને સ્વદેશને લડાઈથી દૂર રાખી પોતાના કારખાના અને વ્યાપારને જરી પણ ઘોકો ન પહોંચે એવી ગોઠવણ કરી હતી અને અભિમાનથી પોતાના લશ્કરની આગળ ભાષણ કરતાં જર્મન કૈસરે એવું ઉચ્ચાર્યું હતું કે કીલની કેનલ જેવી બેઠાએ તેવી સંતોષકારક બંધાઈ ચુકી છે કે હવે જર્મની કોઈ શત્રુની સામે થવા નીડર છે. આવી મતલબના વાક્યો ઉચ્ચરાયા હતાં. પરંતુ ઇશ્વરની ભવિતવ્યતા આગળ મનુષ્યના કેવાં નિર્બળ વિચાર છે તે આ લડાઈનું છેવટ જે જર્મનીની હાર થઈ તે બતાવી આપે છે.

લોકપ્રિય પુસ્તકો.

યોગ સંબંધી સરળ માહિતી આપનાર પુસ્તક

શ્રી પાતંજલ યોગસૂત્ર.

યોગનો સર્વોપરી અંથ જગવાન પાતંજલિકૃત પ્રત્યેક સત્ર અને તેની દરેકને સમજ પડે તેવી વિસ્તારયુક્ત ગુજરાતી ટીકા સાથે આ પુસ્તક હાલ-માંજ બહાર પડ્યું છે. આ પુસ્તકમાં વિશેષ કરીને વર્તમાન સાયન્સ-વેદ શાસ્ત્રપુરાણ અને પદાર્થ વિદ્યા તથા લૌકિક દ્રષ્ટાંતો વાગેરે આપી તેની લોક પ્રિયતા વધારી છે. સંતત્ર શ્રમિત મનને દુઃખ સાગરમાંથી શાંત અને વીર આદી રસથી પૂર્ણ કરી સુખના અભિષેકમાં પહોંચાવે છે. આ અંથ ધર્મજ્ઞા-સુઓ, શાંતિના ઉપાસકો, તથા કોલેજના વિદ્યાર્થીઓએ વાંચવા યોગ્ય છે. અને હાઈસ્કૂલ તથા લાયબ્રેરીમાં, રાખવા લાયક છે. મૂલ્ય રૂ. ૧) ટપાલ ખર્ચ જુદું.

૩૬૬૫૫૫૫. કલીષ્ટ અને તુટક અર્થ નહ કરતાં રસમય રૂપ દર્શન કરાવી વસ્તુસાક્ષાત્કાર કરાવનાર અને અતુષ્ઠાન કરવાની પદ્ધતિ દર્શાવી મન વાંચિત ફળ આપનાર સરળ ભાષામાં ગાન અને કાવ્ય તેમ ગદ્ય સહિત આનંદ આપનાર અદ્ભુત પુસ્તક કિંમત રૂ. દોઢ.

બ્રહ્મસૂત્ર અથવા વેદાંત દર્શન.

પ્રત્યેક સુત્રોના મૂળ તથા અર્થ અને તે ઉપર વિસ્તારયુક્ત ટીકાવિષય વિવેચનથી આ અંથ બરપુર છે. આધુનિક નાસ્તિકવાદોની શંકાના સમાધાન કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે. ધર્મજ્ઞાસુઓએ વાંચવા વિચારવા તથા મનન કરવા યોગ્ય છે. ભાષા સર્વને સમજાય તેવી સરળ રાખી છે. આ પુસ્તક ભાષ-ગ્રેરીમાં રાખવા તથા ઇનામ તરીકે આપવા અને સન્યાસી સાધુ ગરીબ જ્ઞાસુ બ્રાહ્મણો ઇલાદિને ધર્મમાં પ્રેરણા થવા ઉદારચિત મુદરથોએ ખરીદ કરી ભેટ આપવા યોગ્ય છે. પુર્નજન્મ; દેવયાન માર્ગ, ઇલાદિ વિષયમાં ધર્મ પ્રવૃત્તિ કરાવનાર આ પુસ્તક છે. કદ કેમી આઠ પેજ લગભગ ૫૦ ફોર્મ ઉપર.

કિંમત રૂ. પાંચ. પાકું પુઠું. પોષ્ટેજ જુદું.

ઈન્દિરાનંદ લલિતાનંદ પંડિત. નાગરજ્ઞીઆ-સુરત.

વિદ્યજ્યોતિ કાર્યાલય. ભાગાતળાવ, સુરત.

કાવ્યાનંદનિધિ વિ. ૩ જો. પ્રેસમાં તૈયાર થાય છે

શ્રી કાવ્યાનંદ નિધિ (પ્રથમ વિભાગ, કવિ ઇન્દિરાનંદ લલિતાનંદ પંડિત, નાગરકળિયા સુરત મુદ્ર ૩૧, ૧-૦-૦) તત્ત્વજ્ઞાન, વ્યવહાર, નીતિ વેદાંત, ભક્તિ, સમાજ ધર્મ, ઇતિહાસ દર્શન અને બાલસાહિત્ય એવા અનેક વિષયોપર લખેલી છૂટી જવાબ કવિતાઓનો આ સંગ્રહ કવિ ઇન્દિરાનંદની લાક્ષણિક કવિત્વ શક્તિનો અંગક છે. એમનાં ઘણા ખરા કાવ્યોમાં કેશવલાલ હરિરામની નહિજેવી સ્વાભાવિકતા હોવા સાથે એથીએ અધિકતરપદ લાલિત્ય, માધુર્ય અને કર્ણપટુ શબ્દ જળ છે. કવિ અનાદરેલ કવિતા અને કાવ્ય સૃષ્ટિ વિષે પ્રસ્નાવમાં શોક પ્રદર્શિત કરી અભાર સુધી પોતાનો સંગ્રહ બહાર નહિ પાડવાનું કારણ રખે કરે છે અને ખરેખર કાવ્ય પ્રકાશન સંપદે એમનો એ પ્રાથમિક અનિશ્ચય પ્રકૃતિના બાલક કવિ બોટાદ કરને ગુજરાતે બેદરકારી દ્વારા કરેલા અન્યાયનું સમર્થન કરે છે. કવિ ઇન્દિરાનંદની વિશિષ્ટ જ્ઞાનકલા સુલહરી મંજુલ મહાલે ધીમી, સુમન આ સુમનાંજલી પ્રેમથી, ઇન્દિરા અખંડ જ્યોતિ ઝગમગ હર મહાય રહોતી, અંતરના અંતરમાં ચિદરૂપ ભવ લંબની જેવી પંક્તિઓમાં ઝળકી ઉઠે છે. જંદ અને જુત સાથે કવિએ ભિન્ન ભિન્ન રાગ રાગણીઓનો છૂટથી ઉપયોગ કરી સંગીતની હલક જમાવી છે. જો કે એમની કવિતા દોષથી છેક અલિપ્ત નથી તોપણ વિશિષ્ટ વિષયોને અનુલક્ષીને લખાયેલાં પદો કવિની ઘણે ભાગે સફળવાણી વ્યક્ત કરતાં જણાય છે. દોષ એટલોજ જણાય છે કે, કવિએ આ ઉત્ક્રાંતિના યુગના પ્રેરક બળની પ્રચંડ ઓળખને અસ્વીકાર કરી રૂઢ અને કંઈક ગતકાલિન થઈ ગયેલી શૈલીમાં રાચવાનું વધારે પસંદ કર્યું છે. (ગુજરાતી તા. ૧૦-૫-૨૫ પૃષ્ઠ ૭૨૫-૭૨૬.)

શ્રી રૂદ્રાધ્યાય (રચયિતા કવિ ઇન્દિરાનંદ લલિતાનંદ પંડિત સુરત મુદ્ર ૩૧, ૧૧) કર્મ કાંડી ભાવિકો માટે ઉપયોગી થાય તેવી શૈલીમાં કવિ ઇન્દિરાનંદે શ્રી રૂદ્રાધ્યાય તૈયાર કર્યો છે. સામાન્ય રીતે રૂદ્રમાં આઠ અધ્યાય હોય છે. પરંતુ તેમાં બેજ મહત્વના ગણાય છે, પાંચમો અને આઠમો, તેમાંયે પાંચમા અધ્યાયમાં રૂદ્ર સ્તવન સર્વોત્કૃષ્ટ અને સર્વ રક્ષદાયી છે. આ વસ્તુને માન્ય રાખી ત્રીયુત ઇન્દિરાનંદે પાંચમા અધ્યાયને ખૂબ મહત્વ આપી તેનું રૂપરીરુપ અને વિવેચન કર્યું છે. આઠમો અધ્યાય ખાસ કર્મકાંડને લગતો છે એટલે તેનો પણ સમાવેશ રૂદ્રાધ્યાયમાં કરી સંપાદકે યજ્ઞની ક્રિયાઓનો સંકેત કર્યો છે. પુસ્તક રચવામાં યજ્ઞવલ્કેના ૧૬મા અને ૧૮મા અધ્યાયનો મુખ્યત્વે આધાર લેવાયો છે. પોતાની વહાવરથી જ્યાં અને લગભગ અંધાપા જેવી સ્થિતિ છતાં કવિશ્રીએ શ્રમ લઈ

આવું સાડે ધર્મ સંબંધી પુસ્તક પ્રગટ કર્યું છે તે પ્રશંસનીય ગણાય. કવિચિત્ત ફક્તવનના સંસ્કારી ગુજરાતી ગાયનો અને છંદોની છાંટ પુસ્તકની આકર્ષતામાં વધારો કરે છે.

(ગુજરાતી તા. ૮-૨-૨૫ પૃષ્ઠ ૨૨૧.)

શ્રી કાવ્યાનંદ નિધિ: હાલના જમાનામાં કવિઓની કદર કોણ કરે છે ? ગુજરાતનાં જાણીતા કવિનાજ શ્રી દક્ષપતરામ ડાહ્યાભાઈની કવિતા જે રસપૂર્ણ ભાવથી જુના જમાનાના ગુજરાતીઓ વાદ કરે છે, તે ભાર હાલના વખતમાં મરહુમ શ્રી ડાહ્યાભાઈ ધોળશાજી શિવાય, કોઈપણ કવી પોતાના કાવ્યો મારફતે ગુજરાતના જનસમુહમાં ઉત્તર કરી શક્યો નથી. એ કાળની બલીહારી છે. સુરતના જાણીતા વૃદ્ધ કવિ શ્રી ઇન્દિરાનંદ લલિતાનંદ પંડિત કવીઓની વીંટબણાઓ વીધે પોતાનાં “કાવ્યાનંદ નિધિ નામના પુસ્તકમાં જે કાંઈ લખે છે, તે અમારા ઉપરના કથનને ટેકા આપે છે. શ્રી ઇન્દિરાનંદ યોગ, શાસ્ત્ર, વેદશાસ્ત્ર પુરાણ ઉપનીષદો વિગેરે ઉપર સંખ્યાબંધ લેખો લખ્યા છે, અને હાલમાં તેઓએ પોતાના અનુભવના ૪૮ કાવ્યોનો એક ગ્રંથ શ્રી કાવ્યાનંદ નિધિના પ્રથમ ભાગ તરીકે પ્રગટ કર્યો છે. પુસ્તકમાં માતૃભૂમિને લગતાં, પ્રભુસ્તુતીના, લગન વખતે ગાવાના વિગેરે કાવ્યો છે અને તે શ્રદ્ધાળુમાં ધર્મ જાગરૂની કરે એવાં છે. કવિરાજ આવા અનેક પુસ્તકો પ્રગટ કરવા ઇચ્છા રાખે છે અને નાણાની મદદ હોય તો પડતર કીમતે જનસમુહને આપવા માંગે છે. શ્રીમંતોએ ઉત્તેજન આપવા જેવો આ વિષય છે. પુસ્તકની કીમત રૂપીઓ એક છે અને કરતા પાસેથી સુરત નાગરજીયાને સરનામે લખવાથી મળી શકે છે.

(પ્રભામિત્ર અને પારસી તા. ૩-૧-૨૫)

શ્રી કાવ્યાનંદનિધિ:—સુરતના કવિ ઇન્દિરાનંદ લલિતાનંદ પંડિત વેદશાસ્ત્ર, પુરાણ, યોગશાસ્ત્ર, ઉપનીષદો, નીતિધર્મ વગેરે વિષયો પર કેટલોક વખતથી ચાલું પુસ્તકો બહાર પાડવા લાગ્યાં છે અને તેમાં તેઓએ પ્રાચીન શાસ્ત્રોનો ઉત્તમ બોધ જનસમુહ આગળ મુક્યો છે. તેઓએ પાંતજલયોગ સૂત્ર, રૂદ્રાધ્યાય સ્ફલસૂત્ર વગેરે જે પુસ્તકો અગાઉ પ્રગટ કર્યાં છે, તે ઉપજાજ વિષયોને લગતા છે અને તેમાં તેઓએ સારી ફતેહ મેળવી છે. હાલમાં તેઓએ પોતાના લગભગ અડધી સદીના અનુભવના કાવ્યોનું એક પુસ્તક નામે કાવ્યાનંદ નિધિ (પ્રથમ વિભાગ) તરીકે પ્રગટ કર્યું છે અને તેમાં દેશપ્રેમની, ઇશ્વર પ્રેમના, વેદાંતના નીતિના, વાત્સલ્યભાવના, લગ્નને લગતા, સુસ્ત્રીરતાના વિગેરે લગભગ ૪૮ કાવ્યો પ્રગટ કર્યાં છે.

કાવ્યો જુદા જુદા ગગરાગણીમાં છે અને જીવને આનંદ આપે એવાં છે. પુસ્તક કરતા પાસેથી ફીણા એકની કીમતે સુરત નાગર ફળીયામાંથી મળી શકે છે. (મુંબઈ સમાચાર તા. ૧-૧-૧૯૨૫.)

પાંતજ્ઞસયોગ સૂત્રો. આશય:—યોગવિદ્યા અદ્ભુત છે અને તે જ્ઞાનને વીરજન હોય છે. તેને કંઈકને બડવાદ અને દુનિયા ઉપરનો કેમ દેડી આવી જાય છે. તેને જ્ઞાન જ્યેષ્ઠ બનાવવાનું દેખા થાય, તેઓજ એ વિદ્યામાં અંત્યુપાન કરી શકે. અને તેનો સ્વાદ લાગ્યા બાદ તેનાથી છૂટા થવું મુશ્કેલ અને છે. એ સાર્વજનિક ચાલુ જમાનામાં યોગ વિદ્યાના જાણકાર બહુજ થોડા મળી આવે છે અને તેના અભ્યાસી પણ બહુજ થોડા હોય છે. દુનિયાના મુખેને લાગી આત્મા અને પ્રભુ સાથે લગની લગાડવી એ કાંઈ જેવો તેવો ભોગ આપવાનું કામ નથી, કેમકે દુનિયાના લેભ, લાલચો અને મોહનો જેઓ ત્યાગ કરી શકે છે તેઓ વીરજન જણાય છે. તે છતાં જેઓને આત્માના દર્શન કરી પ્રભુની સાથે એકતાર થવાની ઇચ્છા હોય તેવાને માટે કેટલાક પુસ્તકો વિદ્વાનોએ બન્યાં છે. અને તેમાં પાંતજ્ઞસ યોગશાસ્ત્ર મુખ્ય છે. એ યોગશાસ્ત્રના પુસ્તકનું સરળ ભાષાનું સ્વરૂપ કવિ ઇન્દિરાનંદ લલિતાનંદ પંડિત સુરતવાળાએ કર્યું છે અને તેના સોલ્ડ એજન્ટ તરીકે અડાજણના વિશ્વજ્યોતિ કાર્યાલયના ઉત્પાદક પ્રભુશંકર નરભેરામ વ્યાસ છે. જેઓએ એ પુસ્તક અમને અભિપ્રાયઅર્થે મોકલ્યું છે. પુસ્તકમાં આત્મારથી જતાં માટે ઉત્તમ ખજાનો છે અને તે એક ફીણાની કીમતે અડાજણના વિશ્વજ્યોતિ કાર્યાલયમાંથી મળી શકશે.

(મુંબઈ સમાચાર તા. ૧૩-૨-૧૯૨૫)

શ્ર. પાંતજ્ઞસયોગ સૂત્રનો આશય: કવિ ઇન્દિરાનંદ લલિતાનંદ પંડિત સુરતવાળા કે જેઓ મુંબઈની કર્મમ ઓશીસમાં અગાઉ ડેપુટી એકાઉન્ટન્ટ હતા તેઓશ્રીએ પોતાની વૃદ્ધાવસ્થા છતાં અને આંખે દેખાતું ન છતાં એક અતિ ઉપયોગી પ્રચીન યોગને લગતાં સૂત્રનું ભાષાંતર રચીને અને અડાજણના વિશ્વજ્યોતિ કાર્યાલયે સોલ્ડએજન્ટ તરીકે બહાર પાડીને આત્મા અને મોહના રશીયાઓ પર મોટો ઉપકાર કર્યો છે એમ પુસ્તકનું અવલોકન કરતાં જણાય છે, યોગના સર્વોપરી ગ્રંથ તરીકે લગવાન પાંતજ્ઞસ કૃત યોગસૂત્ર અને શ્રીમન્ હેમચંદ્રાચાર્ય કૃત શ્રી યોગશાસ્ત્રનું ભાષાંતર વર્ષો અગાઉ બહાર પડ્યું હતું પણ હવે તે મળી શકતું પણ નથી. તેવા સમયે શ્રીપાંતજ્ઞસ યોગસૂત્રનું ભાષાંતર આવકારદાયક થઈ પડતું જોઈએ. આ ભાષાંતરમાં માત્ર સૂત્રનું ભાષાંતરજ આપવામાં આવ્યું

નથી પણ તેની હાથની સાયન્સ, વેદ, શાસ્ત્ર, પુરાણ અને પદાર્થ વિદ્યાના તથા લઘુકીક દ્રષ્ટાંતો આપી જીજ્ઞાસુ માટે યોગ્યો માર્ગ સ્પર્શ કરવા મારો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે. જે ખાસ ધ્યાન ખેંચનારું છે. જેઓને પ્રાચીન આત્મશાસ્ત્રોની વાણીનો થોડોગણો અંશુત રસ ચાખવો હોય અને પોતાના આત્મા વિશે માહિતિ મેળવવી હોય એટલુંજ નહિ પણ જન્મ, જરા અને મરણથી પાર થવું હોય તેઓને માટે આ પુસ્તક અતિ ઉપયોગી છે. પુસ્તકની કીમત રૂપીઆ એક છે અને તે અડાજણ (સુરત) ના પ્રગતી મંદિરમાંથી મળી શકે છે.

(સાંજ વર્તમાન તા. ૧૯મી મંગળવાર)

શ્રી રૂદ્રધ્યાય:—સુરતના નાગર કૃણીયામાં રહેતા કવિ શ્રી. ઇન્દી-
રાનંદ ભક્ષિતાનંદ પડિત કે જેઓ દાક્ષમાં ચર્મચક્ષુ ખોઈ ખેડા છે, તેઓ પોતાની વૃદ્ધાવસ્થામાં શાસ્ત્રને લગતાં અનેક વિદ્વાતાપુર્ણ પુસ્તકો પ્રગટ કરતા જાય છે. તેમનું તે રીતે પ્રગટ થયેલું છેલ્લું પુસ્તક તે ‘રૂદ્રધ્યાય’ છે. મંસાર દુઃખને, દરીદ્રને, ભયને, શોકને, અમંગળને, અવિદ્યાને, દ્રવીભુત કરી સુખ, વીદ્યા મંગળ, અભ્યાસ છત્યાદિ આપે તેને રૂદ્ર કહે છે, એ પુસ્તકના અનેક અર્થ થાય છે જેમાનાં કેટલાક આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવ્યા છે અને ધર્મ જોમ, વરણો, શાસ્ત્રો, દેવો વિગેરેની વ્યાખ્યા આપી શ્રી રૂદ્રનું ધ્યાન કેવી રીતે કરવું તે સ્પષ્ટ રૂપમાં દેખાડનામાં આવ્યું છે. આ બાબતો યજુર્વેદમાં આપેલી છે અને તેમાં આઠ અધ્યાય આવે છે. આઠ અધ્યાયમાં પાંચમાં અને આઠમાં અધ્યાયમાં મુખ્યત્વે રૂદ્ર સ્તવન આવે છે અને તેથી રૂદ્ર-ભિષેક કરનારા પાંચમા અધ્યાયને મહત્ત્વ આપે છે અને કહે છે કે રૂદ્રાધ્યાયમાં ત્રણ વખત પાઠ કરવામાં આવે તો એક રૂદ્રભિષેકનું ફળ મળે છે. પડિતજીએ તેથી આ પુસ્તકમાં અને આ મુખ્ય અધ્યાયનું વિવેચન કર્યું છે અને તે બાદ આઠમાં અધ્યાય પર વિવેચન કર્યું છે. તેમાં પડિતજીએ વેદના ૧૬ મા અને તે પછી ૧૮ મા અધ્યાયનો આધાર લીધો છે. વેદના એ ૧૬ મા અધ્યાયને રૂદ્રના સામાન્ય પુસ્તકમાં પાંચની અને ૧૮ મા અધ્યાયને આત્મી સંખ્યા અપાઈ છે. એ ઉપરાંત પડિત જીજ્ઞાસુપ્રસાદની એ અધ્યાયો પરની રીકાનો, સ્વામી ચાનંદાનંદના રૂદ્ર-ધ્યાયના પુસ્તકનો અને બીજા પુસ્તકોનો પણ આધાર લેવામાં આવ્યો છે. જીજ્ઞાસુ અને શ્રદ્ધાળુઓએ આ પુસ્તક વાંચવા જેવું છે. પુસ્તકની કીમત દોઢ રૂપીઆ છે (મુંબઈ સમાચાર તા. ૩-૬-૧૯૨૪)

લોકપ્રિય પુસ્તકો.

યોગ સંબંધી સરળ માહિતી આપનાર પુસ્તક.

શ્રી પાતંજલ યોગસૂત્ર.

યોગનો સર્વોપરી અંથ ભગવાન પાતંજલિકૃત પ્રત્યેક સૂત્ર અને તેની દરેકને સમજ પડે તેવી વિસ્તારયુક્ત શુભરાતી રીકા સાથે આ પુસ્તક હાલ- માંજ બહાર પડ્યું છે. આ પુસ્તકમાં વિશેષ કરીને વર્તમાન સાયન્સ-વેદ શાસ્ત્રપુરાણ અને પદાર્થ વિદ્યા તથા લૌકિક દ્રષ્ટાંતો વીગેરે આપી તેની લોક પ્રિયતા વધારી છે. સતત પ્રશ્નિત મનને દુઃખ સાગરમાંથી શાંત અને વીર આદી રસથી પૂર્ણ કરી સુખના અભિધમાં પવટાયે છે. આ અંથ ધર્મજ્ઞા- સુઆ, શાંતિના ઉપાસકો, તથા કોલેજના વિદ્યાર્થીઓએ વાંચવા યોગ છે. અને હાકરિકુલ તથા લાયબ્રેરીમાં, રાખવા લાયક છે. મૂલ્ય રૂ. ૧) ૮ પાલ અર્થ જુદું.

૩૬૬ધ્યાય. ક્લીષ્ટ અને તુટક અર્થ નદિ કરતાં રસમય રૂઝું દર્શન કરાવી વસ્તુસાક્ષાત્કાર કરાવનાર અને અનુષ્ઠાન કરવાની પદ્ધતિ દર્શાવી મન વાંચિત ફળ આપનાર સરળ ભાષામાં ગ્રાન અને કાવ્ય તેમ ગદ્ય સહિત આનંદ આપનાર અદ્ભુત પુસ્તક કિંમત રૂ. દોઢ.

પ્રહસૂત્ર અથવા વેદાંત દર્શન.

પ્રત્યેક સૂત્રોના મૂળ તથા અર્થ અને તે ઉપર વિસ્તારયુક્ત રીકાદ્રષ્ટિ વિવેચનથી આ અંથ ભરપૂર છે. આધુનિક નાસ્તિકવાદીની શંકાના સમાધાન કરવા પ્રયત્ન કર્યો છે. ધર્મજ્ઞાસુઓએ વાંચવા વિચારવા તથા મનન કરવા યોગ્ય છે. ભાષા સર્વને સમજાય તેવી સરળ રાખી છે. આ પુસ્તક લાય- બ્રેરીમાં રાખવા તથા ઇનામ તરીકે આપવા અને સન્યાસી સાધુ ગરીબ જ્ઞાસુ આદિઓ પ્રત્યાગ્નિ ધર્મમાં પ્રેરણા થવા ઉદ્દેશ્યિત ગ્રંથસ્થોએ ખરીદ કરી ભેટ આપવા યોગ્ય છે. પુનર્જન્મ, દેવવાન માર્ગ, પ્રત્યાદી વિષયમાં ધર્મ પ્રવૃત્તિ કરાવનાર આ પુસ્તક છે. કદ ૩મી આઠ પેજ લગભગ ૫૦ ફોર્મ ઉપર.

કિંમત રૂ. પાંચ. પાકું પુકું. પોસ્ટેજ જુદું.

ઈહિરાનંદ લલિતાનંદ પંડિત. નાગર ફળીયા-સુરત.

વિચ્છિન્નચોતિ કાર્યાલય. ભાગાતળાવ-સુરત.

કાન્યાનંદ નિધિ—વિભાગ ત્રીજો પ્રેસમાં તૈયાર થાય છે.

